

Verbum historiae 2/2016

2016

Bratislava 2016

Editori:

Mgr. Miriam Viršínská, PhD.

Mgr. Pavol Makyna, PhD.

Redakčná rada:

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. – predseda (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. PhDr. Július Bartl, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. Zdeněk Beneš, CSc. (Univerzita Karlova, Praha)

PhDr. Anna Bocková, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

dr. Jure Gašparič, PhD. (Ústav najnovších dejín, Ľubľana)

dr. Jaromir Jeszke (Univerzita Adama Mickiewicza, Poznaň)

doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Mgr. Pavol Makyna, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Mgr. Pavol Matula, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. Alain Soubigou (Parížska univerzita, Paríž)

Mgr. Monika Tihányiová, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. Mária Tonková, Csc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, PhD. (Jihočeská univerzita, České Budějovice)

Mgr. Miriam Viršínská, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Recenzenti:

Prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.

Prof. PhDr. Pavol Petruš, DrSc.

Grafická úprava:

Mgr. Pavol Makyna, PhD.

© Vydáva Katedra histórie, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Račianska 59, Bratislava

ISSN: 1339-4053

Fotografia na titulke: *Perokresba budovy Academie Istropolitana v Bratislave od Karola Frecha (1930 – 1940) uložená v Galérii mesta Bratislava*

Obsah	4
ÚVOD	6
KAMENICKÝ, Miroslav <i>Editoriál.</i>	6
ŠTÚDIE	8
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>Stredoveké školy v Bratislavskej župe a ich študenti na univerzitách vo Viedni, v Krakove a v Prahe</i>	9
BARTL, Július <i>Študenti z Bratislavy na Viedenskej univerzite v stredoveku</i>	38
FRIMMOVÁ, Eva <i>Humanista Peter Fradelius a jeho „peregrinatio academica“ (na pozadí dobovej korešpondencie)</i>	63
KAMENICKÝ, Miroslav <i>Študenti zo Slovenska na nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme v 16. a 17. storočí</i>	87
MATERIÁLY	119
CHOLÍNSKÝ, Jan <i>Češi a Slováci – susedé ve střední Evropě (Nad exilovým přátelstvím českého historika Josefa Kalvody se slovenským historikem Jozefem A. Mikušem)</i>	120
DOKUMENTY	145
VIRŠINSKÁ, Miriam (ed.) <i>Sústava stredných reálnych škôl v strednej Európe v 19. storočí</i>	146
VIRŠINSKÁ, Miriam (ed.) <i>Vysoké školy v Uhorsku na konci 19. storočia</i>	152
PRÁCE ŠTUDENTOV	160
BÍROVÁ, Lenka <i>„Obrátená škola“ vo výučbe dejepisu</i>	161
RECENZIE.....	193
TONKOVÁ, Mária (rec.) <i>Janka HEČKOVÁ a kol. DEJEPIS – pomôcka pre maturantov a uchádzačov o štúdium na vysokých školách. Martin LUPČO – Martin VASZARAB – Alena MIHÁLIKOVÁ. Hravý dejepis. Pracovný zošit pre 9.ročník ZŠ.</i>	194

SPRÁVY 200

KAMENICKÝ, Miroslav

Medzinárodná vedecká konferencia: Baníctvo na Slovensku a v Rumunsku v 15. až 18. storočí..... 201

KAMENICKÝ, Miroslav

Vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou: Pohromy, katastrofy a nešťastia v dejinách našich miest..... 206

BOCKOVÁ, ANNA

Medzinárodná vedecko-vzdelávacia konferencia: Człowiek w świecie bez wolności z cyklu „Edukacja – Kultura – Społeczeństwo..... 210

AUTORI 217

Editoriál

Vážené čitateľky a čitatelia,

najnovšie číslo časopisu *Verbum historiae* prináša prvú časť štúdií o študentoch zo Slovenska na zahraničných univerzitách od stredoveku do novoveku. V tejto téme budeme pokračovať aj v nasledujúcom čísle. Výskumný tím z Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského riešil v rokoch 2013 – 2015 grant zameraný na túto problematiku. Podarilo sa zistiť, že z územia Slovenska od stredoveku do roku 1945 vycestovalo za vzdelaním do zahraničia minimálne 26 226 študentov. Prvý študent z územia Slovenska na zahraničnej univerzite bol bratislavský prepošt Štefan Bánča (Stephanus Báncsa), ktorý sa spomína v roku 1263 na Bolonskej univerzite. V 13. storočí ho nasledovali ďalší šiesti študenti, taktiež v Bologni. Z prvej polovice 14. storočia poznáme len dvoch študentov zo Slovenska na zahraničných univerzitách. Z druhej polovice 14. storočia poznáme meno prvého študenta zo Slovenska na Parížskej univerzite. Do Talianska a do Paríža sa však do konca stredoveku (1526) dostalo pomerne málo študentov. V Bologni študovalo 16 študentov, v Padove 19, v Paríži dvaja. Celkovo v období od roku 1263 do roku 1526 študovalo na zahraničných univerzitách 2 743 študentov. Stredovekú peregrináciu v podstate predstavovali návštevy univerzít v Krakove, vo Viedni a v Prahe. Na prvom mieste bola Krakovská univerzita (1 489 študentov), na druhom Viedenská univerzita (1 093 študentov). Situácia sa

zmenila nástupom novoveku. Na prvé miesto v počte študentov zo Slovenska sa v období 1526 – 1800 dostáva univerzita vo Viedni s počtom študentov 2 378. Na druhom mieste bola univerzita vo Wittenbergu s počtom študentov zo Slovenska 1 260. A na treťom mieste bola univerzita v Jene s počtom študentov zo Slovenska 492. Celkovo možno konštatovať, že najviac navštevovaná bola do roku 1918 Viedenská univerzita (8 663 študentov), po roku 1918 Univerzita Karlova v Prahe.

Štúdie v tomto čísle sú zamerané na staršie dejiny. Monika Tihányiová sa vo svojej štúdii zaoberá stredovekým školstvom v Bratislavskej župe a študentmi z predmetnej župy na univerzitách vo Viedni, v Krakove a v Prahe. Július Bartl analyzuje študentov z Bratislavy na Viedenskej univerzite v stredoveku. Eva Frimmová sa bližšie pozrela na osobnosť humanistu Petra Fradelia a jeho „peregrinatio academica“. Štúdia Miroslava Kamenického je zasa zameraná na študentov zo Slovenska na nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme v 16. a 17. storočí.

Otázka štúdia študentov zo Slovenska na zahraničných univerzitách je aktuálna aj v súčasnosti. Prebiehajú diskusie, do akej miery je pre Slovensko prínosné štúdium týchto študentov v zahraničí. A tiež akým spôsobom ich motivovať po skončení štúdia k návratu do vlasti. Aj náš projekt ukázal, že globalizovaný vedecký svet nevznikol v 20. storočí, ale jeho vývoj možno sledovať aj počas stredoveku a novoveku.

Miroslav Kamenický

Štúdie

Stredoveké školy v Bratislavskej župe a ich študenti na univerzitách vo Viedni, v Krakove a v Prahe^{*}

Monika Tihányiová

Založenie univerzít v Prahe, Krakove a vo Viedni otvorilo Uhorskému kráľovstvu a jeho obyvateľom schodnejšiu cestu k vzdelanosti, umeniu a kultúre. Mladým študentom sa zrazu naskytlo oveľa viac príležitostí na dosiahnutie lepšej a uznávanejšej kariéry. Vysokoškolské štúdium sa stalo dostupnejšie.¹ V predchádzajúcom období boli uhorskí študenti odkázaní na dlhé cesty za vzdelaním, predovšetkým do dnešného Talianska (Bologna) a Francúzska (Paríž). V 12. a 13. storočí absolvovalo z územia Uhorska vysokoškolské vzdelanie na zahraničných univerzitách približne 200, predovšetkým duchovných osôb. Zo Slovenska sú z druhej polovice 13. storočia doložení členovia Bratislavskej kapituly Štefan (1276)

^{*} Štúdiá vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA 1/0734/13 *Študenti zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1945*.

¹ O študentoch na stredoeurópskych univerzitách v období stredoveku, avšak v celoslovenskom meradle písala ŠTULRAJTEROVÁ, Katarína. Študenti pochádzajúci z územia dnešného Slovenska na stredoeurópskych univerzitách v 15. a v prvej polovici 16. storočia. In *Paedagogica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, 2010, roč. 22, s. 5-37. Tam pozri aj všeobecné údaje o vzniku a charaktere predmetných univerzít. K tejto téme pozri tiež ŠTANGOVÁ, Romana. Študenti zo Slovenska v matrikách univerzít v Prahe, Krakove a vo Viedni. In *Historia Nova*, 2014, roč. 7, s. 9-34. [online] Dostupné na internete: http://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino7b.pdf; KUČERA, Matúš. Študenti zo Slovenska na viedenskej univerzite do roku 1530. In *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Zost. Ľudovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava : SAV, 1967, s. 173-187. Tam poz. aj HORVÁTH, Pavel. Študenti zo Slovenska na krakovskej univerzite v 15. a prvej polovici 16. storočia, s. 162-172; KAVKA, František. Slovenští studenti na pražské universitě v 15. a 16. století, s. 137-146.

a Anton (1277), ktorí študovali v Bologni.² Prvý študent z územia dnešného Slovenska, ktorý sa zapísal na univerzitu v Paríži, bol Peter z Vrábel (Tekovská župa).³

Vznik prvých troch stredoeurópskych univerzít v Prahe (1348), Krakove (1364) a vo Viedni (1365) spadá do obdobia, keď sa v celom Uhorskom kráľovstve rozširuje pole vzdelávania o žiakov zo svetského prostredia, túžiacich po vyššom vzdelaní. Výučba v Bratislavskej župe mala zrazu oveľa väčšie predpoklady na svoj ďalší rozvoj. Hlavnými nositeľmi vzdelávacieho procesu v župe boli školy v mestách a farské školy na dedinách.⁴ Okrem toho v Bratislave nepochybne od 13. storočia existovala v rámci Bratislavskej kapituly kapitúlska škola, kde v tomto období prebiehala

² AVENARIUS, Alexander – LUKAČKA, Ján. Slovensko v období vrcholného a neskorého stredoveku. Kultúrno-historické súvislosti. In BURAN, Dušan a kol. *Gotika*. Bratislava : Slovart, 2003, s. 17. V roku 1263 je v Bologni doložený bratislavský prepošt Štefan z rodu Bánca. Poz. štúdiu SZÖGI, László: *Študenti zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách od stredoveku do roku 1918*. Rukopis, v tlači, s. 2. Už o rok na to bol Štefan zvolený za záhrebského prepošta. V rokoch 1266 – 1278 dosiahol významnú hodnosť kaločského arcibiskupa; ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája 1000 – 1301*. Budapest : MTA Történettudományi Intézete, 2011, s. 85. Ďalšou z európskych univerzít, ktorú od 13. storočia navštevovali študenti z Uhorska i z Bratislavskej župy, bola univerzita v Padove. Prvým známym študentom zo Slovenska, ba dokonca z Bratislavskej župy, ktorého tu máme zaznamenaného k roku 1359, bol Viliam Starohradský, farár z Cifera; ŠTULRAJTEROVÁ, Katarína. Universitas Patavina a študenti z územia dnešného Slovenska (1359 – 1995). In *Slovenská archivistika*, 1997, roč. 32, č. 1, s. 81, 83.

³ Poz. štúdiu SZÖGI, *Študenti zo Slovenska*, s. 3. O vzniku a charaktere prvých stredovekých univerzít pozri tiež HLAVÁČKOVÁ, Míriam. *Kapitula pri Dóme sv. Martina. Intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí*. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2010 s. 11-22.

⁴ Existencia farských škôl je na Slovensku písomne doložená až od roku 1378, keď sa spomína farská škola v Tekovskom Hrádku: VAJCIK, Peter. Nižšie školstvo na Slovensku v 15. – 16. storočí. In *Humanizmus a renesancia*, s. 121.

výučba na strednom stupni.⁵ Od roku 1302 máme v prameňoch doloženú v Bratislave aj existenciu mestskej kapitulskej školy.⁶ Všetky tieto školy sa stali východiskovými pre ďalšie pokračovanie v štúdiu, a práve preto je ich zmapovanie prínosné pre výskum academickej peregrinácie (t. j. cesty za vzdelaním) študentov z Bratislavskej župy.

Základná metodika výskumu dvoch navzájom súvisiacich tém (dejiny školstva a vývoj peregrinácie) vychádza z excerpcie študentov Bratislavskej župy na pražskej, Krakovskej a Viedenskej univerzite a zo zistenia, z ktorých dedín a miest skúmanej župy títo študenti pochádzali.⁷ Následne je možné pracovať s údajmi z matrik (intenzita štúdia podľa jednotlivých období, sociálny pôvod študentov, etnicita ...), ako aj s danými lokalitami, kde je dôležité poznanie ich najstarších dejín a najstarších zmienok o ich školách. V neposlednom rade je zaujímavé sledovať osud najvýznamnejších študentov, ktorí sa po absolvovaní štúdia uplatnili vo verejnom živote. Cieľom tohto príspevku nie je ani tak presné štatistické zachytenie počtu študentov z Bratislavskej župy na stredoeurópskych

⁵ Žiaci preberali trívium a kvadrívium. Teologické vzdelávanie sa sústredilo skôr na odovzdávanie znalostí potrebných pri slúžení liturgie; HLAVÁČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme*, s. 13.

⁶ Tamže, s. 40.

⁷ Vo svojom výskume som vychádzala predovšetkým z generálnych matrik Krakovskej a Viedenskej univerzity a z čiastočne zachovaných matrik pražskej univerzity; GASIOROWSKI, Anton – JUREK, Tomasz – SKIERSKA, Izabela (eds.). *Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400-1508. vol. I-II*. Krakow, 2004; GASIOROWSKI, Anton – JUREK, Tomasz – SKIERSKA, Izabela (eds.). *Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509-1551. vol. I*. Krakow 2010; TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok a Bécsi egyetemen 1365-1526*. Budapest, 2008; VARSÍK, Branislav. *Slováci na pražskej univerzite do konca stredoveku*. Bratislava : Filozofická fakulta UK, 1926, 37 s.

univerzitách, ako skôr zmapovanie lokalít, z ktorých títo študenti pochádzali a zapojenie menej známych údajov z univerzitných matrik do všeobecného vývoja skúmaných lokalít.⁸

Ako vieme, mnohé lokality v Uhorskom kráľovstve niesli rovnaké názvy. Z tohto dôvodu nevieme stanoviť presný číselný údaj o počte študentov z Bratislavskej župy na vybraných univerzitách v období stredoveku. Problematické sú lokality Svätý Jur (*Sanctus Georgius*),⁹ Dunajská Streda (*Zerdahel*),¹⁰ Šamorín (*Sammaria*),¹¹ Rača (*Racha, Ratza*),¹² Smolenice (*Smolnycz*),¹³ Voderady (*Voidearet*),¹⁴ Zeleneč (*Zelenecz*).¹⁵ Je nepochybné, že viaceré zo zápisov týkajúcich sa týchto lokalít sa viažu na územie dnešného Slovenska. V niektorých prípadoch tejto identifikácii napomáha aj poznámka o diecéze, do ktorej daná lokalita patrí. Mnohí študenti po absolvovaní štúdia pôsobili ako kanonici v kapitulách. V roku 1511 sa na univerzitu vo Viedni zapísal *nobilis* Krištof Pachswel zo Svätého Jura, ktorý po štúdiách pôsobil v Bratislavskej kapitule ako kanonik

⁸ Predmetom štúdie nie je Bratislava a Bratislavčania na stredoeurópskych univerzitách. Sčasti sa tomu venuje v tejto publikácii Július Bartl. Na tomto mieste údaje o študentoch z Bratislavy využívame najmä na porovnanie.

⁹ Mohlo by ísť aj o významné sedmohradské mesto Sfântu Gheorghe (maď. Szentgyörgy) v dnešnom Rumunsku.

¹⁰ Mohlo by ísť aj o Miercurea Sibiului (nem. Reussmarkt, maď. Szerdahely) v Sedmohradsku (dnes v Rumunsku), prípadne o dnešnú Nitriansku Stredú.

¹¹ Mohlo by ísť aj o Sommerein v dnešnom Rakúsku.

¹² Mohlo by ísť aj o Srijemsku Raču (dnes v Srbsku), ktorej napokon A. Tüskés pripisuje aj všetky zápisy v matrike Viedenskej univerzity; TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 66, 120, 174, 261.

¹³ Mohlo ísť aj o Smolnice v Čechách.

¹⁴ Mohlo ísť o Voderady v Čechách.

¹⁵ Mohlo ísť o Zeleneč v Čechách.

(1523 – 1547).¹⁶ Jeho pôsobenie v Bratislave odkazuje skôr na jeho pôvod z malokarpatského mesta ako zo sedmohradskeho. Rovnako by sme mohli postupovať aj v prípade istého Petra Veca (Vecz) de Samaria, ktorý sa na univerzitu vo Viedni zapísal v roku 1495.¹⁷ Tohto študenta stotožnil maďarský historik József Köblös s Petrom zo Šamorína, kanonikom Bratislavskej kapituly v rokoch 1494 – 1511.¹⁸ Otázne je, prečo pri zápise do matriky neuviedol svoje pôsobenie v kapitule.

Stotožnenie sporných lokalít so slovenskými mestami a obcami je možné dokázať aj vďaka sledovaniu dejín týchto lokalít (často aj novovekých). Napr. v zápisoch matriky Viedenskej univerzity sa k lokalite Svätý Jur viackrát hlásil študent s priezviskom Perbing.¹⁹ Z novovekých dejín tohto mestečka vieme, že ide o rod, ktorý tu je už od 16. storočia doložený vo vedúcich pozíciách mesta vrátane richtárstva.²⁰ K najužšej elite

¹⁶ TŰSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 310. Krištof bol aj vierohodnou osobou v inštitúcii hodnoverného miesta pri kapitule. Z tohto dôvodu ho máme písomne doloženého vo viacerých prameňoch; KÖBLÖS, József. *A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája: 1458 – 1526*. Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1987, s. 210; KARÁCSONYI, János – KOLLÁNYI, Ferencz (szerk.). *Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából IV*. Budapest, 1909, č. 412, s. 444. Už v roku 1514 ho máme v prameňoch doloženého priamo ako jedného zo štyroch kaplánov vo Svätom Jure. Slúžil pri Oltári svätej Hedvigy; KNAUZ, Nándor. A bazini várkapolna s a csukárdi és szentgyörgyi templomok. In *Magyar Sion*, 1865, 3 évf., s. 714.

¹⁷ TŰSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 277.

¹⁸ KÖBLÖS, József. A Jagelló-kori egyházi középélet egyetemjárása. In *Az értelmiség Magyarországon a 16.-17. században*. István Zombori (szerk.). Szeged, 1988, s. 44.

¹⁹ V roku 1478 a 1492 sa tu zapísali dve osoby s menom Peter Perbing a v roku 1513 Juraj Perbing; TŰSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 250, 274, 315. Parbingovci patrili k starousadlým rodom Svätého Jura. TURCSÁNYI, Juraj a kol. *Svätý Jur (1209 – 2009). Dejiny písané vínom*. Svätý Jur, 2009, s. 151.

²⁰ DUCHOŇ, Michal. Rodinné väzby v prostredí mestských elit na príklade Modry, Pezinka a Svätého Jura v rokoch 1600 – 1720. In *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 1, s. 42; [online]

svätajurských patricijských rodov v novoveku patril aj rod Segnerovcov. Jedným z najstarších predkov rodu bol aj Quirín, zapísaný v matrike Viedenskej univerzity v roku 1466 s priezviskom Signer.²¹ Podobne môžeme postupovať aj v prípade Šamorína, odkiaľ sa na univerzitu vo Viedni počas stredoveku prihlásili viacerí študenti s menom Sartor.²² Existenciu tohto priezviska v Šamoríne dokladá prísažný Vavrinec Sartor, pramenne doložený k roku 1456.²³ Okrem toho v jednom prípade je pri študentovi zo *Samaria* poznamenané, že táto lokalita sa nachádza v Sklavónii (*in Schlaunonia*), čo by mohlo byť práve územie Slovenska, ktoré sa v stredovekých prameňoch občas takto nazýva.²⁴ V neposlednom rade by sme pri identifikácii sporných lokalít mohli prihliadať na ostatných študentov, ktorí sa na univerzitu zapísali v rovnaký deň. Je totiž pravdepodobné, že dlhú cestu do zahraničia absolvovali študenti v skupinách z jedného regiónu.²⁵

Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/29296/duchon.pdf>; Juraja Perbinga máme vo Svätom Jure doloženého už v roku 1514 ako vlastníka jedného vinohradu; KNAUZ, *A bazini várkapolna*, s. 715.

²¹ TURCSÁNYI, *Svätý Jur*, s. 152. V roku 1513 sa na univerzitu vo Viedni zapísal istý Martin Peirel, ktorého o rok neskôr máme vo Svätom Jure doloženého ako vlastníka vinohradu. TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 315; KNAUZ, *A bazini várkapolna*, s. 715.

²² V roku 1450 sa vo Viedni zapísal Ján Konrád Sartor a Matej Sartor, v roku 1485 Bartolomej Sartor a v roku 1511 Ján Sartor; TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 183, 184, 256, 310.

²³ HLAVAČKOVÁ, Miriam. Šamorín. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : SAV, 2010, s. 499.

²⁴ V roku 1514 sa na univerzitu vo Viedni zapísal Ambróz Bomas zo Šamorína v Sklavónii (*Ambrosius Bomas de Samaria in Schlaunonia*); TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 316.

²⁵ Napr. 24. júna 1377 sa na univerzitu vo Viedni zapísal istý Bernard z Vajnora, Jakub a Hugo z Dolian, traja študenti z Bratislavy a Mikuláš Husen zo Svätého Jura; TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 45-46. Veľká skupina študentov z malokarpatskej oblasti Bratislavskej župy dáva predpoklad, že spomínaný Svätý Jur je lokalita na území

Opísanú metodiku preverenia väzby zapísaných študentov k slovenským lokalitám nie je samozrejme možné uplatniť na všetkých 86 študentov, ktorí boli z týchto sporných lokalít zapísaní.²⁶ Okrem nich však vieme bezpečne povedať, že v zachovaných matrikách skúmaných univerzít sa našlo 171 zápisov študentov z Bratislavskej župy (s Bratislavou, z ktorej v stredoveku odišlo študovať na stredoeurópske univerzity 187 študentov, je to spolu 346 študentov a ak by sme k tomuto počtu pridali študentov zo sporných lokalít, bolo by to spolu 432 študentov). Na Viedenskú univerzitu sa v období stredoveku zapísalo 154 študentov zo 17 lokalít Bratislavskej župy (bez 81 študentov zo štyroch sporných lokalít a bez 176 študentov z Bratislavy). Na Krakovskú univerzitu sa v rokoch 1400 – 1526 zapísalo 20 študentov z 8 lokalít (spolu s Bratislavou 30 študentov) a na pražskú univerzitu v rokoch 1367 – 1420 6 študenti z 11 lokalít (vrátane 5 sporných lokalít a bez jedného študenta z Bratislavy). Zo všetkých lokalít, z ktorých pochádzali študenti hľadajúci vyššie vzdelanie na stredoeurópskych univerzitách, boli v období stredoveku len štyri z nich mestami (Bratislava, Trnava, Modra, Šamorín). Zvyšok študentov pochádzal z dedín z malokarpatského regiónu, zo Žitného ostrova a zo Záhoria.

Počas stredoveku navštevovali Viedenskú univerzitu študenti z Trnavy (72), Svätého Jura (?39), Pezinka (20), Dunajskej Stredy (?19), Šamorína (?19), Senca (14), Vajnor (6), Častej (4), Devína (4), Dolian (4), z

dnešného Slovenska.

²⁶ V prípade Svätého Jura ide o 39 študentov zapísaných vo Viedni, z (Dunajskej) Stredy 19 študentov, zo Šamorína 18 a z Rače 5 študentov, zo Zelenča dvaja študenti v Prahe a zo Smoleníc, z Voderád a Limbachu po jednom študentovi.

Lúča na Ostrove (4), Modry (2), Jaslovských Bohuníc (2), Kátloviec (2), z Budmeríc (1), Čakan (1), z Čentefy (1), Hamuliakova (1), Rohoviec (1), Ružindola (1).²⁷ Univerzitu v Krakove navštevovali študenti z Trnavy (11), Šamorína (3), Dolných Janíkov (1), Eliášoviec (1), Lúča na Ostrove (1), Modry (1), Tomášova (1) a z Častej (1). Pražskú univerzitu navštevovali študenti z Trnavy (2), zo Senca (2), z Pezinka (1), Voderád (?1), zo Zelenča (?2), z Limbachu (1), zo Smoleníc (?1), z Jablonca alebo Jablonice (1). Z uvedeného je vidieť, že na všetkých troch univerzitách prevládali, samozrejme popri Bratislave (187), študenti z Trnavy (86). Najviac študentov pritom prirodzene hľadalo vyššie vzdelanie na najbližšej Viedenskej univerzite. Vidíme tiež, že len v niekoľko málo prípadoch odchádzali v priebehu stredoveku študenti jednej lokality na dve (Častá, Lúč na Ostrove, Modra, Pezinok, Šamorín, Senec) alebo dokonca na všetky tri univerzity (Bratislava, Trnava). Prirodzene, uvedený výpočet lokalít, ako aj počet študentov z nich nie je úplne presný vzhľadom na neúplné zachovanie všetkých stredovekých matrik skúmaných univerzít.

*

Zoznam uvedených lokalít nám v mnohých prípadoch napomáha pri výskume dejín školstva tej-ktorej lokality, keďže u viacerých z nich je škola prvýkrát doložená až v 16. alebo 17. storočí, v niektorých prípadoch aj

²⁷ A. Tüskés nielen mylne stotožnila lokalitu Rosental s dnešnou miestnou časťou Bratislavy Ružinov, ba uviedla nesprávne aj jej maďarský názov Főrév, ktorý nesie iná miestna časť, Prievoz; TÜSKÉS, *Magyarország diákok*, s. 152. Názov Rosental niesla v minulosti obec Ružindol pri Trnave.

neskôr (napr. Vajnory, Limbach).²⁸ Najzaujímavejšou sa javí dedina Doľany, z ktorej sa už v roku 1377 zapísali na Viedenskú univerzitu dvaja študenti.²⁹ Ide pri tom vôbec o prvú písomnú zmienku o existencii tejto malokarpatskej dediny. Dosiaľ však tento údaj abscentuje v prácach o jej najstarších dejinách. Prvá písomná zmienka o existencii Dolian sa v odbornej literatúre spája so zmienkou o miestnej farnosti v zozname prepoštských fár z roku 1390.³⁰ Školu v dedine máme prvýkrát doloženú až v roku 1633.³¹

Podľa Jána Tibenského školy na Červenokamenskom panstve začali vznikať na prelome 60. a 70. rokov 16. storočia na základe fuggerovských

²⁸ MICHALIČKA, Vladimír. *Topografia dejín školstva na Slovensku. (Od počiatkov do roku 1918). Bratislavský kraj*. Bratislava, 2006, s. 28. PODOLÁK, Ján (zost.). *Vajnory. Vlastivedná monografia*. Bratislava, 1978, s. 26.

²⁹ Išlo o študentov Huga a Jakuba z Dolian (*de Ottental*); TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 45. Názov Ompitál je pôvodným názvom dediny, ktorý sa v 20. storočí zmenil na Doľany. V prípade Huga uvádza Tüskés pôvod v Nitrianskej župe. Ide však zrejme o chybu, keďže v tejto župe ani dnes nenájdeme dedinu s takýmto názvom (súčasným alebo historickým). V štúdií R. Štangovej sú zas údaje z matriky viažuce sa na lokalitu *Ottental* spájané s dnešnou dedinou Doľany na Spiši. Táto však v minulosti neniesla meno Ompitál; ŠTANGOVÁ, *Študenti zo Slovenska*, s. 26; pozri tiež MAJTÁN, Milan. *Názvy obcí slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997)*. Bratislava : Veda, 1998, s. 66, 508, 512. Napokon istotu v stotožnení lokality s malokarpatskými Doľanmi nám poskytuje údaj z roku 1471 o študentovi Gašparovi Krawicovi (*Kragwitz*) z Ompitála blízko Červeného Kameňa (*de Ottental prope Pyberspurghch*); TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 229.

³⁰ RÁBIK, Vladimír. Formovanie farskej siete na juhozápadnom Slovensku v stredoveku (Bratislavské prepoštstvo). In RÁBIK, Vladimír a kol. *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Krakov 2010, s. 57; TIBENSKÝ, Martin. *Červenokamenské panstvo v stredoveku*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, Trnava : Filozofická fakulta TU v Trnave, 2011, s. 133. DUBOVSKÝ, Ján – POSPECHOVÁ, Petra – TURCSÁNY, Juraj. *Doľany*. Doľany : Obecný úrad Doľany, 2002, s. 22.

³¹ Zmienka sa týka požiaru školskej budovy. V roku 1638 je spomenutý aj riaditeľ školy: ADAMKOVIČ, Anton. *Doľany pri Častej*. B. m. : Vydavateľstvo Oto Németh, 2001, s. 47; MICHALIČKA, *Topografia dejín školstva*, s. 27.

štátútov.³² Ak by to tak bolo, je zaujímavé, že z tohto panstva – z Častej, Budmeric a z Dolian – navštevovali v období stredoveku Viedenskú univerzitu hneď viacerí študenti.³³ Je možné, že títo navštevovali nižšie a stredné školy vo svojom blízkom okolí, najskôr v Modre alebo v Trnave.³⁴ Aj tu sú síce prvé doklady na školy známe až od 16. storočia, no samotný vývoj týchto lokalít nasvedčuje tomu, že školy tu fungovali nepochybne už v 14. storočí. Modra sa v prameňoch prvýkrát spomína už v roku 1256.³⁵ Mestská škola je tu prvýkrát písomne doložená až v roku 1501.³⁶ V roku 1506 sa v modranskej pozemkovej knihe spomína rektor školy Pangrác Phaffel, ktorý bol súčasne mestským pisárom (*Schulmaister und Marktschreiber*). Spomína sa v súvislosti uznania jeho vlastníctva jedného vinohradu pred mestskou radou.³⁷ Je zaujímavé, že z tohto významného

³² TIBENSKÝ, Ján. *Poctivá obec budmerická. Starodávna história*. Budmerice : Rak, 1998, s. 135. V prípade Častej údajne existuje doklad o existencii školy už z roku 1543; MICHALIČKA, *Topografia dejín školstva*, s. 26.

³³ Z Dolian sa na Viedenskú univerzitu dostal ešte študent Michal, ktorý sa tu zapísal v roku 1435. Z Častej študoval na Viedenskej univerzite Valentín Rumppler, ktorý sa tu zapísal v roku 1492, Michal Mostel, zapísaný v roku 1495, Ladislav Gritzsch, zapísaný v roku 1501 a Egíd Temmer, zapísaný v roku 1511. Jeden študent, Gašpar Ján, odišiel študovať v roku 1500 do Krakova. V roku 1524 sa na Viedenskú univerzitu zapísal Jakub Scheibeldor z Budmeric. TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 145, 229, 274, 277, 292, 310, 338. GASIOROWSKI – JUREK – SKIERSKA, *Metrika z lat 1400-1508, I*, s. 568. Spomínaný študent z Budmeric je nepochybne najstarším predkom známej budmerickej rodiny Scheiblerovcov, ktorá sa v prameňoch spomína od polovice 16. storočia; TIBENSKÝ, *Poctivá obec*, s. 549;

³⁴ Farské školy na dedinách vznikali v období stredoveku najmä pri väčších farách. Vzhľadom na to, že všetky tri lokality sú už v 14. storočí doložené ako sídla fár, je možné, že školy tu existovali už aj skôr.

³⁵ DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Modra. In ŠTEFÁNIK – LUKAČKA, *Lexikón stredovekých miest*, s. 273.

³⁶ MICHALIČKA, *Topografia dejín školstva*, s. 29.

³⁷ DVOŘÁKOVÁ, Modra, s. 278; BÉKEFI, Remig. *A népoktatás története Magyarországon*

vinohradníckeho mestečka, disponujúceho mestskými výsadami už od roku 1361, máme doložených na stredoeurópskych univerzitách len troch študentov.³⁸

Za prvý písomný doklad o existencii školy v Trnave považuje Remig Békefi zmienku z roku 1510. Týka sa dvanástich chlapcov, podľa neho nepochybne študentov, ktorí mali každý deň odspievať v miništrantskom rúchu (v rochete) slávnostnú bohoslužbu za toľnianskeho župana a kráľovského dvorníka Mojžiša Bužlaja z Gregoroviec, za to, že daroval farskému Kostolu svätého Mikuláša v Trnave svoje majetky v Bratislavskej a Nitrianskej župe.³⁹ Je samozrejme nepochybné, že farská škola fungovala v Trnave najneskôr od 14. storočia.⁴⁰ Ďalší doklad o trnavskej škole pochádza z roku 1515, keď magistrát mesta uzavrel dohodu s miestnym farárom týkajúcu sa aj spôsobu voľby učiteľa.⁴¹ Z roku 1519 sa zachovala zmienka o sľube trnavského farára Alexandra o tom, že bez vedomia mesta si nedovolí prijať žiadneho kazateľa, kaplána, organistu a ani učiteľa. Mesto sa, naopak,

1540-ig. Budapest : Akadémia, 1906, s. 360, č. CXCVII.

³⁸ V roku 1403 sa na Viedenskú univerzitu zapísal istý Juraj z Modry (*de Madra*) a v roku 1488 Michal Valeš (*Walaesch ex Moder*). A. Tüskés stotožnila tieto lokality s Modrou v Zemplínskej župe, čím mala zrejme na mysli Modru nad Čirochou. Oveľa pravdepodobnejšie však je, že zápisy sa týkajú mestečka Modra v Bratislavskej župe, ako to napokon prijala aj R. Štangová; TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 74, 265; ŠTANGOVÁ, *Študenti zo Slovenska*, s. 29. V roku 1516 odišiel z Modry do Krakova za univerzitným vzdelaním istý Juraj, syn Vavrinca (*de Modwia, dic. Strig.*); GASIOROWSKI – JUREK – SKIERSKA, *Metryka z lat 1509-1551*, s. 72.

³⁹ BÉKEFI, *A népoktatás története*, s. 137, č. CCVIII.

⁴⁰ RÁBIK, Vladimír. Trnava. In ŠTEFÁNIK – LUKAČKA, *Lexikón stredovekých miest*, s. 541. Okrem farskej školy môžeme v stredovekej Trnave predpokladať aj fungovanie kláštorných škôl. ŠIMONČIČ, Jozef (ed.). *Dejiny Trnavy I*. Trnava : Mesto Trnava, 2010, s. 214.

⁴¹ RÁBIK, *Trnava*, s. 541.

zaviazalo nevnucovať mu kandidátov, ktorí by sa jemu samému nepozdávali.⁴² V roku 1519 sa ako súčasť okruhu osôb pôsobiacich pri mestskom farárovi spomínajú aj školastici. V nedatovaných účtoch toho istého farára Alexandra asi z roku 1519 – 1520 možno nájsť aj zmienky o vyplatení štyroch a pol zlatých florénov platu pre učiteľa (*rector scole*).⁴³

Prvý študent z Trnavy (*de Tyrna*) sa vo Viedni zapísal už v roku 1385. Bol ním kaplán Jakub.⁴⁴ Spomedzi cirkevných príslušníkov z Trnavy sa vo Viedni ešte zapísal v roku 1475 frater Augustín, príslušník jedného z trnavských stredovekých mužských kláštorov.⁴⁵ V roku 1496 prišiel do Viedne za vzdelaním Štefan Taschner,⁴⁶ ktorého máme v rokoch 1504 – 1511 doloženého ako trnavského farára (1504 – 1511).⁴⁷ Po štúdiu na Viedenskej univerzite našiel uplatnenie v cirkevnej správe aj Wolfgang, syn Martina. V roku 1500 pôsobil ako kanonik Bratislavskej kapituly.⁴⁸

Celkovo evidujeme z Trnavy v období stredoveku na skúmaných univerzitách 86 študentov. Ich zoznam veľkou mierou dopĺňa údaje o najstarších známych menách trnavských meštianskych rodín. Je samozrejmé, že vo Viedni študovali najmä Trnavčania nemeckého pôvodu, no nájdeme medzi nimi aj študenta českého či maďarského pôvodu.⁴⁹ Zachované mená v

⁴² BÉKEFI, *A népoktatás története*, s. 29, 399, č. CCXLIII.

⁴³ RÁBIK, *Trnava*, s. 541.

⁴⁴ TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 50.

⁴⁵ Tamže, s. 241.

⁴⁶ Tamže, s. 280.

⁴⁷ RÁBIK, *Trnava*, s. 541.

⁴⁸ TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 270.

⁴⁹ V roku 1518 sa na univerzitu zapísali Juraj Boemus a Michal Ungarus. TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 326, 327.

matrike nám tiež prezrádzajú, že na univerzitu sa dostali aj synovia z remeselníckych rodín.⁵⁰ Neprekvapuje, že medzi študentmi z Trnavy nájdeme aj príslušníkov známych trnavských meštianskych rodín.⁵¹ O štyroch z nich bezpečne vieme, že svoje štúdium ukončili získaním titulu.⁵² V prípade Trnavy sa tiež dá pomerne dobre sledovať ich spoločná cesta na univerzity.⁵³

V prípade Pezinka sa prvá zmienka o škole zachovala už z roku 1425, keď si grófi Juraj a Mikuláš zo Svätého Jura a Pezinka rozdelili medzi

⁵⁰ V roku 1432 Wolfgang Institoris, 1458 Ján Bursatoris, 1468 Ondrej Carnificis, 1469 Ján Institoris, 1489 Štefan Institoris, 1518 Valentin Aurifabri; Tamže, s. 141, 206, 221, 224, 270, 327.

⁵¹ V roku 1464 sa na univerzitu zapísal Ondrej Dremel, pravdepodobný príbuzný Mikuláša Dremela, trnavského richtára v rokoch 1453 – 1454. V roku 1465 prišiel do Viedne študovať Tomáš Kreutzer, azda príbuzný richtára Štefana Kreyczera z roku 1449 a z rokov 1464 – 1465 a mestského notára Pavla Crayczera. V roku 1468 bol do matriky zapísaný istý Kuebelwirt z Trnavy, ktorý bol nepochybne príslušníkom významnej trnavskej rodiny Kubelwirtovcov, z ktorej pochádzal dlhoročný trnavský richtár Štefan Kubelwirt (richtárom bol v rokoch 1442 – 1445 a 1450 – 1452); TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 214, 218, 223; RÁBIK, *Trnava*, s. 540.

⁵² V roku 1467 získal Ondrej Dremel a Tomáš Kreutzer na artistickej fakulte titul bakalára. Tomáš pokračoval v štúdiách, v roku 1470 získal titul magistra na artistickej fakulte a v roku 1471 na teologickej fakulte. V roku 1474 získal na artistickej fakulte titul bakalára Krištof Feyrtag, ktorý sa na univerzitu zapísal v roku 1472. V roku 1476 dosiahol na tej istej fakulte aj licenciát (stredoveká akademická hodnosť medzi bakalárom a doktorom. S týmto titulom mohol vyučovať aj na univerzite). V matrike je pri jeho mene uvedený titul *nobilis*. V roku 1496 dosiahol titul magister na artistickej fakulte aj spomínaný Štefan Taschnar, neskorší trnavský farár; TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 214, 218, 232, 280; "Christoph Feiertag (ID: 2147105901)", in: RAG, *Repertorium Academicum Germanicum*. [online] Dostupné na internete: <http://www.rag-online.org/gelehrter/id/2147105901>.

⁵³ V roku 1413, 1449, 1473, 1474, 1518 boli v rovnaký deň zapísaní na univerzite vo Viedni traja Trnavčania. Väčšinou však cestovali po dvoch (v rokoch 1418, 1438, 1448, 1458, 1465, 1468, 1470, 1474, 1475, 1478, 1513, 1519). Do Krakova máme doloženú spoločnú cestu dvoch Trnavčanov len v jednom prípade, a to v roku 1503; TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 90-92, 102, 152-153, 174-175, 178-179, 217-218, 221, 223, 226-228, 236-238, 240-241, 243, 249-250, 316, 326-327; GASIOROWSKI – JUREK – SKIERSKA, *Metryka z lat 1400-1508, I*, s. 597, 599.

sebou Pezinok, no kostol, školu a špitál si ponechali ako spoločný majetok slúžiaci všetkému obyvateľstvu Pezinka.⁵⁴ Samotný Pezinok v prameňoch vystupuje od roku 1208, pričom je nepochybné, že bol kontinuálne osídlený minimálne od 7. storočia. Existencia farskej školy sa predpokladá už v 14. storočí.⁵⁵ Počas stredoveku odišlo z Pezinka na stredoeurópske univerzity 21 študentov. Prvým bol Sanderus, ktorý sa na univerzitu v Prahe zapísal v roku 1382.⁵⁶ Posledným bol Ján Lang, zapísaný v roku 1521 v matrike Viedenskej univerzity.⁵⁷ Spomedzi ostatných študentov zaujme istý Valentín, syn kastelána Jakuba, ktorý sa vo Viedni zapísal v roku 1429.⁵⁸ Zmienka o jeho otcovi by tak mohla byť jedinou stredovekou zmienkou o kastelánoch Pezinského hradu, vybudovaného krátko po polovici 13. storočia (pred rokom 1271).⁵⁹ Len v jednom prípade máme doložené spoločnú cestu do Viedne dvoch Pezinčanov, a to Juraja Kruga (*Khrueg*) a Leonarda Meixnera (*Meyxner*), ktorí sa na univerzitu zapísali 14. apríla 1501. Obaja pochádzali z rodín, ktoré máme v Pezinku doložené ešte aj v období novoveku, v prípade Kruga dokonca i v 20. storočí.⁶⁰

⁵⁴ DUBOVSKÝ, Ján – ŽUDEL, Juraj (zost.). *Dejiny Pezinka*. Bratislava : Obzor, 1982, s. 73-74.

⁵⁵ Tamže.

⁵⁶ VARSÍK, *Slováci na pražskej univerzite*, s. 19.

⁵⁷ TŮSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 333. Priezvisko Lang je v Pezinku doložené kontinuálne až do 19. storočia; PROSPECHOVÁ, Petra – WITTGRÜBER, Peter. *Bránami mesta. Životopis starého domu*. Pezinok : Mestské múzeum v Pezinku, 2008, s. 88.

⁵⁸ TŮSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 133.

⁵⁹ SEDLÁK, Vincent. Príspevok k architektúre stredovekých hradov na západnom Slovensku. In *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok*, zv. 4. Bratislava : SÚPSOP, 1967 – 1968, s. 446; ENGEL, Pál. Magyarország világi archontológiája 1301 – 1457. (Bazin, szlk. Pezinok, ném. Bösing). In *Arcanum DVD Könyvtár IV*. Budapest : Arcanum, 2003.

⁶⁰ PROSPECHOVÁ – WITTGRÜBER, *Bránami mesta*, s. 64, 132.

Z prvej polovice 15. storočia pochádza aj prvý doklad o škole v Šamoríne (1437), keď sa v súvislosti s krádežou misála bernolákovským farárom spomína Ján, školastikus zo Šamorína, ktorý mal ten misál uvedenému farárovi pomôcť predať.⁶¹ Samotný Šamorín sa v prameňoch objavuje už od roku 1238, keď sa spomína aj tunajší Kostol Panny Márie, podľa zasvätenia ktorého získala táto lokalita svoje nové pomenovanie (*Zenthmaria, Samaria*; pôvodne sa volala Marchmagyar).⁶² Ako významné stredoveké centrum na Žitnom ostrove získal Šamorín v roku 1405 od kráľa Žigmunda Luxemburského mestské práva a výsady podľa Bratislavy.⁶³ Ako sme už spomínali, ide o problematickú lokalitu, ktorú v matrike Viedenskej univerzity možno stotožniť aj s dnešným rakúskym mestečkom Sommerein, ktoré v 15. storočí patrilo do Uhorského kráľovstva. Odlíšenie oboch sporných lokalít je o to ťažšie, že takmer všetky mená zapísané v matrike majú nemecký pôvod, čo slovenský Šamorín vôbec nevylučuje, keďže tu v stredoveku žila silná nemecká komunita. Celkovo sa v období stredoveku zapísalo na univerzitu vo Viedni 19 študentov (*de Samaria*) a v Krakove traja študenti.⁶⁴

Vo Svätom Jure, písomne doloženom od roku 1209, existovala škola nepochybne už v 14. storočí. Prvýkrát je písomne doložená až v roku 1514, a to v súvislosti s výpomocou miestnemu farárovi, ktorému pomáhal kazateľ

⁶¹ BÉKEFI, *A népoktatás története*, s. 254-255, č. LXXV.

⁶² RÁBIK, *Formovanie farskej siete*, s. 104.

⁶³ HLAVÁČKOVÁ, *Šamorín*, s. 496.

⁶⁴ TŮSKÉS, *Magyarországi diákok*, 168, 183-184, 217, 220, 231, 252, 256, 262, 276, 277, 297, 300-301, 310, 316, 325, 326; GASIOROWSKI – JUREK – SKIERSKA, *Metryka z lat 1400-1508*, I, s. 132, 458, 570.

so svojím školastikom Pernheimerom.⁶⁵ Už prvá písomná zmienka, v ktorej kráľ Ondrej II. daroval túto lokalitu s niekoľkými výsadami Šebešovi, správcovi kráľovských pivníc a zakladateľovi svätajurskej vetvy grófov zo Svätého Jura a Pezinka, potvrdzuje starobylosť a dôležitosť tejto lokality v malokarpatskom regióne. Preto by početný zápis študentov na Viedenskej univerzite z toho mestečka vôbec neprekvapoval.

Aj v prípade Serede, ktorá v prameňoch vystupuje od roku 1313, sa zmienka o škole zachovala ešte z obdobia stredoveku, konkrétne z roku 1505. V súvislosti s fundáciou pre Kaplnku svätého Wolfganga sa spomína ulica na južnej strane od školy. V listine sa nachádza aj zmienka o rektorovi (správcovi) kaplnky, ktorý mal pravdepodobne na starosti aj školu. Škola v Seredi sa spomína aj v súpise domov Bratislavskej stolice z roku 1598.⁶⁶ V skúmaných matrikách sa zachoval len jeden doklad o študentovi, ktorý prišiel zo Serede, avšak nemal tu svoj pôvod. V roku 1508 sa na Viedenskú univerzitu zapísal *dominus* Martin z Beluše, v čase odchodu na univerzitu držiteľ benefícia v Seredi.⁶⁷

V Rači, ktorá v prameňoch vystupuje od roku 1237,⁶⁸ je škola doložená až k roku 1550. Spomína sa v súvislosti so žiadosťou správcu tunajšej školy Jána Wuckeho o prijatie za správcu školy v Bratislave.⁶⁹

⁶⁵ BÉKEFI, Remig. *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*. Budapest : Akadémia, 1910, s. 507; KNAUZ, *A bazini várkapolna*, s. 714.

⁶⁶ *Sered'. Dejiny mesta*. Kol. autorov. Sered' : Mesto Sered', 2002, s. 277.

⁶⁷ TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 305.

⁶⁸ Spomína sa pod svojím pôvodným názvom Okoly. Pod názvom Rača sa v prameňoch objavuje od roku 1296; PODOLÁK, Jozef (zost.). *Rača*. Vlastivedná monografia. Bratislava, 1989, s. 25-26.

V Senci, písomne doloženom od roku 1252, existovala škola s veľkou pravdepodobnosťou už v 14. storočí. Nepriamo to dokladá zmienka z roku 1397 o tunajšom latinsky píšucom pisárovi Gregorovi, ktorý bol pravdepodobne aj miestnym duchovným a mal na starosti aj vzdelávanie. Farská škola sa v prameňoch prvýkrát spomína až v roku 1565.⁷⁰ Prvého študenta zo Senca máme doloženého v Prahe už v roku 1375.⁷¹ Vo Viedni sa objavujú študenti zo Senca od roku 1416.⁷² V roku 1439 sa tu zapísal istý František, ktorý po štúdiách pôsobil v Bratislave ako kanonik Bratislavskej kapituly (1446 – 1489) a farár Kostola svätého Vavrinca (1461 – 1489).⁷³ Pôsobil aj v inštitúcii hodnoverného miesta pri kapitule. V prameňoch ho stretávame ako častého svedka pri spísaní testamentov bratislavských mešťanov. Z týchto prameňov sa dozvedáme aj o jeho priezvisku Haidener.⁷⁴ Aj zo Senca odchádzali študenti do Viedne často spoločne. V roku 1489 odišli spolu Juraj Molitoris a Valent Sartoris. V roku 1496 Martin Luknár a Štefan Pauer (*Pawr*) a v roku 1504 Peter Sutoris a Tomáš Heidinger (*Haydinger*).⁷⁵

V Stupave sa existencia školy predpokladá už v období stredoveku.⁷⁶ Táto lokalita bola kontinuálne osídlená už od polovice 6. storočia. V

⁶⁹ Tamže, s. 182.

⁷⁰ FEDOR, Peter a kol. *Senec, bránou do tretieho milénia*. Senec : Mestský úrad, 2004, s. 175; MICHALIČKA, *Topografia dejín školstva*, s. 44.

⁷¹ VARSÍK, *Slováci na pražskej univerzite*, s. 30.

⁷² Prvým bol Frederik (*Fridericus de Wartperg*); TŮSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 97.

⁷³ TŮSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 154.

⁷⁴ HLAVÁČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme*, s. 140, 145.

⁷⁵ TŮSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 268, 270, 279, 280, 298.

⁷⁶ HRNKO, Anton a kol. *Mesto Stupava v minulosti a dnes*. Bratislava : Veda, 2011, s. 427.

písomných prameňoch sa objavuje od poslednej tretiny 13. storočia. V roku 1436 odišiel zo Stupavy (*de Stampffen*) za štúdiom na univerzitu vo Viedni Peter Štós (*Sthos*), v roku 1517 Jakub Plank (*Planckh*) a v roku 1526 Urban Jenbo (*Jaenbo*).⁷⁷ V Dunajskej Strede, pramenne doloženej od polovice 13. storočia, sa farská škola, resp. jej učiteľ prvýkrát spomína v roku 1533.⁷⁸

*

Najintenzívnejšie obdobie navštevovania Viedenskej a Krakovskej univerzity žiakmi z Bratislavskej župy bolo v zhode s celouhorskými pomermi, a to v poslednej tretine 15. storočia.⁷⁹ Naopak, hoci v celouhorskom meradle zaznamenávame začiatkom 15. storočia pokles perigrinácie, pre Bratislavskú župu to neplatí. Najvyšší počet imatrikulácií (6), spolu na obidvoch univerzitách, mimo sledovania Bratislavy, bol v roku 1448, 1474, 1479 a 1511. Prví študenti z Bratislavskej župy sa na Viedenskú univerzitu zapísali v roku 1377. Bolo ich osem, pochádzali z Bratislavy (4), z Dolian (2), z Vajnora (1) a zo Svätého Jura (?). Posledný študent sa zapísal v roku 1526 a pochádzal zo Stupavy. Z celkového počtu zapísaných študentov len 11 spromovalo, či už ako bakalári, licenciáti alebo magistri.⁸⁰

Existencia školy až v pomoháčskom období, ako to predpokladá Michalička, je málo pravdepodobná. Už v 15. storočí sa Stupava vyvinula v mestečko s trhovým a jarmočným právom; MICHALIČKA, *Topografia dejín školstva*, s. 21.

⁷⁷ TŮSKÉS, *Magyarország diákok*, s. 146, 324, 340.

⁷⁸ BÉKEFI, *A káptalani iskolák*, s. 511.

⁷⁹ Na Viedenskú a Krakovskú univerzitu sa v rokoch 1475 až 1500 zapísalo spolu 66 študentov z Bratislavskej župy, vrátane 28 študentov zo sporných lokalít. Spolu s Bratislavou to bolo 251 študentov.

⁸⁰ Okrem už spomínaných štyroch absolventov z Trnavy spromoval na univerzite vo Viedni aj

Zachované matriky Krakovskej univerzity evidujú ako prvého študenta z Bratislavskej župy Jakuba Hendlinusa z Trnavy v roku 1420 a istého Juraja Galliho zo Šamorína (?) v roku 1426.⁸¹ Poslednými stredovekými študentmi z Bratislavskej župy boli Štefan z Dolných Janíkov, Gregor z Modry, Imrich, Ján a Štefan z Bratislavy, ktorí boli do matriky zapísaní v rokoch 1515 a 1516.⁸² Z 10 študentov z Bratislavskej župy siedmi (Bratislava, Limbach, Senec, Pezinok, Voderady, Zeleneč) navštevovali pražskú univerzitu v poslednej tretine 14. storočia a traja v prvej tretine 15. storočia (Smolenice, Trnava).⁸³

Ulrik z Veľkej Lúče (titul bakalár dosiahol v roku 1487 a licenciát v roku 1490). Bakalárom na artistickej fakulte sa stal aj Andrej, syn Jána zo Svätého Jura, ktorý v roku 1458 dosiahol na tej istej fakulte aj licenciát a v roku 1464 dokonca i akademickú hodnosť magister. V rokoch 1463 až 1479 pôsobil ako kanonik v Rábskej kapitule. V roku 1463 dosiahol na artistickej fakulte titul bakalára aj Michal, syn Carpentaria (*Michael Carpentarii*) zo Svätého Jura. O päť rokov neskôr získal na tej istej fakulte aj licenciát. Akademickú hodnosť bakalár na artistickej fakulte mal získať v roku 1455 aj Mikuláš z Kátloviec, ktorý sa ešte v tom istom roku spomína ako rábsky kanonik. Úspech na univerzite dosiahol aj istý Sebastián Wayda *de Zerdahel*, ktorý dosiahol hodnosť bakalára v roku 1489 a magistra v roku 1494. V rokoch 1495 – 1497 bol viackrát na univerzite prokurátorom uhorského národa; TÜSKÉS, *Magyarország diákok*, s. 259, 190, 206, 270; "Ulrich Abraham (ID: 2147106154)", in: RAG, *Repertorium Academicum Germanicum*. [online] Dostupné na internete: <http://www.rag-online.org/gelehrter/id/2147106154>; "Michael de Sancto Georgio (ID: 2147105160)", in: RAG, *Repertorium Academicum Germanicum*. [online] Dostupné na internete: <http://www.rag-online.org/gelehrter/id/2147105160>; "Andreas de Sancto Georgio (ID: 2147104722)", in: RAG, *Repertorium Academicum Germanicum*. [online] Dostupné na internete: <http://www.rag-online.org/gelehrter/id/2147104722>. Spolu so 14 absolventmi Viedenskej univerzity z Bratislavy to bolo 25 študentov, ktorým sa na univerzite podarilo dosiahnuť akademickú hodnosť.

⁸¹ GASIOROWSKI – JUREK – SKIERSKA, *Metrika 1400-1508*, s. 108, 132. Prvý študent z Bratislavy sa v Krakove objavuje až v roku 1455; Tamže, s. 260.

⁸² Tamže, s. 112, 158, 225; GASIOROWSKI – JUREK – SKIERSKA, *Metrika 1509-1551*, s. 98.

⁸³ VARSÍK, *Slováci na pražskej univerzite*, s. 17-30.

Sociálny pôvod študentov možno najskôr zistiť z výšky zaplateného imatrikulačného poplatku. Len v málo prípadoch je uvedený v matrikách aj titul. V matrike Viedenskej univerzity nachádzame tituly ako *dominus* (napr. Peter Perbing zo Svätého Jura, Koloman z Trnavy, Ulrik z Veľkej Lúče, Erhard Mostl z Pezinka), *nobilis* (Krištof Feyrtag z Trnavy, Urban z Veľkej Lúče), *comes* (Martin zo Svätého Jura), *generosus dominus comes* (Mikuláš zo Svätého Jura), *baronis regni Hungariae* (Matej z Eliášoviec), prípadne nejakú cirkevnú hodnosť (napr. kaplán, kanonik).⁸⁴ Krakovská univerzita vyberala jednotný poplatok 8 poľských grošov. Bola to jedna z podmienok získania bakalárskeho titulu. Z Bratislavskej župy ho naraz zaplatil len Mikuláš z Trnavy, ktorý sa tu zapísal v roku 1466, Matej Vavrínek z Eliášoviec, zapísaný v roku 1480 a Imrich, syn Jána z Bratislavy, zapísaný v roku 1514.⁸⁵ Ostatní pri zápise zaplatili zatiaľ len polovičnú taxu, ale aj len 3, 2 a 1 groš. S poplatkami na Viedenskej univerzite to bolo podobne. Základný poplatok rektorovi, ktorý sa mohol splatiť postupne, bol 4 až 8 grošov. Študenti, ktorí boli v matrike zapísaní ako chudobní (*pauper*), boli od platenia oslobodení.⁸⁶ Pri zápise do matriky univerzitného národa zaplatil

⁸⁴ TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 48, 129, 218, 333.

⁸⁵ GASIOROWSKI – JUREK – SKIERSKA, *Metryka 1400-1508, I*, s. 101, 138, 202; GASIOROWSKI – JUREK – SKIERSKA, *Metryka 1509-1551*, s. 28.

⁸⁶ Takýmto študentom bol napr. Jakub z Dolian, ktorý sa vo Viedni zapísal v roku 1377, Ján, syn Mikuláša z Pezinka, zapísaný v roku 1431, Martin z Devína, zapísaný v roku 1432, Michal z Dolian, zapísaný v roku 1435, Osvald z Trnavy, zapísaný v roku 1447, Michal Schwendig z Trnavy, zapísaný v roku 1448, Peter Cherner z Trnavy, zapísaný v roku 1415; SCHRAUF, Károly. *Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Magyarországi tanulók külföldön II*. Budapest, 1892, s. 3, 74, 75, 80, 101, 103.

študent ďalšie 4 denáre.⁸⁷ Medzi študentmi z Bratislavskej župy sa nájdu aj takí, ktorí zaplatili 6, 8 až 10 denárov.⁸⁸ Išlo nepochybné o príslušníkov šľachty, vyššieho kléru alebo bohatejšej meštianskej vrstvy, ktorí za tento poplatok pravdepodobne získali miesto v prestížnej lavici.

Medzi študentmi z Bratislavskej župy, študujúcimi na stredoeurópskych univerzitách, nachádzame aj takých, ktorým sa podarilo dosiahnuť jednu z najdôležitejších univerzitných hodností, hodnosť prokurátora uhorského národa.⁸⁹ Títo sa volili každý semester a v ich právomoci bola okrem vedenia národných matrik a správy majetku univerzitného národa aj voľba rektora.

Medzi študentmi na Krakovskej a Viedenskej univerzite rozpoznávame aj príslušníkov známych šľachtických rodov. Dvaja z nich pochádzali z významného rodu pezinských a svätajurských grófov, jeden pochádzal z rodu Illešházioucov, jeden z rodu Dócioucov.⁹⁰ Táto skutočnosť

⁸⁷ Takýmto študentom bol napr. Ján Altman z Pezinka, do matriky národov zapísaný v roku 1492, Martin Tuerk z Pezinka, zapísaný v roku 1472, Peter Perbing zo Svätého Jura, zapísaný v roku 1492, Pavol Raess z Trnavy, zapísaný v roku 1478; SCHRAUF, Károly. *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig*. Budapest, 1902, s. 141, 142, 118.

⁸⁸ Medzi takýchto študentov patrili najmä študenti z Trnavy: Ondrej, zapísaný v roku 1479, ktorý zaplatil 6 denárov, Leopold Krin, imatrikulovaný v roku 1515, zaplatil 8 denárov, Tomáš Pfuntel, zapísaný v roku 1426, zaplatil 10 denárov; SCHRAUF, *A bécsi egyetem*, s. 173, 129; SCHRAUF, *Magyarországi tanulók*, s. 63.

⁸⁹ Išlo najmä o študentov z Bratislavy. V rokoch 1460 a 1461 vystupuje v tejto hodnosti Bratislavčan Martin Kunigsfelder, v roku 1484 Leonard Kuttner, v roku 1491 Vavrínek Muschinger a v rokoch 1498 a 1500 Juraj Mandel; BARTL, Július. K otázke štúdia Bratislavčanov na Viedenskej univerzite v druhej polovici 15. storočia. In *Slavín. Historická ročenka Západoslovenského kraja III*. Bratislava 1969, s. 10-11.

⁹⁰ TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 157; GASIÓROWSKI – JUREK – SKIERSKA, *Metryka 1400-1508, I*, s. 52, 128.

by nám mohla zaručiť možnosť bližšie sledovať kariéru týchto študentov. Nie vždy sa to však darí. V prípade pezinských a svätajurských grófov zatiaľ vieme len to, že Martin, ktorý sa do Viedne zapísal v roku 1402, pôsobil potom ako kňaz, no nevieme kde.⁹¹

V roku 1430 sa na Viedenskú univerzitu zapísal aj istý Mikuláš, syn Kolomana z Trnavy. Pri zápise má uvedený titul dominus a o jeho vyššom postavení svedčí aj zaplatenie plnej taxy pri zápise, 8 grošov.⁹² V prameňoch sa s ním stretávame už od roku 1408 ako s bratislavským kanonikom. V roku 1412 sa spomína pred kráľom Žigmundom ako zástupca bratislavského prepošta Jána Jubara. Aj v roku 1413 zastupoval kapitolu v istom spore, pričom titul magister pred jeho menom naznačuje, že už jedno univerzitné vzdelanie mal za sebou.⁹³ V rokoch 1415 – 1429 pôsobil ako farár v Kostole svätého Vavrinca v Bratislave. Okrem toho bol naďalej kanonikom kapituly, ba dokonca i jej vikárom, pričom v roku 1419 sa spomína ako dekan kapituly v Stoličnom Belehrade, a teda človek, ktorý mal na starosti väčšinu praktických záležitostí súvisiacich s každodennou správou kapituly (vykonával agendu hlavnej správy pozemkového majetku kapituly a prepošta, usmerňoval činnosť hospodárskych úradníkov, zhotovoval

⁹¹ *Zsigmondkori oklevéltár II.* Mályusz Elemér (szerk.), Budapest : Akadémiai kiadó, 1956, s. 78, č. 253. Martin bol synom Tomáša (VI.) zo svätajurskej línie, ktorú založil Šebeš I. Okrem Martina vo Viedni z tohto rodu študoval aj Mikuláš, ktorý sa tu zapísal v roku 1497. Pravdepodobne ide o Mikuláša, syna Šimona z pezinskej vetvy rodu, ktorú založil Šebešov brat Alexander; ENGEL, Pál. Magyarország világi archontológiája 1301 – 1457. (Hontpázmány nem 9. Szentgyörgy-ág 2-3. tábla: Szentgyörgyi és Bazini). In *Arcanum DVD Könyvtár IV.* Budapest : Arcanum, 2003.

⁹² *Die matrikel Universität Wien I.* Graz-Köln, 1956, s. 171.

⁹³ Pred rokom 1430 sa v matrike Viedenskej univerzity spomína Mikuláš z Trnavy v roku 1412 a 1413; TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 87, 91.

sumárne vyúčtovanie príjmov a výdavkov kapituly). Od tohto obdobia sa v prameňoch vyskytuje aj s prezývkou List.⁹⁴ Zaujímavosťou je, že zmienka o jeho zápise na univerzitu vo Viedni je jednou z posledných o jeho aktivitách.

Medzi najvýznamnejších absolventov stredoeurópskych univerzít zo stredovekej Bratislavskej župy patrili nepochybne predstavitelia šľachtického rodu z Veľkej Lúče (dnes súčasť Lúče na Ostrove). V ich popredí stojí Urban zo šľachtického rodu Dóciovcov, ktorý sa na Viedenskú univerzitu zapísal v roku 1485. Už jeho predchádzajúca kariéra v svetskej i cirkevnej sfére naznačuje úspech po absolvovaní štúdia. Pred zápisom na univerzitu pôsobil ako notár na kráľovskom dvore, neskôr ako kráľovský pokladník, banský a soľný komorský gróf. Ďalej pôsobil v Budínskej kapitule ako kanonik lektor (1472 – 1473), ako prepošt v Stoličnobelehradskej kapitule (1474 – 1480), v Kapitule svätého Tomáša v Ostrihome (1473), v Páťkostolskej kapitule, v Rábe ako rábsky biskup (1481 – 1486) a v Jágri ako jágerský biskup (1486 – 1491).⁹⁵ Od roku 1487 disponoval plnou palatínskou mocou ako delegovaný sudca palatína. V roku 1488 sa stal miestodržiteľom kráľa Mateja Korvína v Rakúsku, stal sa aj správcom Viedenskej diecézy. Ako vidíme, získal si priazeň uhorského kráľa, ktorý ho povýšil do šľachtického stavu, udelil mu erb (1480)⁹⁶ a

⁹⁴ HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme*, s. 73, 27, 29.

⁹⁵ IVANIČ, Peter. Vzťah Dóciovcov s mestami na hornom a strednom Pohroní na konci stredoveku. In *Forum historiae*, 2008, č. 2, s. 1-2. [online] Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/39394/Ivanic.pdf>; C. TÓTH, Norbert. *Az Esztergomi székeskáptalán a 15. században I. A kanonoki testület és az egyetemjárás*. Budapest, 2015, s. 114. KÖBLÖS, A budai, fehérvári, győri, s. 242.

⁹⁶ SCHÖNHERR, Gyula. Nagylúcsei Orbán czimereslevele 1480-ból. In *Turul*, 1898, č. 2, s.

daroval mu viaceré majetky v Bratislavskej župe, ako aj hrad Revište a viaceré dediny v blízkosti banských miest na Pohroní. Stal sa z neho jeden z najvýznamnejších uhorských šľachticov poslednej tretiny 15. storočia. V roku 1490 si od neho požičala kráľovná vdova Beatrix až 8 000 zlatých, za čo dostal do zálohu hrady Šášov a Slovenskú Ľupču spolu s ich príslušenstvom. Vďaka Urbanovi sa jeho rod stal na Pohroní držiteľom troch miest a 21 dedín spolu s dvoma prédiami v hradnom panstve Ľupča, ďalších 16 dedín, 18 prédií a mýta na panstve Šášov. Týmto sa Dóciovci stali rozhodujúcou politickou silou v oblasti Pohronia.

O Urbanovej rozhladenosti a vzdelanosti svedčí aj mimoriadne vzácne zachovaná časť z jeho rozsiahlej knižnice, kde okrem kódexov nájdeme už aj inkunábuly.⁹⁷ O Urbanovom pozitívnom vzťahu ku knihám, vede a vzdelancom písali už významní talianski humanisti, pôsobiaci na dvore kráľa Mateja Korvína, Antonio Bonfini a Marzio Galeotto, s ktorými mal Urban blízky priateľský vzťah. Ako poznamenáva Galeotto, aj napriek pracovnej vyťažенosti si Urban vždy našiel čas na čítanie a na diskutovanie

66-68.

⁹⁷ V roku 1492 daroval Urbanov príbuzný, sriemsky biskup Štefan Fodor Jágerskej diecéze na Urbanovu pamiatku (zomrel v roku 1492) miniatúrami zdobený misál, vytlačený na pergamene s Urbanovým erbom; HOFFMANN, Edith. Nagylucsei Orbán könyvtáranak maradványai. In *Magyar bibliofil szemle*, 1924, roč. 1, č. 3 – 4, s. 166. Najhonosnejším zachovaným kúskom z Urbanovej knižnice je iluminovaná modlitebná knižka nájdená v roku 1963 v britskej kráľovskej knižnici vo Windsore. Tento kódex opatrený viac ako stovkou kvalitných miniatúr má parížsky pôvod a nie je celkom jasné, ako sa dostal do Uhorska. Ako najpravdepodobnejšie sa zdá, že ho priniesli uhorskí vyslanci, ktorí v mene uhorského kráľa navštívili francúzsky kráľovský dvor; SZABÓ, György. Nagylucsei Dóczy Orbán Imadságkönyve. In *Új látóhatár: irodalmi és politikai folyóirat*, 1964, roč. 7, č. 5, s. 86.

o knihách. Údajne veľmi dobre poznal obsah svojich kníh a kedykoľvek v nich vedel nájsť vysvetlenie záležitostí, o ktorých práve diskutoval so svojimi hosťami.⁹⁸

Vo Viedni študoval aj Urbanov synovec Štefan Fodor zo Šamorína. Zapísal sa tu už v roku 1471. Pred rokom 1475 študoval kanonické právo vo Ferrare, od marca 1475 študoval v Ríme (už s titulom doktor, zrejme kanonického práva). Vďaka strýkovi začal po štúdiách úspešnú kariéru. V rokoch 1483 – 1489 pôsobil ako prepošt stoličnobelehradskej Kapitulky Svätého Mikuláša, bol vymenovaný za apoštolského hlavného dekana. Pôsobil ako diplomat, bol vyslaný k poľskému kráľovi Kazimírovi i k milánskemu kniežaťu. Stal sa aj rábskym kanonikom a správcom Oltára svätého Benedikta. Roku 1489 sa za neho kardinál Ascanio Sforza prihovoral u pápeža, aby ho menoval do úradu bosnianskeho biskupa. Na začiatku roka 1490 ho presadzoval Matej Korvín do úradu sriemského biskupa, čo pápež potvrdil 20. februára 1490. Štefan zomrel v Budíne pred aprílom 1494.⁹⁹

Je pozoruhodné, že už rok po tom, čo sa vo Viedni zapísal Urban z Veľkej Lúče, sa na univerzitu prihlásil aj istý Ulrik Abraham (*Udalricus Abran de Naghitze*) a v roku 1488 aj istý Štefan Abraham (*Stephanus Abraham de Nadlutzsche*), obaja z Veľkej Lúče (pravdepodobne súrodenci).¹⁰⁰ Vzhľadom na to, že ani jedného nie je možné stotožniť s nijakým Urbanovým príbuzným, maďarský historik József Köblös vyslovil

⁹⁸ SZABÓ, *Nagylucsei Dóczy Orbán*, s. 85.

⁹⁹ HLAVAČKOVÁ, *Šamorín*, s. 499; WERTNER, Mór. Fodor István boszniai s szerémi püspök családi történetéhez. In *Turul*, 1912, č. 2, s. 81-82.

¹⁰⁰ TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, s. 259, 266.

predpoklad, že išlo o jeho poddaných.¹⁰¹ Keďže si Ulrik pri zápise uviedol titul dominus a dovtedajšie pôsobenie ako kanonik Rábskej kapituly, je pravdepodobnejšie, že išlo o príslušníkov nižšej šľachty, ktorí mohli pochádzať z Urbanovej familiarity. Ulrik promoval za bakalára v roku 1487 a za magistra v roku 1490.¹⁰² V roku 1484 ho tiež nachádzame v zápisoch matriky Krakovskej univerzity¹⁰³ Jeho ďalšiu kariéru však nepoznáme. Naopak, o Štefanovi vieme, že v rokoch 1499 – 1500 študoval ako kanonik Rábskej kapituly na univerzite v Padove, kde získal doktorát z kanonického práva.¹⁰⁴ V Rábe pôsobil do roku 1515. V roku 1501 sa stal kanonikom lektorom a v roku 1509 vikárom rábskeho biskupa.¹⁰⁵

K ďalším úspešným študentom z Bratislavskej župy možno napr. ešte zaradiť aj Mateja z Eliášoviec, jedného z najstarších známych predkov šľachtického rodu Illésháziovcov. Na univerzite v Krakove bol zapísaný v roku 1480 ako *baronis regni Hungariae*. Ako kanonik kapituly v Alba Iulii (dnes v Rumunsku) študoval aj na univerzite v Padove. Aj podľa nápisu na jeho náhrobku, zachovanom v Kostole apoštolov svätých Petra a Pavla v

¹⁰¹ KÖBLÖS, *A Jagelló-kori*, s. 43.

¹⁰² "Ulrich Abraham (ID: 2147106154)", in: RAG, *Repertorium Academicum Germanicum*. [online] Dostupné na internete: <http://www.rag-online.org/gelehrter/id/2147106154>. Podľa online databázy absolventov univerzít stredovekej Svätej ríše rímskej nemeckého národa bol Ulrik v roku 1486 kanonikom vo Viedni.

¹⁰³ GASIOROWSKI – JUREK – SKIERSKA, *Metryka 1400-1508*, I, s. 442.

¹⁰⁴ V matrike Padovskej univerzity je zapísaný ako *Stephanus Abraham Pannonius de Naghlucze*; ŠTULRAJTEROVÁ, *Universitas Patavina*, s. 95.

¹⁰⁵ BEDY, Vince. *A győry székeskáptalan története*. Győr, 1938, s. 332; KÖBLÖS, *A budai*, s. 242; Magyar Országos Levéltár, Diplomataikai Levéltár, 21134, 93745, 47048.

dnešnej obci Nový Život, ako aj podľa jeho zachovaného testamentu vieme, že neskôr sa stal aj prepoštom Kapituly svätého Michala v Albe Iulii.¹⁰⁶

*

Zvládnuť univerzitné štúdium v období stredoveku bolo skutočne náročnou záležitosťou. Okrem finančných prostriedkov si to vyžadovalo predovšetkým úsilie vydať sa na dlhú cestu do neznámeho sveta, mnohokrát aj z odľahlých častí krajiny. Hoci väčšina zo študentov zapísaných v období stredoveku v matrikách univerzít neabsolvovala štúdium do konca, zápis v matrikách o ich snahe vzdelat' sa je už sám o sebe veľkým prínosom pre dejiny jednotlivých lokalít, z ktorých pochádzali. Okrem toho, že záznamy z matrik potvrdzujú predpoklad o existencii viacerých domácich škôl, poskytujú v mnohých prípadoch aj vôbec prvé doklady mien a priezvisk obyvateľov dedín a miest, z ktorých študenti pochádzali. Vďaka uvedeniu titulu a sume zaplateného imatrikulačného poplatku si dnes vieme utvoriť aj obraz o sociálnych skupinách, z ktorých študenti pochádzali. V neposlednom rade nám údaje z matrik vo viacerých prípadoch dopĺňajú naše poznatky o známych a úspešných svetských a cirkevných osobách, za úspechom ktorých stoja aj ich skúsenosti nadobudnuté na univerzitných štúdiách.

¹⁰⁶ KÁROLYI, Arpád. Illésházy Mátyás végrendelete. In *Történelmi Tár*, 1878, roč. 1, č. 3, s. 655; IPOLYI, Arnold. Csallóköz műemlékei. In *Archeologiai közlemények* I, 1859, s. 101.

Resumé

Medieval schools in the county of Bratislava and their students at universities in Vienna, Cracow and Prague

To handle university studies in the Middle Ages was actually challenging matter. Except financial resources, there was a need to embark on a long journey to unknown world, especially from countryside. Although most of students, signed in the medieval registries of universities, did not finish the study till the end, an inscription in registries about their effort to study is a great asset for history of particular locations they came from. During a research of two interrelated issues (history of education and development of peregrination), the author based on excerpts of students from the county of Bratislava at universities of Prague, Cracow and Vienna. She also used findings dealing with information about villages and towns of the examined county that the students came from. The author subsequently worked with data from the registries (intensity of study throughout several periods, students' social classes, ethnicity...) and the given locations as well. It was very important to know the locations' oldest history and the oldest references of their schools. Last but not at least, it was very interesting to observe fates of the most distinguished students who came competent in public life after graduation. The aim of a work was to map the locations from which students of Bratislava County, studying at Central European universities, came from. On the other hand, the work focused also on a role

of the less known data from university registries as an element of common development of the examined locations.

Študenti z Bratislavy na Viedenskej univerzite v stredoveku*

Július Bartl

Študenti zo Slovenska v stredoveku navštevovali od 13. storočia vzdialené univerzity. Boli to najmä talianske univerzity (Bologna, Padova), parížska Sorbonna i niektoré ďalšie v Anglicku a v Španielsku. Do polovice 14. storočia nebolo v strednej Európe žiadnej univerzity, preto pražská Karlova univerzita založená roku 1348 ako prvá univerzita „na sever od Álp“ výrazne ovplyvnila kultúrne prostredie v tomto regióne. Praha bola vtedy nielen hlavným mestom Českého kráľovstva a sídlom českého kráľa, ale zároveň i cisára Svätej rímskej ríše. Založením univerzity nadobudla medzinárodný význam. Študovali tu mnohí cudzinci z Nemecka, baltských krajín, ale i Poliaci, obyvatelia Uhorska, medzi nimi početní Slováci. Slováci spolu s ostatnými uhorskými študentmi boli zaradení do českého univerzitného národa. Aj po vydaní Kutnohorského dekrétu (1409) nepoklesol počet študentov zo Slovenska.

Výskyt študentov z Uhorska a najmä zo Slovenska na Karlovej univerzite skúmal už v období predmníchovskej republiky B. Varsík vo svojej dizertačnej práci.¹⁰⁷ Svoje výskumy neskôr doplnil a rozšíril vo

* Štúdiá vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA 1/0734/13 *Študenti zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1945.*

viacerých štúdiách a v monografiách, najmä v diele *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*.¹⁰⁸ Aj keď zachované pramene nie sú kompletne (zachovala sa iba kniha dekanov artistickej fakulty a zoznam graduovaných na tejto fakulte z rokov 1367 – 1585, ako aj matrika právnickej fakulty z rokov 1372 – 1418), B. Varsík zistil na artistickej fakulte 126 študentov a na právnickej fakulte 36 študentov. Z územia Slovenska bolo v tej dobe graduovaných 46 bakalárov a magistrov na artistickej fakulte.¹⁰⁹ Štúdium na artistickej fakulte pražskej univerzity v rokoch 1367 – 1420 absolvovalo a dosiahlo univerzitnú hodnosť asi 80 poslucháčov z Uhorska, z čoho asi 24 pochádzalo zo Slovenska. Na právnickej fakulte bolo v rokoch 1372 – 1418 graduovaných 29 študentov z Uhorska, z toho asi 12 z územia Slovenska. Teda zo 109 uhorských študentov, ktorí ukončili štúdium na filozofickej a právnickej fakulte a získali hodnosť, bolo prinajmenej 36 zo Slovenska. Z tohto počtu pochádzalo asi 11 zo Spiša, ďalší boli z Bardejova, Trnavy, Bratislavy, Pezinka, Piešťan, zo Šale, z Ľubietovej, Bytče a z Košíc.¹¹⁰

Zachované súpisy absolventov filozofickej a právnickej fakulty naznačujú mierne stúpajúcu krivku našich študentov v prvých dvoch desaťročiach 15. storočia. Už staršia literatúra konštatovala, že asi desatina pôvodne zapísaných študentov dosiahla univerzitné tituly a že v uvedenom

¹⁰⁷ VARSÍK, Branislav. *Slováci na pražskej universite do konca stredoveku*. Bratislava : Filozofická fakulta, 1926, 37 s.

¹⁰⁸ VARSÍK, Branislav. *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965.

¹⁰⁹ VARSÍK, *Slováci na pražskej universite*, s. 8 a 25, tiež *Husitské revolučné*, s. 162.

¹¹⁰ Staršie údaje sumarizuje v dvoch prehľadných kapitolách v *Dejinách Slovenska I*. SOPKO, Július. Školstvo a vzdelanosť, literatúra, architektúra a umenie. In MARSINA, Richard (ed.). *Dejiny Slovenska I*. Bratislava : VEDA, 1986, s. 366.

období mohlo zo Slovenska na oboch fakultách študovať okolo 200 poslucháčov. V polipanskom období stratila pražská univerzita na dlhé obdobie predošlý európsky význam a redukovala sa iba na artistickú fakultu lokálneho významu.¹¹¹

F. Kavka konštatuje, že v rokoch 1450 – 1550 bol počet študentov zo Slovenska na pražskej univerzite veľmi malý (bolo to 5 graduovaných). Títo študenti pochádzali väčšinou zo západného Slovenska, z okolia Žiliny, Trenčína a Nitry, ďalej z Ružomberka, Banskej Bystrice, Banskej Štiavnice a ďalších miest.¹¹²

Medzitým vznikla v Krakove univerzita, neskôr nazvaná Jagelovská (1364), a hneď rok po nej Viedenská univerzita (1365) založená rakúskym arcivojvodom Rudolfom IV. ako vedomá konkurencia pražskej univerzity. Takmer súčasne vznikla v Pécsi (Päťkostolí) domáca univerzita (1367), ktorá však výrazne neovplyvnila vysokoškolské vzdelávanie v Uhorsku a neskôr zanikla.

Možno zovšeobecniť, že vznikajúce univerzity potrebovali nejaký čas, aby sa skonsolidovali, získali vhodných učiteľov a tým aj ohlas vo svojom okolí, čo ovplyvnilo záujem študentov o toto štúdium. Napr. krakovská univerzita v prvej fáze svojej existencie do konca 14. storočia nezaznamenala potrebný rozmach. Medzinárodný význam nadobudla až od

¹¹¹ SOPKO, Július. Na ceste k humanizmu a renesancii. In MARSINA, *Dejiny Slovenska I*, s. 468.

¹¹² KAVKA, František. Slovenští studenti na pražské universitě v 15. a 16. století. In *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Zost. Ľudovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 141.

svojho obnovenia a rozšírenia roku 1400 Vladislavom Jagelovským, po ňom získala aj svoje meno. Matriky tejto univerzity sa zachovali až od roku 1400, prví študenti zo Slovenska sú zaznamenaní už v roku 1401.¹¹³ V ďalšom období však mala veľký význam pre kultúrne prostredie Uhorska, ale najmä Slovenska. Podobný vývoj môžeme pozorovať aj na pražskej Karlovej univerzite, ktorá sa po svojom založení dostala do krízy a len postupne sa konsolidovala.

Podobne viedenská univerzita hneď po založení nezačala naplno pôsobiť. Z veľkej vnútornej krízy, ktorá ju postihla, sa vymanila až v 70. rokoch 14. storočia. Viedenská univerzita mala od začiatku tri fakulty artistickú, právnickú a lekársku fakultu, roku 1384 vznikla aj teologická fakulta. Viedenská univerzita sa členila, podobne ako iné stredoveké univerzity, na národy. Podľa štatútu z roku 1366 tu bol zastúpený rakúsky, saský, český a uhorský národ. Roku 1384 vojvoda Albrecht zmenil organizačnú štruktúru univerzity a namiesto českého národa, ktorý zrušil, zriadil nový „rýnsky národ“. Študenti z českých krajín boli pričlenení k uhorskému národu, podobne aj Moravia, Poliaci, Slovania hovoriaci všetkými jazykmi a Gréci.¹¹⁴

¹¹³ Prehľadnú štúdiu k tejto problematike pozri HORVÁTH, Pavel. Študenti zo Slovenska na krakovskej univerzite v 15. a v prvej polovici 16. storočia. In *Humanizmus a renesancia*, s. 162, 164.

¹¹⁴ Toto rozdelenie rešpektovali aj štatúty uhorského národa z roku 1414, kde sa v čl. 24 výslovne uvádza, koho treba započítať za príslušníkov uhorského národa: „omnes Ungaros, Bohemos, Polonos, Moravos, Slavos cum omnibus sibi annexis in ydeomatibus, Grecos.“ SCHRAUF, Károly. *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-től – 1630-ig*. Budapest, 1902, s. 11. Cituje aj KUČERA, Matúš. Študenti zo Slovenska na Viedenskej univerzite do roku 1530. In *Humanizmus a renesancia*, s. 176.

Bolo to v dôsledku dynastických bojov medzi Habsburgovcami a Luxemburgovcami, nešlo o žiaden národnostný boj v modernom slova zmysle. Podobnú situáciu nachádzame aj na iných stredovekých univerzitách. Chronologicky i geograficky najbližší príklad je z pražskej Karlovej univerzity, keď roku 1409 z iniciatívy Jána Husa ako rektora univerzity kráľ Václav IV. vydal Kutnohorský dekrét. Tým získal český národ prevahu nad cudzincami, prevažne Nemcami. Tí hromadne odišli z Prahy a založili novú univerzitu v Lipsku.¹¹⁵

Do konca storočia študovalo vo Viedni v rámci uhorského národa celkove 617 študentov a zo Slovenska asi 76 študentov (v rokoch 1391 – 1400). Zapisovanie do matriky uhorského národa začína roku 1385, i keď samotná matrika sa zachovala až od roku 1453.¹¹⁶ Návštevnosť Viedenskej univerzity kulminuje v rokoch 1411 – 1450, v priebehu každého desaťročia to bolo v priemere 120 študentov. V druhej polovici 15. storočia síce záujem klesá, ale vždy je to priemer 80 študentov za desať rokov.¹¹⁷ Vo Viedni študovalo v rokoch 1400 – 1530 zo Slovenska približne 1 109 poslucháčov, pričom najpočetnejšie bolo obdobie rokov 1410 – 1450 (488) študentov. Do polovice 15. storočia prichádzala väčšina študentov z Bratislavy, Kremnice, Trnavy, Košíc a z Levoče. Po roku 1450 nastáva pokles študentov z východoslovenských miest, ktorí uprednostňujú krakovskú univerzitu, ale

¹¹⁵ *Dějiny Univerzity Karlovy 1347/48 – 1622*. Red. Michal Svatoš. Praha : Univerzita Karlova, 1995, s. 93.

¹¹⁶ KUČERA, *Študenti zo Slovenska*, s. 176.

¹¹⁷ Tamže, tabuľka na s. 176.

počet stredoslovenských študentov vo Viedni stúpa.¹¹⁸ Za roky 1385 – 1450 bolo celkove zapísaných 4 141 študentov z Uhorska, z toho jednoznačne zo Slovenska 595, teda celých 15 %.¹¹⁹ V období rokov 1450 – 1530 sa do uhorského národa hlásilo už len 4 990 študentov, čo predstavuje 15 % z celkove zapísaných študentov, z toho bolo 590 študentov zo Slovenska, teda 12 % študentov hlásiacich sa do uhorského národa.¹²⁰

Skúmanie matrik okolitých univerzít vo Viedni, v Prahe i Krakove nevykazuje v 70. – 80. rokoch 15. storočia nejaký úbytok, ktorý by bol spôsobený odlivom poslucháčov na bratislavskú univerzitu. Dokonca na Viedenskej univerzite študovalo v tomto období niekoľko desiatok Bratislavčanov, ktorých štúdium sme zachytili v samostatnej štúdii.¹²¹ Keďže sa nezachovali matriky Istropolitany, údaje o jej študentoch a absolventoch sú roztrúsené v rôznych prameňoch, poväčšine na Viedenskej univerzite, kde si niektorí z nich dokončovali štúdiá.¹²² Preto sa niektorí vyskytujú v matrikách Viedenskej univerzity, kde museli znovu obhájiť hodnotu bakalára získanú v Bratislave. Nebolo to snáď pre to, že by štúdium v Bratislave nebolo na dostatočnej úrovni, ale pre to, že štúdium na Viedenskej univerzite prebiehalo podľa parížskeho, kým na bratislavskej podľa bolonského vzoru.

¹¹⁸ Tamže, s. 180, tiež SOPKO, *Na ceste k humanizmu*, s. 468.

¹¹⁹ KUČERA, *Študenti zo Slovenska*, s. 176.

¹²⁰ Tamže.

¹²¹ BARTL, Július. K otázke štúdia Bratislavčanov na Viedenskej univerzite v druhej polovici 15. storočia. In *Slavín. Historická ročenka Západoslovenského kraja III*. Bratislava, 1969, s. 5-17.

¹²² REBRO, Karol. „Istropolitana a Bogna“. In *Humanizmus a renesancia*, s. 21, 22.

Dejinami Viedenskej univerzity sa už v polovici 19. storočia zaoberal R. Kink.¹²³ Už na začiatku 20. storočia sa venoval univerzitným matrikám Karl Schrauf, ktorý spracoval matriku uhorského národa, ktorá sa zachovala z rokov 1453 – 1630.¹²⁴ Takisto vydal matriku lekárskej fakulty tejto univerzity.¹²⁵ Matriku artistickej fakulty vydal P. Uiblein.¹²⁶ Vydávanie viedenských univerzitných matrik v polovici 20. storočia¹²⁷ podnietilo záujem aj českých a slovenských historikov o spracovanie tejto problematiky. Boli to najmä štúdie Ivana Hlaváčka a Ludmily Hlaváčkovej,¹²⁸ na ktoré reagoval Matúš Kučera v citovanej štúdii. Roku 1990 vyšla príležitostná publikácia k 625. výročiu vzniku Viedenskej univerzity.¹²⁹

V súčasnom období najväčšiu pozornosť uhorským študentom študujúcim na Viedenskej univerzite v rokoch 1365 – 1526 venovala Anna

¹²³ KINK, Rudolf. *Geschichte der Kaiserliche Universität zu Wien*. Wien, 1854.

¹²⁴ SCHRAUF, Karl. *Die Matrikel der ungarischen Nation an der Wiener Universität 1453 – 1630*. Wien, 1902. Paralelne vyšlo i v maďarskej verzii SCHRAUF, *A bécsi egyetem magyar*; pozri pozn. č. 8. (Túto edíciu sme mali k dispozícii).

¹²⁵ SCHRAUF, Karl. *Acta Facultatis medicae Universitatis Vindobonensis*, I, 1399 – 1435. Wien, 1894; II, 1436 – 1501. Wien, 1899; III, 1490 – 1558. Wien, 1904.

¹²⁶ UIBLEIN, Paul. *Acta Facultatis Artium Universitatis Vindobonensis 1385 – 1416*. Graz – Wien – Köln, 1968.

¹²⁷ GALL, Franz. *Die Matrikel der Universität Wien, I – III, 1377 – 1579*. Graz – Köln, 1954 – 1961. Matriky z mladších chronologických období presahujú náš výskumný zámer.

¹²⁸ HLAVÁČEK, Ivan – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*, I. část. In *Acta Universitatis Carolinae : Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. Sborník příspěvků k dějinám University Karlovy. Praha : Universita Karlova, 1961, roč. 2, č. 1, s. 97-132; II. část. In *Acta Universitatis Carolinae : Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. Sborník příspěvků k dějinám University Karlovy. Praha : Universita Karlova, 1962, roč. 3, č. 2, s. 139-159; ďalej KUČERA, *Študenti zo Slovenska*.

¹²⁹ *Uni-Präsent: 625 Jahre Universität Wien*. Wien : Universität Wien, 1990, 36 s.

Tüskés.¹³⁰ Je to edícia 7 213 zápisov z univerzitných matrik Viedenskej univerzity i zo špeciálnej matriky uhorského národa z rokov 1453 – 1630 vydanaj K. Schraufom. Už z porovnania jej edície so staršími edíciami i štúdiami na túto tému vidieť, že jej údaje sú najúplnejšie. Viacerí autori, ktorí skúmali univerzitné matriky a údaje z nich spracúvali, narazili na problém identifikácie lokalít a mien, ich geografické zaradenie, nejasnosti pri všeobecnejších a neúplných formuláciách (krajina, župa, lokality s totožným názvom na území viacerých žúp a pod.) V prípade Bratislavy sa s týmto problémom nestretávame. Študent pochádzajúci z tohto mesta nemal problém sebaidentifikácie, ani nemohol vzbudiť pochybnosti, odkiaľ pochádza.

Prvým problémom, ktorý bolo treba riešiť a narazili naň už predchádzajúci autori, je disproporcia medzi zápsmi hlavnej matriky a matriky uhorského národa. Zápis do hlavnej matriky bol obligatónym, zápis do matriky národa bol dobrovoľný. Bolo treba zaplatiť ďalšie poplatky, na čo nemali prostriedky chudobnejší študenti. Svedčí o tom fakt, že značný počet študentov, označených v hlavnej matrike ako „pauperes,“ chýba v uhorskej matrike.¹³¹ Toto platí všeobecne, z Bratislavčanov sa v uhorskej matrike nevyskytuje ani jeden ako chudobný.¹³² Zápis do matriky národa umožňoval podieľať sa na aktivitách príslušného univerzitného národa. K.

¹³⁰ TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok a bécsi egytemen 1365 – 1526*. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2008. Táto práca je súčasťou širšieho výskumného projektu, ktorý vedie prof. László Szőghi z tejto univerzity.

¹³¹ HLAVÁČEK – HLAVÁČKOVÁ, *Studenti z českých zemí, II. část*, s. 151.

¹³² BARTL, *K otázke štúdia*, s. 10.

Štulrajterová v iných súvislostiach na univerzite v Padove spomína, že rodičia neodporúčali svojim synom zapisovanie do univerzitných národov, lebo ich to odvádza od štúdia.¹³³ Okrem toho je známym faktom, že značná časť študentov na stredovekých univerzitách nedosiahla vyššie akademické hodnosti, ani neskončili univerzitné štúdium a po roku-dvoch putovali na ďalšiu univerzitu. Rozdiel medzi počtom zapísaných a počtom graduovaných je zreteľný na všetkých stredovekých univerzitách. Na Viedenskej univerzite poukázal na to už Karl Schrauf¹³⁴ a paralelne skúmal tieto problémy i bratislavský historik Theodor Ortway.¹³⁵ V súčasnosti poukazuje na tento problém i autorka dejín Bratislavskej kapituly Miriam Hlavačková, ktorá píše, že duchovní sa väčšinou uspokojili s artistickým štúdiom na stredovekých univerzitách a ukončené štúdium na vyšších fakultách bolo relatívne zriedkavé aj u vyšších cirkevných hodnostárov. Cituje maďarských autorov, ktorí štatistickým rozborom zistili, že 69 % kanonikov z uhorských kapitúl (Stoličnobelehradskej, Rábskej, Budínskej a Bratislavskej) študovalo na univerzite len rok.¹³⁶

Zápis do matriky uhorského národa sa obvykle uskutočnil až po zápise do hlavnej matriky, niekedy s rozdielom viacerých semestrov i rokov. Zriedkavý je aj zápis do uhorskej matriky bez zápisu do hlavnej matriky. Je

¹³³ ŠTULRAJTEROVÁ, Katarína. Universitas Patavina a študenti z územia dnešného Slovenska. In *Slovenská archivistika*, 1997, roč. 32, č. 1, s. 97, bez citácie prameňa.

¹³⁴ SCHRAUF, Karl. *Studien zur Geschichte der Wiener Universität im Mittelalter*. Wien, 1904, s. 50.

¹³⁵ ORTVAY, Theodor. *Geschichte der Stadt Pressburg, II. Band, 4. Abteil*. Bratislava, 1903, s. 343. Jeho i Schraufove údaje sú neúplné.

¹³⁶ HLAVAČKOVÁ, Miriam. *Kapitula pri Dóme svätého Martina. Intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2008, s. 38.

to v prípadoch skončených (graduovaných) absolventov, ktorí prišli z iných univerzít a vo Viedni sa stali učiteľmi a funkcionármi uhorského národa. Už dávnejšie som poukázal na to, že zápis do oboch matrik po viacerých rokoch, prípadne zápis iba v matrike uhorského národa sa vyskytuje v prípadoch, keď ide o skončených a graduovaných absolventov. Tieto zápisy v matrike uhorského národa sa vyskytli opakovane, vždy vo vyššej hodnosti a po zapísaní zaplatili aj vyššiu taxu.¹³⁷

V rokoch 1377 – 1526 boli spomedzi Bratislavčanov zvolení štyria prokurátori uhorského národa, niektorí v tejto funkcii viackrát. Ďalej 11 magistrów, 7 bakalárov, v pomere k 176-tim zapísaným, čo nevybočuje z priemeru na stredovekých univerzitách.

Treba spomenúť, že v skúmanom období študovali viacerí bratislavskí prepošti a kanonici na univerzite vo Viedni. Mnohí z nich nepochádzali z Bratislavy, ale ich pôsobenie bolo späté s Viedenskou univerzitou, odkiaľ mohli prinášať nové impulzy a poznatky aj ako prednášatelia na Istropolitane. Doterajšia literatúra priniesla o tom viacero poznatkov.

V tejto štúdii rezignujem na sociálne rozvrstvenie, lebo sa nedá

¹³⁷ BARTL, *K otázke štúdia*, s. 10-11. (Prvý údaj za menom a priezviskom je rok zápisu do hlavnej matriky); Martin Kunigsfelder 1449, 1452, magister a prokurátor uhorského národa 1460/61, Lorand (Bernard) Kuttner 1465, bakalár a magister 1472, prokurátor uhorského národa 1484, ďalej Vavrinec Muschinger (Mischinger) 1475, bakalár 1480, magister 1481, prokurátor uhorského národa 1491, Štefan List 1462, Ján Meyerl, bakalár 1492, Juraj Mandel 1490, magister a prokurátor uhorského národa 1498, zvolený za prokurátora uhorského národa aj roku 1500 a 1502, poznámka pri zázname: doktor arcium (!) a kanonického práva, radca na dvore rakúskych kniežat. Preberám z práce SCHRAUF, Károly. *Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Magyarországi tanulók külföldön II.* Budapest, 1892, s. 19-26 a nasl.

spoľahливо rozlíšiť sociálna štruktúra z daňových registrov, veľa mien je podobných, najmä remeselníckych, a niektoré patricijské mená majú podobné údaje aj medzi chudobnejšími mešťanmi.¹³⁸

Výška zápisnej taxy v hlavnej matrike Viedenskej univerzity neposkytuje dostatočné údaje o sociálnom postavení študentov. Roku 1413 prebehla úprava imatrikulačných poplatkov na tejto univerzite.¹³⁹ Taxy patricijských synov sa svojou výškou približujú k tým, ktoré platili šľachtici a vysokí cirkevní hodnostári. Väčšina študentov platila priemerné taxy, preto nie je ich sociálna diferenciácia zreteľná.¹⁴⁰ V štúdiu uvádzam mená patricijov, známe z daňových registrov. Sú to: Kunigsfelder, Gailsam, Jungetel, Maindel, Snelhart, Mettenpeck, Vorsper. Podrobne píšem o týchto osobách v mojej staršej štúdiu.¹⁴¹

V tomto referáte sa nemôžem venovať problému vzniku a zániku bratislavskej univerzity Academie Istropolitany. Je nepochybné, že mala od začiatku podporu zo strany viedenských kolegov, i keď jej vznik sa mohol pociťovať ako konkurencia Viedne. Je známe, že viedenský dominikáni mali kontakty s Uhorskom i Bratislavou. Spomedzi nich je významná osobnosť Leonarda Huntpichlera, ktorý poskytoval rady a odporúčania samotnému arcibiskupovi Vítézovi. Huntpichler, člen dominikánskeho rádu, bol absolventom Viedenskej univerzity a od roku 1445 aj jej profesorom. Ako

¹³⁸ BARTL, *K otázke štúdia*, s. 13. Uvádzam ako príklad mená Kristián List, Jorg List a Ulrich List, ktorí nepochybne patria do rôznych sociálnych skupín, s. 12-13.

¹³⁹ ASCHBACH, Joseph. *Geschichte der Wiener Universität*. Wien, 1865, s. 185 a nasl.

¹⁴⁰ BARTL, *K otázke štúdia*, s. 13.

¹⁴¹ Tamže, s. 14-15.

generálny vikár tejto rehole mal na starosti reformu dominikánskych kláštorov. Okrem iného pôsobil aj v Uhorsku a zreformoval dominikánsky kláštor v Košiciach. Zachovali sa dva listy, ktoré publikoval Isnard W. Frank (1967) a na ktoré upozornil exilový historik Michal Lacko.¹⁴² Boli to odporúčania arcibiskupovi Vitézovi zo 6. júla a 1. (resp. 2.) augusta 1467¹⁴³ vo veci novozriadenej bratislavskej univerzity. Huntpichler podporil myšlienku vzniku novej univerzity v Bratislave s pripomienkou, že nemusí byť veľká počtom učiteľov, ale veľká ich učenosťou. V tom istom čase 30. júla 1467 odišla z Bratislavy do Viedne skupina asi 6 – 8 profesorov na dvoch vozoch s prepoštom Jurajom zo Schönbergu, ktorý bol dezignovaný za vicekancelára univerzity. Títo profesori sa 31. júla 1467 vo Viedni zúčastnili aj slávnostnej dišputy, v ktorej vystúpil Ján Gattus (Gatti), budúci profesor Istropolitany.¹⁴⁴

Významnou osobnosťou, ktorá prišla z Viedenskej univerzity a pôsobila v Bratislave bol Vavrínek Koch z Krompách, o ktorom sú zachované viaceré údaje. Menej vieme o Matejovi Gruberovi z Mödlingu, ktorý bol tiež absolventom Viedenskej univerzity a pôsobil v Bratislave.¹⁴⁵

Staršia literatúra sa snažila odhadnúť počty študentov a absolventov

¹⁴² LACKO, Michal. Novoobjavené pramene k dejinám bratislavskej univerzity „Academia Istropolitana“. In *Most* (Cleveland), 1978, roč. 25, č. 1 – 2, s. 21-27.

¹⁴³ Dátum 2. augusta 1467 uvádza: JANKOVIČ, Vendelín. Stredoveká bratislavská univerzita vo svetle nových prameňov. In *Historický časopis*, 1992, roč. 40, č. 2, s. 159 asi pod vplyvom I. W. Franka. Sviatok svätého Petra v okovách je 1. augusta.

¹⁴⁴ Tamže, s. 161; LACKO, *Novoobjavené pramene*, s. 27 uvádza príchod Gattiho do Viedne 29. júla, dišputu datuje nasledujúceho dňa, t. j. 30. júla a jeho meno pod vplyvom I. W. Franka uvádza nesprávne ako „Joannes Watt“.

¹⁴⁵ JANKOVIČ, *Stredoveká bratislavská univerzita*, s. 164.

bratislavskej univerzity. Napriek intenzívnej snahe nedospela k významnejším výsledkom. Vo svojej štúdii ich sumarizoval V. Jankovič a ich počet odhadoval na dve – tri desiatky.¹⁴⁶ Možno použiť iný spôsob argumentácie. Ak by v Bratislave univerzita skutočne pôsobila dlhšiu dobu, počet študentov by bol fakticky veľký v porovnaní s počtom mestského obyvateľstva, čo by sa zaiste prejavilo v zachovaných prameňoch. Na porovnanie nám tu poslúži zaujímavý doklad o pomeroch na Viedenskej univerzite v prvej polovici 15. storočia.

Je to list Aenea Silvia Piccolominiho¹⁴⁷ z apríla 1438, ktorý napísal neznámemu priateľovi do Bazileja. Opisuje v ňom Viedeň a pomery v nej.¹⁴⁸ Vyberám len niekoľké zaujímavosti. Mesto je veľké, domy majú sklenené okná so železným ostením, hlboké pivnice s vínom. Mníšky majú Kláštor svätého Hieronyma, kde žijú polepšené prostitútky, ktoré dňom nocou spievajú žalmy v nemčine. Keď niektorú prichytia pri tom, že sa vrátila k bývalému životu, vrhnú ju do Dunaja. Je tu škola slobodných umení, teológie a cirkevného práva, zriadená pápežom Urbanom VI. Veľký počet študentov pochádza z Horného Uhorska a Nemecka („ex Hungaria et Alamannie partibus superioribus“). Sú tu aj dvaja (správne traja) slávni teológovia Henrich de Hassia (Hasselstein), Mikuláš z Dinkensbühlu,

¹⁴⁶ JANKOVIČ, *Stredoveká bratislavská univerzita*, s. 167.

¹⁴⁷ Aeneas Silvius Piccolomini, známy literát, učenec, cirkevný hodnostár a nakoniec ako pápež Pius II. napísal viaceré traktáty o Uhorskom a Českom kráľovstve.

¹⁴⁸ WOLKAN, Rudolf. *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini (1431 – 1445)*, Ab. I., Viedeň, 1909, s. 81-83. Huntovichler v Piccolominiho správe ešte nefiguruje, v tom čase bol krátko po absolvovaní univerzity a pôsobil na biskupskej škole v Brixene (pozri LACKO, *Novoobjavené pramene*, s. 21).

Nemec (Suevus) a Tomáš Hasselbach. Mesto má okolo 50 000 obyvateľov. O študentoch nepodáva lichotivé svedectvo. Mnohí z nich neštudujú, ale po nociach znepokojujú mešťanov a obťažujú ženy. Za abnormálne považuje, že dňom nocou sú tu ruvačky (rixa) medzi študentmi, remeselníkmi a služobníkmi kniežaťa (mestskou strážou). Sťažuje si na veľký počet prostitútok.¹⁴⁹

Ak si uvedomíme, že počet študentov na Viedenskej univerzite v tom čase mohol v jednotlivých rokoch dosahovať okolo 400 – 700 študentov,¹⁵⁰ nemohol byť vzhľadom na počet obyvateľstva taký vysoký, aby ohrozil bezpečnosť mešťanov.

Predsa tento jav upútal pozornosť Aenea Silvia, ktorý aj v iných prípadoch poskytol zaujímavé informácie o krajinách, ktoré navštívil. Iná situácia bola o niekoľko storočí neskôr v Trnave, ktorá bola od roku 1635 univerzitným mestom a kde počet príslušníkov univerzity predstavoval dosť významnú zložku mestského obyvateľstva. Počet študentov v čase rozkvetu Trnavskej univerzity dosahoval 900 až 1 000 osôb ročne. Napr. roku 1703 tu bolo viac ako 1 200 študentov, z toho 318 šľachticov, čo predstavovalo asi 20 % z celkového počtu obyvateľstva.¹⁵¹ Keď v roku 1692 mesto uväznilo a dalo zbičovať troch študentov, univerzita ostro reagovala a tento spor sa dostal až na cisársky dvor. Spor o súdnu kompetenciu nad príslušníkmi

¹⁴⁹ WOLKAN, *Der Briefwechsel*, s. 83.

¹⁵⁰ Odhaduje ich GALL, *Die Matrikel*, úvod k I. zväzku, s. XIX, neskôr stúpal počet zápisov na priemerne 920 ročne (s. XX).

¹⁵¹ ŠIMONČIČ, Jozef – WATZKA, Jozef. *Dejiny Trnavy*. Bratislava : Obzor, 1988, s. 117-120, stat' Štefana Kazimíra.

univerzity mesto prehralo a členovia mestskej rady boli odsúdení na stratu svojich úradov a pokutu po 200 zlatých.¹⁵² S tým súvisí aj prosba Trnavčanov z toho istého roku, ktorí žiadali cisára Leopolda, aby dal univerzitu „pre rany Kristove“ preč z Trnavy, lebo študenti sú tu rozvratným živlom.¹⁵³ Fakt, že sa v Bratislave s takýmito konfliktmi v rámci mestskej komunity nestretávame, nepriamo svedčí o nízkom počte študentov i o tom, že študenti nijako vážnejšie nezasiahli do života mesta Bratislavy.

Aj keby univerzita v Bratislave nezanikla, mala by veľmi malé šance na ďalšiu existenciu, lebo z geopolitického hľadiska stredoeurópsky priestor bol dostatočne saturovaný existujúcimi univerzitami. Problém, ktorý som skúmal pred vyše 46 rokmi, a to, či vznik bratislavskej univerzity spôsobil odliv študentov z existujúcich univerzít, najmä Viedne, a Krakova, som musel zodpovedať negatívne. V prvých rokoch po vzniku Istropolitany nijako neklesol počet bratislavských študentov vo Viedni a to sa dá povedať aj o juhozápadnom Slovensku.

Tu možno len sumarizujúco konštatovať, že pre ďalší rozvoj bratislavskej univerzity mal nepriaznivý vplyv známy konflikt medzi kráľom a arcibiskupom (1471). Viaceré významné vedecké osobnosti Bratislavu opustili a začal sa postupný rozklad univerzity. Okrem toho vieme, že univerzita nebola dostatočne dotovaná po materiálnej stránke. Prijímy kapituly nemohli stačiť na financovanie jej chodu. Okrem toho vznikali

¹⁵² Tamže, s. 123.

¹⁵³ PÖSTÉNYI, Ján. Z minulosti Trnavy do prevratu (1918). In *Trnava 1238 – 1938*. Trnava : Rada mesta Trnava, 1938, s. 52-53.

roztržky medzi prepoštom a kanonikmi, ktorí sa cítili byť ukrátení na svojich príjmoch. Roku 1486 zomrel prepošt a vicekancelár Juraj Schönberg, ktorý bol nepochybne dušou a hybnou silou Istropolitany. Jeho nástupca v úrade prepošta už nebol schopný udržať chod tejto vysokej školy. Kráľ zamestnaný vojensko-politickými podujatiami nevenoval dostatočnú pozornosť záujmom univerzity, hoci bol jedinou osobnosťou, ktorá mohla majetkovými donáciami zastaviť jej úpadok a získať pre ňu ďalšie učiteľské sily. Napríklad v tom čase udelil rôzne majetky drobným šľachticom v Bratislavskej župe za vojenské zásluhy.¹⁵⁴

Kľúčovou udalosťou však bolo dobytie dolného Rakúska a prenesenie Matejovej kráľovskej rezidencie do Viedne roku 1485. Vo Viedni existovala vyše 100 rokov prosperujúca univerzita, ktorej postavenie nemohol otriast' ani vznik bratislavskej univerzity. To je hlavný dôvod zániku tejto prvej vysokej školy na území Slovenska. Po neočakávanej smrti Mateja Korvína roku 1490 vo Viedni jeho nástupca český a uhorský kráľ Vladislav II. Jagelovský nič neurobil pre záchranu alebo obnovenie činnosti Istropolitany. Jeho vláda bola spojená s rôznymi komplikáciami a snahami o udržanie si trónu voči silnej českej a uhorskej šľachte, preto problémy kultúrnej politiky neboli jeho prvoradým záujmom. Počet študentov z Bratislavy vo Viedni v intervale rokov 1491 – 1500 sa zvýšil na 22, ale v rokoch 1501 – 1510 klesol na 14, aby v nasledujúcom desaťročí stúpol na 18 študentov. V období tesne pred Moháčom a v roku 1526 sa neočakávane

¹⁵⁴ RATKOŠ, Peter. Vzťah Jána zo Sredny a Juraja Schomberga k univerzite Istropolitana. In *Humanizmus a renesancia*, s. 83.

znižil počet študentov na 3.¹⁵⁵ Celkový pokles študentov na Viedenskej univerzite v rokoch 1521 – 1530 vrátane uhorského národa i študentov zo Slovenska konštatuje i Kučera a zdôvodňuje to rozháranými politickými pomermi a celkovou neistotou po moháčskej bitke.¹⁵⁶

Na záver podávam prehľad o významných osobnostiach, ktoré študovali na Viedenskej univerzite a pochádzali z Bratislavy, resp. pôsobili v Bratislave (kanonici).

Uvádzam rok zápisu do matriky Viedenskej univerzity (MUV), prípadne ďalšie údaje získané z iných prameňov a údaje o získaní ďalších hodností v jednotlivých rokoch. (Tüskés – T), kde cituje aj príslušný prameň.

1377 Stephanus, canonicus Bosoniensis (T 45);

1384 Laurentius Zambo, prepositus Posoniensis (T 125);

1387 Henricus Petri de Posonio, canonicus Zagradiensis et Posoniensis (T 227);

1392 Martinus Johannis de Posonio, dominus (T 382);

1392 Stephanus de Posonio, dominus (T 385);

1396 Johannes Chiczmegel de Posonyo (T 491);

1411 Georgius de Posonio, licenciát artium 1414 (T 868);

1413 Joannes dominus ordinis Jerosolymitanorum de Posonio (rehole krížovníkov) (T 1061);

¹⁵⁵ Príloha, tabuľka č. 2.

¹⁵⁶ KUČERA, *Študenti zo Slovenska*, s. 176 (tabuľka) a s. 178.

- 1415 Johannes Chiczmagen de Posonio (T 1190);
- 1449 Laurentius Coci de Krumpach (Vavrinec Koch), zapísaný ako pauper bol oslobodený od imatrikulačnej taxy, bakalár artium 1452, magister artium 1461, v tom istom roku prokurátor uhorského národa. Pôsobil na univerzite v Bratislave, vrátil sa do Viedne. Odtiaľ odišiel do Kremnice, kde bol farárom (T 3360, doplnené z Kučeru, *Študenti zo Slovenska*, s. 184);
- 1449 Martinus Kunigsuelder de Posonio, zapísaný na právnickej fakulte 1460, v tom istom roku magister artium (1460) a prokurátor uhorského národa (T 3372). Zrejme sa poznal s Kochom, študovali v tom istom čase;
- 1449 Wolphgangus Domritzer de Posonio, zapísaný na artistickej fakulte (Ph), roku 1454 na právnickej fakulte, bakalár práva 1458 (T 3418);
- 1452 Wolphgangus, dominus, altaris in Posonio, zapísaný na právnickej fakulte (T 3646);
- 1460 Johannes Meindel de Posonio (T 4065);
- 1462 Stephanus List de Pusonio (T 4164);
- 1463 Stephanus Feyrer de Posonio, zapísaný 10. 13. (T 4191);
- 1463 Stephanus Heyndl de Posonio, zapísaný 10. 13. (T 4192);
- 1463 Stephanus Osterman de Posonio, zapísaný 10. 13. (T 4193); všetci traja boli zapísaní v ten istý deň;
- 1465 Bernardus (Leonard) Kuttner, bakalár artium a magister 1472, prokurátor uhorského národa 1484 (T 4247 neuvádza všetky údaje);
- 1466 Johannes Jungaetel de Posonio (T 4300);

- 1468 Michael Penckler de Posonio, bakalár artium 1470 (T 4392);
- 1469 Wolphgangus Romer de Posonio, magister artium 1474 (T 4465);
- 1470 Caspar Romer de Posonio, magister artium 1475. Pozn. v rokoch 1492 – 1517
bratislavský vyučujúci kanonik (mesterkanonok). Zomrel 1517 (T 4477);
- 1470 Michael Romer de Posonio zapísaný v ten istý deň ako Gašpar Romer.
(Pozn. Wolfgang, Gašpar a Michal Romer boli všetci príbuzní) (T 4506);
- 1470 Wolphgangus Staub de Posonio, v rokoch 1477 – 1498 bratislavský vyučujúci kanonik (mesterkanonok) (T 4527) zapísaný v tom istom termíne ako Gašpar a Michal Romer;
- 1471 Bernhardinus Roemer de Posonio (T 4541);
- 1472 Leonardus Kottner de Posonio, bakalár artium 1472, magister artium 1472 (T 4648); pozri zápis z roku 1465, keď sa zapísal ako študent (Schrauf, *Anyakönyve*, s. 465);
- 1472 Ludovicus Gylshaym (Gailsam) de Posonio (T 4650);
- 1475 Antonius Mettnpeck de Pusonio (T 4827);
- 1475 Johannes Nietheemerl de Posonio, v rokoch 1496 – 1536 bratislavský vyučujúci kanonik (mesterkanonok), v rokoch 1497 – 1514 bratislavský kanonik custos (örkanonok), v rokoch 1513 – 1534 farár Dómu svätého Martina (T 4853);

- 1475 Laurentius Muschinger de Pusonio, bakalár artium 1480, magister artium 1481, v rokoch 1491 – 1492 prokurátor uhorského národa (T 4863);
- 1475 Simon Mettenpeck de Pusonio, bakalár artium 1479, magister artium 1481. V rokoch 1498 – 1514 bratislavský vyučujúci kanonik (mesterkanonok) (T 4886);
- 1478 Joachim Cocham (Kuchaym ?) de Pusonio (T 4991);
- 1485 Martinus Weis de Busonio, magister artium 1491 (T 5194);
- 1489 Franciscus Weydinger de Pusonio, dominus, nobilis (T 5427);
- 1490 Georgius Mandel ex Pusonio, bakalár artium 1492 (Schrauf, s. 142), magister artium 1496, získal doktorát práv bol radcom na dvore rakúskych arcivojvodov (doctor decretorum, ordinarius novorum iurium, dein legista, dein consul archiducalis), prokurátor uhorského národa 1498 a tiež 1500 (T 5500 neuvádza všetky údaje);
- 1491 Jorius Mandel de Pusonio (viď predch. záznam) zapísaný na artistickú i právnickú fakultu, bakalár artium 1492, magister artium 1495, (v predch. zázname je uvedený rok 1496), zomrel 1525 (T 5518);
- 1492 Johannes Gailsam de Pusonio (T 5546);
- 1492 Johannes Meyden ex Pusonio (pozn. ako Joannes Meyerl ex Pusonio) (T 5550);
- 1500 Matheus Lachenperger ex Pusonio, magister artium 1506 (T 5935);
- 1500 Sebastianus Schremel de Pusonio, frater ordinis Predicatorum Wienne Professor (T 5949);
- 1502 Jacobus Ernst ex Pusonio (T 6018);

1510 Vitus Wutzldorffer ex Posonio, nobilis (T 6424);

1513 Johannes Tailenkhes de Posonio, bakalár artium 1517, magister artium

1518 (T 6560);

Významní jedinci okrem Bratislavčanov

1496 Johannes Henkel ex Leyschouia, nar. v Levoči, magister artium 1507.

Začiatkom roka 1508 odišiel z Viedne do Padovy, kde získal doktorát kanonického práva, štúdiá ukončil roku 1509 v Bologni. Bol archidiakon (föesperes) v Békesi a varadínsky kanonik. Zomrel roku 1539 vo Vroclave (T 5684).

1429 Liebhard Eckenfelder – bratislavský mestský notár (pisár). Študoval na Viedenskej univerzite, roku 1429 získal titul bakalára slobodných umení. V rokoch 1431 – 35 bol učiteľom v Hainburgu, potom v rokoch 1441 – 1456 v službách mesta Bratislavy. Roku 1457 zanechal testament zachytený v protokole testamentov v AMB, kde sa uvádza okolo 40 kódexov, z toho 15 vlastnoručne napísaných. Niektoré rukopisy venoval chudobným žiakom. Niektoré rukopisy, ktoré venoval kapitulskej knižnici boli v čase vydania Knauzovej práce (*A pozsonyi káptalannak kéziratai*, 1870) už nezvestné.¹⁵⁷ (Nie je v T, lebo nebol Uhrom)

¹⁵⁷ HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme*, s. 41, cituje: SPIRITZA, Juraj. Testament Liebharda Egkenfeldera, bratislavského mestského notára v rokoch 1441 – 1456. In *Zborník SNM*,

Tabuľka 1

Študenti zo Slovenska na Viedenskej univerzite v rokoch 1377 – 1530 z vybraných miest a lokalít

Lokalita	Kučera 1377 – 1530 ¹⁵⁸	Tüskés 1368 – 1526 ¹⁵⁹
Bratislava	162	176
Kremnica	94	104
Trnava	62	72
Košice	40	48
Levoča	33	37
Svätý Jur	32	42
Banská Bystrica	29	30
Banská Štiavnica	19	21
Pezinok	18	19
Zvolen	14	15
Smolník	12	11
Smolenice	12	1
Kežmarok	9	9
Nitra	8	9
Krupina	8	11
Prievidza	8	8
Prešov	4	5

1967, roč. 61, *História* 7, s. 167-182.

¹⁵⁸ Prevzaté zo štúdie: KUČERA, *Študenti zo Slovenska*, s. 179. Ďalšie lokality má zakreslené na mapke (medzi s. 176-177), ale počet študentov sa z toho nedá zistiť.

¹⁵⁹ Register lokalít v monografii A. Tüskés, *Magyarország diákok*, s. 12-13. Niektoré lokality som doplnil z miestneho registra na konci práce.

		<u>Navyše má</u> Ružomberok 24 Rožňava 20 Šamorín 17 Senec 14 Beckov 7 Šintava 7 Selice (Zselic) 7 Rusovce 7 Kopčany (Kittsee) 7 Lučenec 6 Prača 6 Michalovce 5 Pružina 5 Rača 5
--	--	--

Tabuľka 2

Zostavené podľa registra v práci A. Tüskés

Študenti z Bratislavy v rokoch 1377 – 1526

1377 – 1399	22	1471 - 1480	23
1400 – 1410	2	1481 - 1490	13
1411 – 1420	5	1491 - 1500	22
1421 – 1430	6	1501 - 1510	14
1431 – 1440	7	1511 - 1520	18
1441 – 1450	12	<u>1521 - 1526</u>	<u>3</u>
1451 – 1460	12	Spolu	176
1461 – 1470	17		

Resumé

Students from Bratislava in the Vienna university during middle age

Study abroad of students coming from Hungarian kingdom thus from Slovakia too, was for long time the subject of research of Slovak, Hungarian, Polish Czech, Austrian and German historians. This was caused by absence of higher educational institutions in Hungary till the second half of 14 century. The University in Pécs (located within the current territory of Hungary) established in year 1367 did not last very long. Amongst surrounding countries, three universities were established shortly before. In Prag Charles university (1348), in Kraków Jagelonian university (1364) and in Wien Universitas Rudolphina (1365). The majority of students coming from Hungarian kingdom territory did study at those, mentioned universities. The smaller amount of students did attend Italian or other western european universities. Only later, during the ruling of Mathias Corvinus in year 1467, was established in Bratislava the university later named as Academia Istropolitana. Shortly after it's formation it was revoked at the end of 15th century.

We aimed to analyse, what impact did have foreign universities on study of Bratislava's students since the end of 14th till the beginning of 16th centuries. It is remarkable that, notwithstanding of establishment of the university in Bratislava, the number of students studying in Vienna did not decrease. On the contrary, during this period, it did culminate. The students from Bratislava did remarkably participate in university life. This

was confirmed by their entries in the register (matricula) of the Hungarian nation, as well proved by the higher number of graduates (doctors, magisters, licenciats, bachelors). This fact is supported also by four elected prosecutors of the Hungarian nation and by exchange of distinguished teachers in between both universities. Older researches of M. Kučera, V. Jankovič and J. Sopko was substantionally completed by that of A. Tüskés, whose findings we did use in tables contained in this thesis.

Humanista Peter Fradelius a jeho „peregrinatio academica“ (na pozadí dobovej korešpondencie)*

Eva Frimmová

Vynikajúci humanista Peter Fradelius (cca 1580 – 1621), rodák z Banskej Štiavnice, pôsobil od roku 1610 na pražskej Karlovej univerzite najskôr vo funkcii profesora logiky, rétoriky a poetiky, neskôr i dekana a prorektora. Jeho činnosť bola mnohoraká nielen na poste pedagóga, ale veľmi dobre sa uplatnil v literatúre, najmä ako autor príležitostných básní i rozsiahlejších skladieb a aj ako vydavateľ zborníkov. Popritom možno spomenúť jeho angažovanie sa v politike.

Obdobie Fradeliovho pôsobenia na pražskej univerzite možno charakterizovať ako obdobie neskorého vplyvu reformačného nemeckého humanizmu. Tento vplyv renesančných a humanistických tendencií sa prejavoval o. i. zvýšeným záujmom o cestovanie po cudzích krajinách a o študovanie na zahraničných univerzitách, čo súviselo so snahou dosiahnuť čo najvyššie vzdelanie a vynikajúce kontakty i skúsenosti, ale aj so snahou zdokonaľiť sa v príslušnom jazyku – takéto požiadavky boli na rozličnej úrovni, ich realizácia závisela od spoločenského postavenia jednotlivca a v budúcnosti mali prispieť k budovaniu jeho sľubnej kariéry. Významné rodiny vyhľadávali zahraničné univerzity pre štúdium svojich potomkov a posielali ich tam v sprievode učiteľov-preceptorov, častokrát aj

d'alšieho jedného či viacerých spoločníkov-rovesníkov a rovnako študentov. Väčšinou išlo o dokončenie štúdia na jednej alebo viacerých univerzitách v zahraničí v rozpätí jedného semestra, príp. viacerých semestrov, pričom nebolo nutné dosiahnuť nejaký akademický stupeň na príslušnej univerzite. V modernej literatúre sa uvádza pre takéhoto cestujúceho študenta terminus technicus „homo academicus“.¹⁶⁰ Jeho pobyt v cudzej krajine sa výrazne odlišoval od iných spôsobov cestovania, vzdelávania, poznávania alebo vykonávania určitej misie ďalšími jednotlivcami, ktoré vyplývali z ich postavenia a určitého postu v spoločnosti. Bolo to v súlade s odporúčaním cestovať a vzdelávať sa, ktoré veľmi výstižne vyjadril Justus Lipsius v liste istému mladému šľachticovi, kde hovorí, že len plebejské duše zostávajú doma, veľkí ľudia v tomto storočí cestujú nielen pre úžitok a rozkoš, ale aby sa poučili, nadobudli skúsenosti a poznali mravy.¹⁶¹ V tom čase veľmi záležalo na výbere učiteľa a na jeho odporúčaní niekým významným, taktiež

* Štúdia bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0554 *Intelektuálne dedičstvo a vedecká komunikácia 1500 – 1800 so slovenskými vzťahmi ako súčasť európskej histórie a identity*.

¹⁶⁰ HOLÝ, Martin. Jindřich Michal Hýzle z Chodů (1575 – 1665) a jeho poznávací cesta po střední a západní Evropě v letech 1607 – 1608. In KUBEŠ, Jiří (ed.). *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2007, s. 36; HOLÝ, Martin. Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století. In *Folia Historica Bohemica*, 2005, roč. 21, s. 178-203.

¹⁶¹ LIPSIUS, Justus: „Philippo Lanoyo, nobilissimo iuveni: Humiles istae et plebaiae animae, domi resident, et adfixae sunt suae terrae: illa diviniore est, quae coelum imitatur, et gaudet motu. Itaque sive prisco sive nostro aevo, peregrinati sunt viri magni... Vagari, lustrare, discurrere quivis potest: pauci indagare, discere; id est, vere peregrinari... Duo nisi fallor: utilitatem et voluptatem... Eam tibi ingero: triplici hoc limite designo: prudentiae, scientiae morum. Haec enim omnia peregrinatio adferre debet.“ In REUSNER, Nicolaus. *Itinerarium totius orbis sive opus peregrinationum variarum, in VII. classes distinctum*. Basileae : Per Conradum Waldkirch, 1592, s. 13-14.

sa veľmi pozorne vybrali destinácie, kde už boli vybudované priame kontakty, a do istej miery aj vyhovovali po konfesionalnej stránke. Myšlienku navštíviť cudzie univerzity pre mladých šľachticov priamo podporoval profesor Martin Bacháček,¹⁶² ktorý vydal dobrozdanie a aj zámer takejto študijnej cesty, že je treba osobne navštíviť cudzie krajiny, vzdelávať sa tam a nielen dodávať cudzincom, hlavne Nemcom, výsledky svojej práce, t. j. svojich už vyštudovaných študentov: „... *s velikou pochvalou učení Pražského, když se membra nebo professores budou v tom propůjčovati a ne všeho Němcům dávati, nýbrž sami do cizích zemí s mladejmi pány budou do jiných akademií provozovati*“.¹⁶³

Pre Petra Fradelia, pôsobiaceho od roku 1610 na univerzite vo funkcii profesora, prišla takáto ponuka sprevádzať šľachtického syna na zahraničných štúdiách veľmi vhod. O jeho služby sa zaujímal Václav Vratislav z Mitrovíc, ktorý patril medzi najvplyvnejších českých šľachticov a politikov. V úlohe preceptora Vratislavovho najstaršieho syna Juraja¹⁶⁴ pôsobil Fradelius už začiatkom roku 1611 na Litne a v Prahe. Rektor Bacháček ho uvoľnil z vyučovacieho procesu a nasmeroval ho v prvom rade do Altdorfu, s ktorým univerzita udržiavala už dávnejšie priateľské styky. Takže prvá Fradeliova cesta viedla do Altdorfu, kde sa spolu s mladým

¹⁶² Martin Bacháček z Nauměřic (1541 – 1612) – profesor matematiky, zemepisu, astronómie a kozmografie na Karlovej univerzite v Prahe. Viackrát zvolený za jej rektora. HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan (eds.). *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě. I.* Praha : Academia, 1966, s. 120-126.

¹⁶³ ČERNÁ, Marie L. Studenti ze zemí českých na francouzských universitách. In *Český časopis historický*, 1934, roč. 40, č. 3 – 4, s. 563.

¹⁶⁴ Jiří Vratislav z Mitrovíc († 17. mája 1639 ako 42-ročný). *Ottův slovník naučný. XXVI.* Praha, 1907, s. 1003.

Jurajom z Mitrovíc a Jánom Ostrovcom z Královice¹⁶⁵ zapísali 16. novembra 1611 na univerzitu. Tu nadviazal Fradelius priateľstvá s mnohými osobnosťami, akými boli napr. Juraj Remus, člen rady a advokát mesta Norimberg, ale aj s profesormi Michalom Piccartom a Scipionom Gentilom. Potom prešli do alsaského Štrasbourgu, nasledovali mestá Zürich, Bazilej a Ženeva, Benátky, Paríž, Angers, naspäť Štrasbourg a Altdorf. Fradelius potom pokračoval sám do Anglicka, Holandska a Dánska. Všetci traja boli na viacerých univerzitách zapísaní a ostali tam kratší čas. Finančnú podporu dostávali prioritne od Jurajovho otca, ale aj od niekoľkých ďalších dobrodincov, kde, ako Fradelius uviedol, boli hosťami. Nechýbali ani zmienky o mecenášoch v rôznych jeho dedikáciách príležitostných tlačí vydaných predovšetkým ako vyjadrenie vďaky za pohostinnosť. Vo Francúzsku bola cieľom ich cesty univerzita v Angers, kde sa zapísali na univerzitu, ale navštívili taketo ustanovizne aj v Štrasbourgu a Paríži.

Tieto cesty boli nesmierne dôležité do budúcnosti pre kariéru mladých šľachticov, pretože získali množstvo vedomostí a skúseností a veľmi veľa dobrých pracovných i osobných kontaktov. Zvlášť pre Fradelia mali osobitný význam a možno ich hodnotiť na viacerých úrovniach:

1. Plnil si úlohu učiteľa-preceptora,
získal množstvo vynikajúcich kontaktov,

¹⁶⁵ Jan Ostrovec z Královice [Johannes Vostrovceus de Craloviz in Prosez et Nova Czerkwe]. KUNSTMANN, Heinrich. *Die Nürnberger Universität Altdorf und Böhmen*. Köln – Graz : Böhlau Verlag, 1963, s. 210.

2. napísal viacero príležitostných básní – vydal básne i zbierky vo vzťahu s tou-ktorou krajinou alebo priamo v nej, zároveň podporoval politicko-konfesijné smerovanie českých stavov,
3. zachovala sa jeho korešpondencia v rukopisnom odpise, ktorú on sám vydal,
4. získal nové poznatky z práva a prírodných vied, ktoré ovplyvnili jeho ďalšiu prácu.

Z hľadiska Fradeliových pobytov a vzťahov možno vyzdvihnúť viacero destinácií, okolností ich uskutočnenia, osobností, s ktorými prišiel do kontaktu, ale aj konkrétne tlačé a listy, ktoré sám vydal tlačou.

Prvým miestom, kde prežil Fradelius so študentmi dva roky, bol Altdorf, resp. Altdorfská akadémia. Karlova univerzita pestovala veľmi úzke vzťahy s touto vzdelávacou inštitúciou v Nemecku. Altdorf v blízkosti Norimbergu sa na prelome 16. a 17. storočia stal neobyčajne obľúbeným predovšetkým pre študentov z Čiech i Moravy, ale aj z Uhorska a Poľska. Altdorfská akadémia vznikla v roku 1578, keď cisár Rudolf II. poskytol privilégiá bývalému norimberskému gymnáziu prenesenému tri roky predtým do neďalekého mestečka. Fungovala ako vyššia inštitúcia s právom udeľovať hodnosti bakalárske a magisterské pre slobodné umenia¹⁶⁶ na úrovni vzdelania na filozofickej fakulte. Vytvárala medzistupeň medzi strednou a vysokou školou. Štatút univerzity obdržala až v roku 1622 od

¹⁶⁶ JANÁČEK, Josef. *Valdštejn a jeho doba*. Praha : Nakladatelství Epoque, 2003, s. 36-37.

Ferdinanda II.¹⁶⁷ Od začiatku svojho vzniku bola orientovaná na to, aby získala dobrú povesť vďaka vynikajúcim učiteľom a súčasne aby získala prísun zahraničných študentov protestantského zamerania z východoeurópskych krajín. Takto vybudované vzťahy mali zároveň napomôcť dobrým ekonomickým možnostiam – rozširovaniu obchodu a remesiel, v nemalej miere aj prehĺbeniu kultúrnych vplyvov a k upevneniu konfesie. V tomto zmysle vystupuje do popredia vynikajúci právnik Juraj Remus/ Rem, Rehm z Augsburgu (1560 – 1625),¹⁶⁸ ktorý pôsobil na altdorfskej škole a zároveň bol právnikom a radcom mestskej rady v Norimbergu; v jej kompetencii bola správa altdorfskej školy. Remus sa stal jej dušou nielen po stránke odbornej, ale predovšetkým tým, že sa okolo neho zoskupilo množstvo profesorov a študentov z domácich i zo susedných krajín, s ktorými udržoval po každej stránke obohacujúce vzťahy. Do tohto prostredia výborne zapadá práve osobnosť Petra Fradelia, ktorý sa vynikajúco zhostil príležitosti navštíviť Altdorf, študovať na tamojšej škole a ktorý dokázal naďalej rozvíjať tu nadobudnuté vzťahy s profesormi a študentmi, hlavne s Jurajom Remom. Rovnako mali preňho veľký význam aj poznatky, ktoré získal počas tohto svojho pobytu a ktoré ho zásadne ovplyvnili v jeho ďalšej odbornej orientácii, aj v publikačnej činnosti.

V roku 1613 po dvojročnom štúdiu v Altdorfe pokračoval Fradelius so svojimi zverencami Jurajom Vratislavom z Mitrovíc a Jánom Ostrovcom z Královice vo Francúzsku, kde zostali dva roky. Najskôr boli v Štrasbourgu;

¹⁶⁷ KUNSTMANN, *Die Nürnberger Universität Altdorf*, s. 16.

¹⁶⁸ Tamže, s. 29-33.

ich cestu dokumentujú príležitostné tlače vydané v tomto meste, kde uvádzal Fradelius, že je jeho hosťom „hospes Argentinensis“. Univerzita v tejto alsaskej oblasti, z dnešného hľadiska súčasť Francúzska, bola veľmi úzko spätá s Norimbergom i altdorfskou školou. Počas tohto svojho pobytu napísal oslavné básne pri viacerých príležitostiach. Išlo o:

- svadbu mladého šľachtica Krištofa Munta a Barbary Voglerin 23. februára 1613,¹⁶⁹
- ukončenie druhého stupňa štúdia 22 mladíkov zo vznešených rodín 15. apríla 1613. Jednolistovú tlač venoval rektorovi univerzity Jánovi Ľudovítovi Hawenreüterovi a dekanovi, doktorovi práv Jánovi Michalovi Beütherovi.¹⁷⁰
- prvé narodeniny Jána Dávida, syna Fridricha Botzheima, člena 15-člennej rady spriazneného Alsaska, ktorý sa zaoberá vedami a jazykmi a je zároveň jeho dobrodincom i hosťiteľom. Fradelius napísal päť elegických distých a krátku úvahu o potrebe výchovy malého chlapca, odvolávajúc sa na Marca Tullia Cicerona a aj

¹⁶⁹ FRADELIUS, Peter. *Fausto hymenaeo domini Christoferi Munt, sponsi, nec non virginis Barbarae Voglerin, sponsae*. Argentorati : Excudebat Jodocus Martinus, 1613. 1 l.

¹⁷⁰ FRADELIUS, Peter. *Laurae secundae*. Argentorati : Excudebat Jodocus Martinus, 1613, 1 l.

Pytagora, pripojil tri ďalšie združené verše. Na začiatku napísal Juraj Vratislav šesť a Ján Ostrovic tri elegické distichá.¹⁷¹

Medzitým zotrvali istý čas v Paríži, kam sa vrátili po ceste v Angers. V Paríži boli zrejme koncom roka 1613, keď sa v ich spoločnosti objavuje ďalšia osobnosť Albert Ján Smiřický zo Smiříc,¹⁷² u ktorého bol Fradelius na jeseň toho roku dvoranom.¹⁷³ O ďalšej návšteve návšteve Paríža v roku 1614 vypovedajú dve tlačé:

○

v jednej tlači oslavuje Fradelius narodeniny svojho významného mecenáša Alberta Jána Smiřického zo Smiříc, pána Jičina, ktoré si uctil Fradelius v prvej časti štrnástimi a v druhej dvadsiatimi dvomi elegickými distichami.¹⁷⁴

○

V druhej sa s ním rozlúčil v Paríži 30. mája 1614, želajúc mu v

¹⁷¹ FRADELIUS, Peter. *In felicem anni novi ingressum natalem adolescentuli Johannis Davidis, domini Johannis Frederici Boltzheim*. Argentorati : Excudebat Jodocus Martinus, 1613, 1 l.

¹⁷² Albert Ján Smiřický zo Smiříc/ Albertus Johannes Smirzicius de Smirzicz, dominus in Skala, Kostelecio, Nachod, Duba, Gitschinio, Cumburko, Dimokurio.

¹⁷³ List z 10. septembra 1614 pre Jakuba Augusta Thouana, jeho odpis: Paris: Bibliothèque Nationale – Dupuy 836, fol. 293-294. ODLOŽILÍK, Otakar. Cesty z Čech a Moravy do Velké Británie v letech 1563 – 1620. In *Časopis Matice moravské*, 1935, roč. 59, s. 316, pozn. 1.

¹⁷⁴ FRADELIUS, Peter. *Natali fausto domini Alberti Johannis Smirzicii*. Parisiis : Georgius Postr., 1614, 1 l.

sedemnástich hexametroch šťastné pokračovanie v ceste aj s Jurajom Vratislavom,¹⁷⁵ ktorý sa vracal do Čiech na pohreb svojej príbuznej.

Ešte predtým, v roku 1614, sa v Angers zapísali na univerzitu Fradelius, Juraj Vratislav a Ján z Ostrovíc.¹⁷⁶ V tom čase sa konala v meste významná udalosť, pretože sem prišiel kráľ Ľudovít XIII. (1610 – 1643) z bourbonskej dynastie aj so svojou matkou kráľovnou Máriou Medicejskou a sestrou Alžbetou, španielskou princeznou. Po svojom nástupe na trón podľa starodávneho zvyku navštevoval postupne všetky departementy krajiny. V Angers sa dostalo Fradeliovi tej cti, aby ho tam privítal v mene zahraničných študentov a aby mu zároveň sám predniesol oslavnú báseň. Táto pozostávala zo 131 daktylských hexametrov.¹⁷⁷ Vo venovaní v elegických distichách spomenul Fradelius aj slávny mestský senát v Angers a pripomenul, že kráľovi z očí žiari nádej a láska, že bude láskavým otcom, čo mala byť predzvesť jeho dobrého panovania. On sám prosil Boha, ktorého rukami je každý kráľ pomazaný, aby chránil kráľa Ľudovíta a jeho občanov:

„Z očí mu vychádza veľiká túžba po dobre a láske,
láskavým bude on otcom a plným milosti tiež.

¹⁷⁵ FRADELIUS, Peter. *Votum pro felici itinere successu domino Alberto Johanni Smirzicio*. [Parisiis : Georgius Postr.], 1614, 1 l. V tlači sú použité rovnaké ozdobné drevorezové štočky pre vlasy a ozdobnú iniciálku „H“.

¹⁷⁶ ČERNÁ, *Studenti ze zemí českých*, s. 563, pozn. 3, s. 658.

¹⁷⁷ FRADELIUS, Petrus. *Lodovico XIII, Galliarum et Navarrae regi... cum regina matre Maria de Medicis et Elisabetha sorore gratulatur Petrus Fradelius, Schemnicenus*. B. m., 1614. 6 s.

Prosím, nech ochraňuje tohto kráľa a občanov sám Boh,
ktorého rukami je pomazaný každý kráľ.¹⁷⁸

Báseň začína chválou na jeho múdru matku Máriu, pochádzajúcu zo vznešeného mediceského rodu. Zásluhou kráľa sa utíšili meče ľudu, básnik navodzuje pokojnú atmosféru nebies, kde žiari Fébus, ďalej prírodu, zem s jej vôňami, cyprusom a iným rastlinami, najmä ľaliou – symbolom kráľovského rodu, kde tróni veselý Bakchus¹⁷⁹ so satyrmí. Kráľa pozdravujú starodávni druidi,¹⁸⁰ učené filozofie a Apolón¹⁸¹ s múzami. Očakáva ho ľud tohto kraja, povedú ho rytieri a posvätný senát, bude ho sprevádzať múza Melpomené¹⁸² a aj Dafné¹⁸³ svojím spevom. Nasleduje mládež opásaná mečmi, ktorá sa podujme bojovať, ak ich povolá vojna, rovnako ako potomkovia Neptúna zrodení pod súhvezdím Raka. Tu zúri sopka vyrážajúca sírnaté šípy, tam na nebi Jupiter vrhá blesky a hromy, a keď sa nepriatelia rozprchnú, víťazstvo ustúpi vládcovi Frankov. Podivuhodná je na pohľad

¹⁷⁸ „Ex oculis spes multa boni, spes fulget amoris,
hunc fore clementem propitium patrem,
ipse Deus, cuius manibus rex ungitur omnis,
hunc regem et cives protegat, oro, tuos.“ FRADELIUS, *Lodovico XIII, Galliarum et Navarrae regi*, s. 1.

¹⁷⁹ Bakchus – boh vína a veselosti.

¹⁸⁰ Druidi – keltskí kňazi, patrili do najvyššej spoločenskej vrstvy, starali sa o sakrálne veci a o vzdelanie.

¹⁸¹ Apolón – grécky boh slnka a svetla, prislúcha mu viacero vlastností, najmä liečenie, veštenie, básnictvo, hudba a umenie v lukostrelectve.

¹⁸² Melpomené – múza spevu a tragédie zobrazená s tragickou maskou, kyjom a vencom z révových listov.

¹⁸³ Dafné – nymfa, dcéra riečneho boha Péneia v Tesálii. Premenila sa na vavrín, keď ju prenasledoval zamilovaný Apolón. Vavrín sa stal očistným prostriedkom v Delfách zasvätených tomuto bohovi.

vojna, avšak nech nikdy nezničí kráľa a jeho matku kráľovnú, aby mohli ochraňovať svoj ľud. Nech navždy prospievajú aj oni aj ich emblémy, symboly a odznaky.

Týmto honosným vystúpením si získal Fradelius priazeň kráľa, vzdelancov a aj domácich a zahraničných dvoranov. Pravdepodobne vtedy nadviazal ďalšie známosti blízke anglickému kráľovi Jakubovi¹⁸⁴ a v tom čase nakrátko navštívil Londýn. Vtedy sa zoznámil s Filipom II., vojvodom štetínskym a pomoranským, ktorý podporoval jeho literárnu činnosť, a aj s jeho tajným sekretárom Martinom Marstallerom. Vymenil si s nimi niekoľko listov. Filip II. mu písal zo Štetína 2. mája 1614 (list č. 2),¹⁸⁵ kde podnietený ich spoločným známym Filipom Heinhoferom z Augsburgu mu ďakoval za literárny darček a sľuboval mu zachovať svoju priazeň do budúcnosti. V druhom liste z 27. januára 1615 (list č. 3) mu ďakoval za dopis z Angers, ktorý dostal prostredníctvom Heinhofera, posíla mu svoju básnickú skladbu a ubezpečuje ho znovu o priazni, odvolávajúc sa na nemeckú národnosť – ak túžiš po našincoch, budeš môcť poznať ich priazeň, ak sa obávaš, poučíš sa – *Nostratia ex eodem si aveas, queas cognoscere*. Cisárske knieža a tajný radca štetínskeho vojvodu Martin Marstaller rovnako napísal Fradeliovi dva listy zo Štetína prakticky v priebehu roka; prvý dňa 3. mája 1614 a druhý 27. januára 1615 (list č. 9. a 10). Ďakuje v nich za básne, ktoré dostal v tom istom čase ako vojvoda. Poznal Fradelia už popri ňom

¹⁸⁴ Jakub I. (stuartovská dynastia, 1603 – 1625) – anglický kráľ.

¹⁸⁵ Tento list a všetky nasledujúce číslované listy vydal Fradelius v smútočnom zborníku *Musa pulla*, ktorý pripravil pri príležitosti úmrtia manželky svojho priateľa Juraja Rema. FRADELIUS, Peter. *Musa pulla*. Pragae : Paulus Sessius, typographus academicus, 1618.

dávnejšie, nič od neho neočakával, ale, ako píše, získal si ho svojou eleganciou a láskavosťou – *Humanitate itaque tua singulari facile me ceperis*. V druhom liste konštatuje, že jeho vážnosť je iste veľká, keď mu Heinhofer píše list na odporúčanie vojvodu Filipa. Je rád, že Fradelius cestujúc hľadá príjemné a užitočné v rozmanitosti vecí a že ho neodradzujú obtiaže cesty. Je ešte mladík, ako sa domnieva. Praje mu, aby si užil svoj osud či šťastenu, kým mu ona praje. Postará sa o ním doporučovaného Daniela Fabra.

Počas pobytu vo Francúzsku navštevoval Fradelius guvernéra Saumurského kraja, strážcu navarskej koruny a vodcu francúzskych hugenotov Filipa Mornaya du Plessis. Zachovalo sa päť jeho listov v priebehu rokov 1614 až 1618 (list č. 5, 6, 7, 8 a 31). Tento vodca francúzskych hugenotov si prostredníctvom Fradelia, ktorému bezvýhradne dôveroval, zabezpečoval osobné odovzdávanie vzájomnej korešpondencie s významným predstaviteľom česko-bratskej cirkvi barónom Václavom Budovcom. Išlo v tom čase o veľmi delikátnu záležitosť, pretože hugenoti sa vo Francúzsku oficiálne už nemali zdržovať. V štyroch listoch zo Saumur z 11. apríla, 16. októbra a 18. decembra 1614 a 5. februára 1615 Filip Mornay potvrdzuje príjem Budovcových listov, tiež sa sťažuje na zdržovanie poslov a upozorňuje, že treba byť obozretným. Ďakuje mu za darččky, ktoré vo forme básní posielal Fradelius a nakoniec sa teší na jeho ďalšiu návštevu v Angers. Francúzsko mu je povďačné za to, že ho oslavuje – naráža na gratulačnú báseň francúzskemu kráľovi spreď roka. Tiež sa zmieňuje o hnutí v Nemecku, že vo Francúzsku sa na zhromaždeniach o ničom nerozhodlo,

provincie podali žiadosť kráľovi a záleží na jeho rozhodnutí. Posledný list z 28. septembra 1618 je adresovaný pravdepodobne Georgovi Removi a spomína české záležitosti, že sa o nich veľa hovorí, ale názory sa odlišujú.

Fradeliových známych sa týka niekoľko ďalších listov. Dvaja profesori rečníctva, gréckeho a latinského jazyka na parížskej univerzite Frederik Morellus a Teodor Marcilius ďakujúc mu vyzdvihujú jeho oslavnú báseň na Ľudovíta XIII. v Angers (list č. 14 a 15). Aj radca francúzskeho kráľa Ján Roennus Rotomag o nej píše chvály istému T. Marcovi. (list č. 13). Možno ešte uviesť iné listy, v ktorých sa Georg Remus zmieňuje o Fradeliovi vo svojej korešpondencii s Jánom Grynaecom z Bazileja alebo s Krištofom Hoeflichom zo Štrasburgu.¹⁸⁶

Jedným z hlavných Fradeliových ochráncov, mecénov a patrónov i priateľov bol Filip Heinhofer v Augsburgu, kedysi cisársky radca, ktorý tvoril prostredníka jeho veľmi pevných zväzkov napr. so štetínskym vojvodom Filipom, Filipom Mornayom du Plessis, ako to vyplýva z niektorých dopisov. Zachovali sa dva Fradeliove listy z októbra 1618 adresované Heinhoferovi, kde si pripomína, ako ho kedysi prijal v Augsburgu a zoznámil s mnohými významnými osobnosťami (list č. 1). Zároveň mu z vďaky a úcty posielala literárne darčeka; spomedzi nich možno uviesť pražský exemplár zborníka „*Musa pulla*“ a šesť jednolistových tlačí fóliového formátu s vlastnými básňami, kde je rukopisne pripísaná dedikácia patrónovi.¹⁸⁷

¹⁸⁶ KUNSTMANN, *Die Nürnberger Universität Altdorf*, s. 112-115.

¹⁸⁷ Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek: *Hainhoferiana*. Rukopis. (sign.: 38.25 Aug., ff

Fradeliiov priateľ Juraj Remus mu napísal listy z Augsburgu i Norimbergu (list č. 16 a 17, 30). V prvom liste z Augsburgu mu blahopraje k pocte, ktorá sa mu dostala – naráža na odovzdanie básne kráľovi Matejovi v Norimbergu. List obsahuje množstvo mien spoločných známym, zrejme všetko Heinhoferových priaznivcov, ktorí pozdravujú Fradelia a pridáva mená ďalších, ktorých má zase on pozdraviť od Rema. V liste z 1. februára 1612 mu veršami gratuluje k tomu, že bol vymenovaný za správcu Anjelskej koľaje v Prahe. V liste z 29. októbra 1618 rozoberá Remus politiku vo Francúzsku i v Čechách, že sa poteší listu a úsudku Filipa Mornaya. Tiež podáva niekoľko informácií zo synody, zmieňuje sa o zmierení kráľa Ľudovíta s matkou a nie celkom vyberaným spôsobom píše o jezuitskom prenasledovaní pravoverných, ako nazýva protestantov „*Nam orthodoxi intendantur a Jesuitis gravissime. Satanica proles Patrum istorum atrocum (= atrocum), orci (= orcae) excrementum*“. Peter Mollineus prichádza k nemu z Francúzska, napísal kritiku na knihu otca Cottona¹⁸⁸ *O živote a zázrakoch Karola Borromei kardinála a arcibiskupa milánskeho*. Vraj je to kniha plná nepravých zázrakov. Pontifikát ju síce vynáša, ale „naši“, čiže evanjelici, ju napádajú.

V roku 1616 mal Fradelius ďalšiu príležitosť kráľovského prijatia, v Londýne osobne odovzdal kráľovi Jakubovi II. básň *Prosphonesis*, tu sa vytvorili a prehĺbili ďalšie jeho známosti. V tom istom roku ostal 18 týždňov ležať chorý v Haagu, dostal list od Georga von der Goltz, dvorného učiteľa

455, 507, 572, 581, 593, 720).

¹⁸⁸ Cotton, Pierre (1564 – 1626) – francúzsky jezuita.

holštajnsko-šlesvického vojvodu Jáchyma Arnošta z 28. februára 1617 z Londýna. Píše o svojom strastiplnom cestovaní loďou v nečase z Calais do Londýna. Doručil ním poslané peniaze aj s účtenkou a spojil sa s prefektom a sekretárom kniežat'a Karla Fridricha Tomasom Morom. Odovzdal mu Fradeliov list a ten prisľúbil ihneď odpovedať. Robí si starosti, pretože je všade nepokoj, chystajú sa do zbrane vo Francúzsku, Švédsku i v Poľsku. Oni s kniežatom už opustili krajinu a prosí ospravedlniť svoje knieža prostredníctvom Fradelia u poľského kniežat'a (list č. 25).

Z 27. januára 1617 je list od francúzskeho priateľa Jána Ramseeho ale z Londýna, kam sa tento uchýlil pre náboženské prenasledovanie. Už dlhšie žil, zrejme vo vyhnanstve, na východných brehoch mora, v Palestíne. Teraz chce Fradelia potešiť v jeho chorobe v Haagu a je mu vďačný za pomoc, ktorú on poskytol aj ďalším menovaným Francúzom – šľachticom (list č. 28). Dňa 2. septembra 1617 píše z Londýna Jemais Masson Scotus, že nedošla v poriadku zásielka, ktorú poslal a že v nej boli aj listy kráľovského páru. Pravdepodobne ide o zásielku pre kurfirsta Fridricha, pretože ďalej sa spomína, že jeho prefekt pán Tomas Mori má obavy o Fradeliovo zdravie. Jemais Masson pripomína, že mu je vďačný za preukázané služby (list č. 29). Rovnako Georg Weirachus, v službách kniežat'a Morica Oranžského, práve sa zdržujúceho v Haagu, píše dva listy chorému Fradeliovi, jeden obsahuje útešné verše, v druhom datovanom 11. decembra 1616 poslať po ňom list pre Juraja Rema (list č. 26 a č. 27). Prefekt a dvorný radca v Öls v Sliezsku Konrad Passelius sa ospravedlňuje Fradeliovi, že mu hneď neodpovedal na jeho list ölsnickému a münsterbergskému vojvodovi

Henrichovi Václavovi. Ďakuje za svadobnú báseň a posiela zlatú spomienku – *cum clementi salutatione monimentum inclusum aureum* (list č. 11).

V zbierke *Heinhoferiana* vo Wolfenbüttli sa nachádzajú ešte francúzske sonety, ktorých autorom je právnik a advokát v Angers Jacques Bruneau de Tartiffume. Napísal ich na oslavu prijatia Fradelia francúzskym kráľom a poslal ich spoločnému patrónovi Heinhoferovi, kde zároveň pripojil pozdrav od skupiny priateľov vo svojom meste. Tento list síce nie je datovaný, ale zrejme pochádza z konca roka 1614, pretože je reakciou na Fradeliovo vystúpenie pred Ľudovítom XIII. List sa zachoval kompletne aj s obálkou a pečaťou. Okrem toho zbierka obsahuje malé Fradeliove postrehy z cestovania po Francúzsku *Epigramma pauca*. Vo veršoch sa dotýka ľahších tém – dievčat, mníchov, jedla, pitia počas posedení v parížskych pivničkách, spomína si na profesora Campana a pohráva sa s jeho menom. Na konci v poznámke sa však ospravedlňuje, že bol síce ako autor básní lascívny a roztopašný, ale myslou zostával počestný, hanblivý:

„Nebol som lascívny, iba ak autorom veselých veršov!

V básni vždy plápolal žiar, v mysli však cítil som stud.“¹⁸⁹

Listy poukazujú aj na Fradeliovu viac-menej neznámu úlohu, akú zohrával na konfesijnom poli. Ako veľmi mladý musel opustiť Banskú

¹⁸⁹ „Lascivi fuerim quin eu carminis autor, carmine lascivus, mente pudicus eram.“ FRADELIUS, Peter. *Epigramma pauca*. Rukopis. Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel: *Hainhoferiana*, l. 504^r a nasl.

Štiavnicu pre vojnové udalosti¹⁹⁰ a po svojich štúdiách našiel útočisko v Prahe, kde veľmi skoro získal dôveru Václava Budova z Budovca, Jána Smiřického zo Smiříc a Václava Viliama z Roupova, hlavných predstaviteľov českých a moravských stavov a vodcov českej protestantskej šľachty.¹⁹¹ Čoskoro sa stal sprostredkovateľom listov a zásielok medzi strediskami významných protestantov v mnohých európskych krajinách. Nebol len príjemným a vzdelaným spoločníkom, ale aj priamym spolupracovníkom alebo neoficiálnym diplomatickým konateľom pri príprave tzv. Únie protestantských kniežat v zahraničí, keď sa ich nádeje upierali k anglickému kráľovi Jakubovi I.¹⁹² Anglický dvor bol pre túto šľachtu zaujímavý, pretože na dvore ešte Jakubovej príbuznej kráľovnej Alžbety († 1603) vládol slobodnejší duch a šľachtici radšej sem posielali svoje deti na výchovu ako na katolícky habsburský trón. Na túto tradíciu nadviazal syn škótskej kráľovnej Márie Stuartovej katolícky kráľ Jakub ale vychovávaný v protestantskom duchu. Saské knieža Fridrich Falcký si zobral jeho dcéru za ženu a práve v súvislosti s týmto rodinným prepojením možno vidieť i pozadie nádejí českých stavov, keď ho v októbri 1619 zvolili a 4. novembra toho istého roku korunovali za tzv. „zimného kráľa“ ako protikráľa Ferdinandovi II. Habsburskému.

Pražská utrakvistická univerzita sa začiatkom 17. storočia veľmi aktívne zapájala do politického diania. Na českej strane v čase, keď sa

¹⁹⁰ KUNSTMANN, *Die Nürnberger Universität Altdorf*, s. 113.

¹⁹¹ ODLOŽILÍK, *Cesty z Čech a Moravy*, s. 316-317.

¹⁹² Tamže, s. 297.

vyostril konflikt cisárom Rudolfom II. a jeho bratom arcivojvodom Matejom,¹⁹³ sa požiadavky opozície splnili vydaním *Majestátu* v roku 1609 a politická scéna sa dočasne upokojila.¹⁹⁴ Na univerzite, ktorá stála na strane opozície, sa začal celý rad reforiem. Ustanovil sa zbor defenzorov spomedzi stavov, ktorý mal univerzitu spravovať, dohliadať na hospodárenie, ale mali aj právo menovať profesorov. V čase panovania Mateja Habsburského mala teda protestantská stavovská opozícia v Čechách relatívne dobrú pozíciu, ale po voľbe Ferdinanda Štajerského za českého kráľa¹⁹⁵ sa začalo zostrovať politické napätie i náboženské konflikty. Stavovského povstanie začalo defenestráciou 23. mája 1618 a členovia univerzitného senátu sa k nemu pripojili; jej rektor Ján Jessenius-Jesenský sa v roku 1618 v mene českých stavov otvorene obrátil na uhorský snem v Bratislave listom, aby nevolili Ferdinanda II. za uhorského kráľa, „rušiteľa slobôd i náboženstva“. Keďže nedostali odpoveď, v júni ho vyslali na snem, kde dorazil až po voľbe kráľa. Tu ho 3. júla t. r. na príkaz Ferdinanda II. zatkli a väznili v Bratislave a vo Viedni. Z tohto obdobia pochádza aj jeho pojednanie, ktoré si pripravil ako vyslanec českých stavov na uhorskom sneme v Bratislave. Táto správa o posolstve na poslednom uhorskom kráľovskom sneme vyšla o rok neskôr.¹⁹⁶ Priznával v nej právo ľudu na odpor proti tyranskej vláde.

¹⁹³ Matej II. Habsburský – 1608 uhorský kráľ, 1609 český kráľ, 1611 rímsky cisár.

¹⁹⁴ Majestát zaručujúci náboženskú slobodu vydal cisár Rudolf II. roku 1609, čo bol prejav lojálnosti voči českým protestantom za to, že ho české stavy podporili v spore s bratom Matejom a pomohli mu udržať si Čechy, obidve Lužice a Sliezsko. JANÁČEK, Josef. *Rudolf II. a jeho doba*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2003, s. 450-460.

¹⁹⁵ Ferdinand II. – český kráľ zvolený 9. a korunovaný 30. júna 1617.

¹⁹⁶ JESSENIUS, Johannes. *Legationis in regiis Ungarorum comitiis proximis... renuntiatio*.

Vyslobodili ho na príhovor najvyššieho dvormajstra Adama Valdštejnského výmenou za arcibiskupského sekretára Fabia Ponsona a Jakuba Horčického z Tepenca, ktorých väznili české stavy po defenestrácii. Do Prahy sa Jesenský vrátil až 11. januára 1619.¹⁹⁷

Peter Fradelius ho po celý čas neprítomnosti zastupoval na univerzite vo funkcii rektora. Avšak aj Peter Fradelius sa chcel zapojiť do politického diania a podporiť protestantov na rokovaní v Bratislave na uhorskom sneme v roku 1618. Vydal pri príležitosti jeho zasadnutia¹⁹⁸ zbierku veršov *Κακοκαλων, ἀνακιφαλαιώσις, h. e. felleorum et melleorum descripti* (Kakokalon, t.j. opísanie trpkého i lahodného) a venoval ju vznešeným uhorským stavom, ktorí rokujú „v prítomnosti najjasnejšej koruny“, ako poznamenal v úvode. Zbierka obsahuje dvadsaťštyri elegických distich napísaných pre slávnú uhorskú šľachtu a osem distich pre teológov. V týchto smutných veršoch obsírne popisujúcich nešťastný a biedny osud vlasti. Rezonuje tu Fradeliovo právne myslenie. Z tohto hľadiska je najzaujímavejšia Fradeliova báseň pripísaná rodnému mestu *Ad patriam charissimam in illud Lex urbis anima* (Predrahej vlasti obsiahnuté v tomto: Zákon je duchom mesta), kde vyznáva svoj vzťah k rodnej Banskej Štiavnici. Dodržiavanie zákonnosti považuje za prvotný princíp právnej spoločnosti. Váži si, že jeho rodné mesto vyniká tým, že dodržiava zákony a

(Správa o posolstve na poslednom uhorskom kráľovskom sneme). Praha, 1619. 28 l.

¹⁹⁷ HEJNIC – MARTÍNEK (ed.), *Rukovět humanistického básnictví*, II., s. 439

¹⁹⁸ MÁRKUS, Dezső et al. *Corpus juris hungarici. Magyar törvénytár 1608 – 1657. évi törvényczikkek*. Budapest : Kiadó Franklin Társulat - Révai tervtérkép, 1900, s. 122-167.

len vďaka tomu jej rozumní predstavitelia zabezpečujú poriadok i chránia majetky. Praje si, aby sa už neopakovali vojny:

„Vynesže zákon na svetlo a povznes, čo zostáva v meste,
bez neho istoty niet, záruky majetku tiež!

Avšak Ty, Štiavnica predrahá, vynikáš zákonmi. Vďaka
umu tých rozumných máš veľikú slávu a moc.“¹⁹⁹

V dôsledku novej ústavy²⁰⁰ sa stal teda kráľom Fridrich Falcký²⁰¹ a aj univerzita sa prostredníctvom delegácie zúčastnila s ním na Morave a v Sliezsku, aby ich tam uznali a aby sa zároveň uchádzali o finančnú podporu. Spis *Unio Bohemica*²⁰² oslavuje stavovskú konfederáciu a voľbu Fridricha za kráľa. Fradelius sa stotožňoval s názormi svojich súvercov a svoju nádej v kurfirsta Fridricha Falckého dával najavo o. i. aj v zborníku vlastných textov a aj v básni viacerých autorov na oslavu slávika *Laus*

¹⁹⁹ „Eruito hanc: tolles quaecunque tenentur in urbe,
Non erit & solidi sola vel umbra boni.

At tu Schemnium dulcissima patria: Lege
Et magnis praestas clara potensque sophis.“ FRADELIUS, Peter. *Κακοκαλων, ἀνακιφαλαιώσεις, hoc est felleorum et melleorum brevis descriptio*. Pragae: Paulus Sessius, 1617, s. 5.

²⁰⁰ Česká konfederančná ústava z 31. júna 1619 poskytovala silné postavenie stavov, ich inštitúcií a stavovských obcí a mala jasne formulované možnosti pre rokovanie panovníka so stavmi. RYANTOVÁ, Marie – VOREL, Petr (eds.). *Čeští králové*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2008, s. 372-373.

²⁰¹ Fridrich Falcký (1596 – 1662) – 1619 – 1620 český tzv. „zimný kráľ“. RYANTOVÁ – VOREL (eds.), *Čeští králové*, s. 365-380.

²⁰² WCZELINUS, Jacobus. *Unio Bohemica, sive Confoederatio inter regnum Bohemiae et vicines provincias, Moraviam, Silesiam, Lusatiam pro libertate*. Pragae : Paulus Sessius, 1619.

*luscinae*²⁰³ pri príležitosti jeho zvolenia za českého kráľa, kde spomenul svoj francúzsky pobyt. Tlač síce vyšla až roku 1620, ale v úvode píše, že ju napísal deň po jeho zvolení na generálnom sneme v júli 1619.²⁰⁴ Zároveň spomenul, že počas svojho pobytu v Paríži oslávil svadbu anglického kráľa a aj narodeniny budúceho novozvoleného českého kráľa a že mu bol ochotne k službám a aj bude, kým bude žiť v tomto chatrnom tele.²⁰⁵

Aktom korunovácie Fridricha Falckého sa však vzťahy v „medzinárodnom“ meradle podstatne zmenili a reakcia Habsburgovcov nedala na seba dlho čakať. V tom čase sa vytvárala silná spojenecká koalícia pozostávajúca z Poliakov, Saska, Bavorska. V júni 1620 sa Únia protestantských ríšskych kniežat zriekla svojho vodcu Fridricha Falckého. S Čechmi sympatizovali iba opoziční predstavitelia rakúskych a uhorských stavov, a preto odišiel Jesenský s Falckým na rokovanie so sedmohradským kniežaťom Gabrielom Betlenom do Banskej Bystrice. Dňa 8. augusta predniesol pred ním protijezuitskú a protihabsburskú reč a žiadal aj o pomoc pre české stavy.²⁰⁶ Situácia bola veľmi napätá a na tomto mieste možno spomenúť, že keď sa Fradelius sťažoval svojmu priateľovi Jurajovi Removi do Norimbergu a Altdorfu na pomery v Čechách, tento mu 24. augusta 1620

²⁰³ FRADELIUS, Peter. *Laus luscinae ex elegantium poetarum flosculis contexta*. Pragae, 1620. 18 l.

²⁰⁴ HÄNICHEN, Daniel. *Christliche Predigt bei der grossen Versammlung den 8. Julii 1619*. Prag : bei Paul Sesel, 1619.

²⁰⁵ „Tibi vero in primum ortum tuum Parisiis tum agens, officiose praestiti et praestabo, donec in hoc tenui corpore vivus ero.“ FRADELIUS, *Laus luscinae*, s. 2.

²⁰⁶ HEJNIC – MARTÍNEK (ed.), *Rukověť humanistického básnictví. II*, s. 440.

odpovedal listom *Epistola consolatoria*,²⁰⁷ kde mu poskytol útechu. Zároveň je akousi odozvou na jeho nárek.

Ďalšie udalosti mali veľmi rýchly spád, ktorý vyvrcholil bitkou na Bielej Hore neďaleko Prahy,²⁰⁸ táto dopadla pre české stavy katastrofálne aj vzhľadom na Fridrichovu bojovú neschopnosť a jeho okamžitý útek z krajiny. Jesenský bol ako výrazný predstaviteľ stavovského odboja zatknutý medzi prvými už 19. decembra 1620 a dňa 21. júna 1621 popravený na Staromestskom námestí spolu s ďalšími 26 obžalovanými.²⁰⁹ Fradelius ako zástanca českých stavov išiel naproti uhorskej pomoci proti cisárskemu katolíckemu habsburskému vojsku. Dozvediac sa výsledok bitky, ostal dobrovoľne vo vyhnanstve. Umrel vo Vroclave dňa 7. januára 1621 vo veku asi štyridsiatich rokov opustený a v chudobe. Pohreb mu vystrojili na verejné útraty.

Peter Fradelius vykonával svoju vychovávateľskú a pedagogickú, ako aj literárnu činnosť v stredoerópskom okruhu, najmä v Nemecku a Francúzsku, a nemožno ju oddeliť od konfesiónálneho a politického diania, ktoré treba vnímať komplexne a na pozadí kultúrno-historických súvislostí. Mnohé moderné myšlienky francúzskych a nemeckých i holandských autorov sa jeho prostredníctvom pretransformovali do českého i slovenského

²⁰⁷ REMUS, Peter. *Epistola consolatoria ad Petrum Fradelium*. Pragae : Typis Pauli Sessii, 1620.

²⁰⁸ Bitka na Bielej Hore pri Prahe sa odohrala 8. novembra 1620; stretli sa tu habsburské vojská so stavovským odbojom – ich prehrou sa výrazne zmenila politická i náboženská a spoločenská situácia v celej krajine

²⁰⁹ PURŠ, Jaroslav – KROPILÁK, Miroslav. *Přehled dějin Československa. I/2. [1526 – 1848]*. Praha : Academia, 1982, s. 168-169.

prostredia. Jeho životná púť a dielo (19 samostatných zbierok básní a traktátov, ako aj príspevky do 86 zborníkov) mu zaručujú osobitné miesto medzi slovenskými humanistami pôsobiacimi mimo nášho teritória, avšak je zhodnotená českými a slovenskými bádateľmi zatiaľ len čiastkovo.²¹⁰

²¹⁰ HEJNIC – MARTÍNEK (eds.), *Rukověť humanistického básnictví, II*, s. 151-161; POLIŠENSKÝ, Josef. Politická a literární činnost slovenského humanisty Petra Fradelia ze Štiavnice. In *Historický časopis*, 1961, roč. 9, č. 4, s. 602-616; POLIŠENSKÝ, Josef. Vzťah Jessenia a Fradelia ke Slovensku. In HOLOTÍK, Ľudovít – VANTUCH, Anton (eds.). *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 321-331; POLIŠENSKÝ, Josef. Vydavateľská činnosť a zánik pražského Karolina 1622. In VEBR, Lubomír (ed.). *Knihtisk a universita Karlova. K 500. výročí knihtisku v českých zemích*. Praha : Univerzita Karlova, 1972, s. 175-197; FRIMMOVÁ, Eva. Humanistické tlače banskoštiavnického rodáka Petra Fradelia. In *Kniha 1999 – 2000. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2001, s. 60-69; FRIMMOVÁ, Eva. Recepčia Mitisovho traktátu *Bonus iudex* u Petra Fradelia a Viktorína Morávka. In *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven „Čtenář a jeho knihovna“*. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2003, s. 157-170; FRIMMOVÁ, Eva. Korešpondencia humanistu Petra Fradelia. In *Historické štúdie*, 2002, roč. 42, s. 121-132.

Résumé

L'humaniste Peter Fradelius et sa „peregrinatio academica (à la lumière de la correspondance d'époque)

L'humaniste Peter Fradelius (cca 1580 – 1621), né à Banská Štiavnica, fit fonction de professeur de logique, rhétorique et de poétique, ainsi que celle de doyen et de vice-recteur auprès de l'Université Charles de Prague. En même temps, il fut actif sur le champ littéraire; nombreuses sont les poèmes d'occasion de cet excellent poète. Entre les années 1612 et 1617 il fut au service de Václav Vratislav de Mitrovice en tant que précepteur de son fils George et à la fois de Jean Ostrovec de Královice.

Dans le cadre de ce service, il eut plusieurs possibilités pour s'adonner à l'étude auprès des universités étrangères et pour nouer des amitiés sur le plan personnel et celui de travail à Altdorf, Paris, Angers, Londres, Augsbourg, Haag. Il fut même reçu par de différentes cours royales, comme par exemple par le roi français à Angers à qui Fradelius récita personnellement l'un de ses poèmes. La présente étude se concentre aussi sur les rapports européennes de Peter Fradelius illustrés par les imprimés et la correspondance publiée par lui-même.

Študenti zo Slovenska na nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme v 16. a 17. storočí*

Miroslav Kamenický

Jedným z najvýznamnejších historických procesov, ktoré prebiehali v 17. storočí na území Slovenska, bola rekatolizácia. Po masívnom nástupe reformácie v 16. storočí začala aj katolícka cirkev reagovať na vzniknutú situáciu. Cieľom našej štúdie je poukázať najmä na význam uhorského a nemecko-uhorského kolégia v Ríme na rekatolizáciu Slovenska do roku 1700.

Reformácia nevznikla mimo cirkvi, ale priamo v jej lone a jej hlavnými ideológmi a šíriteľmi boli spravidla rímskokatolícki kňazi a rehoľníci. Preto sa veľmi skoro v rímskych katolíckych kruhoch udomácnila myšlienka, že ak nemá byť Nemecko pre katolícku vec úplne stratené, treba vychovať v čo možno najkratšom čase novú generáciu Rímu oddaných kňazov. A keďže, z pohľadu Ríma, prakticky celé Nemecko už prepadlo reformácii, nemohla sa táto výchova nových kňazov realizovať v Nemecku, ale musela sa uskutočňovať priamo v Ríme pod dohľadom vatikánskych orgánov a s pomocou novozaloženej Spoločnosti Ježišovej. Takto vzniklo v Ríme nemecké kolégium (Collegium Germanicum).

Vzdelávanie nemeckého kléru sa uskutočňovalo až do polovice 16. storočia na úrovni jednotlivých diecéz. Len aspiranti na vyššie cirkevné úrady absolvovali univerzitné štúdium. Presne zregulovaný chod výučby

neexistoval. Celkovo ale možno povedať, že Rím nehral vo výučbe nemeckého kléru nijakú významnú úlohu.²¹¹ Aj keď v neskorom stredoveku študovalo pomerne dosť študentov z Nemecka na talianskych univerzitách, v univerzitnom štúdiu dominovali predovšetkým severonemecké univerzity.

Od polovice 16. storočia v Ríme vznikali postupne nové vzdelávacie inštitúcie. Na prvom mieste to bolo jezuitské Collegium Romanum (založené 1551). Tento ústav ponúkal výučbu na najvyššej úrovni pre seminaristov jednotlivých „zahraničných“ seminárov, ktoré sa postupne v Ríme zakladali. Zahraničné semináre boli tiež podriadené jezuitom. Keďže nemali samostatné vyučovacie ústavy a školy, grupovali sa okolo Collegia Romana.

Nemecké kolégium (Collegium Germanicum) bolo založené pápežom Júliusom III. 31. augusta 1552. Bolo výsledkom snáh kardinála Giovanniho Moroneho²¹² a zakladateľa rádu jezuitov svätého Ignáca z Loyoly. Kolégium malo vychovávať kňazov pre nemecké oblasti, kde reformácia bola stále na víťaznom postupe. Po úspešnom začiatocnom účinkovaní Collegia Germanica bolo v podobnom duchu založené pápežom

* Štúdiá vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA 1/0734/13 *Študenti zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1945*.

²¹¹ SCHMIDT, Peter. *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker. Zur Funktion eines römischen Ausländerseminars (1552 – 1914)*. Tübingen : Niemeyer, 1984, s. 1-3.

²¹² Giovanni Gerolamo Morone (1509 – 1580), od roku 1529 biskup v Modene, potom dlhoročný pápežský diplomat na ríšskych snemoch a na cisárskom dvore. V roku 1542 ho pápež Pavol III. vymenoval za kardinála. Predsedal v roku 1563 z poverenia Pia IV. dvom sesiám tridentského koncilu. Myšlienka o potrebe zriadiť nemecké kolégium v Ríme sa u Moroneho objavuje prvý raz v roku 1542. Patril medzi prvých protektorov Collegia Germanica. SKÝBOVÁ, Anna. Kardinál Giovanni Morone a České království 16. století. In *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Iyana Hlaváčka, CSc.* Ed. Miroslav Polívka a Michal Svatoš. Praha : Historický ústav ČAV, 1992, s. 445-455.

Gregorom XIII. 1. marca 1578 samostatné uhorské kolégium (Collegium Hungaricum). V roku 1580 ich spojil Gregor XIII. Spojené kolégium malo potom názov Collegium Germanicum-Hungaricum. Alumní tohto kolégia študovali poväčšine, ako som už vyššie uviedol, na škole, ktorá mala názov Collegium Romanum.

Collegium Romanum založil Ignác z Loyoly. Mimoriadne veľkej podpore sa tešilo za pontifikátu Gregora XIII. (1572 – 1585), keď sa kolégium presťahovalo do veľkolepej budovy. Odvtedy sa štúdium uskutočňovalo vo viac ako päťdesiatich sálach, kde sa nachádzali gymnaziálne triedy, filozofické i teologické ročníky. Organizačne bolo kolégium vzorom pre talianske i zahraničné inštitúty. Medzi poslucháčmi okrem Germanica-Hungarica boli aj alumni anglického kolégia (Collegium Anglicanum)²¹³, gréckeho kolégia (Collegium Graecum)²¹⁴, maronitského kolégia (Collegium Maronitarum)²¹⁵ a ďalších rímskych seminárov.²¹⁶ Tieto kolégiá neslúžili iba ako internáty, ale sa stali dôležitými strediskami formovania príslušníkov národných klérov. Pod vedením jezuitov sa tu poskytovali niektoré formy univerzitného vzdelania. Absolventi kolégií sa neskôr zaradili medzi najvyšších cirkevných hodnostárov.²¹⁷ Rímske

²¹³ Collegium Anglicanum zabezpečovalo kňazský dorast pre Britské ostrovy. Založené bolo v roku 1578.

²¹⁴ Collegium Graecum zabezpečovalo kňazský dorast pre územia okolo Egejského mora. Založené 1577.

²¹⁵ Collegium Maronitarum vychovávalo ľudí povolaných na posilňovanie a rozširovanie kresťanstva v arabskom svete. Založené 1584.

²¹⁶ Collegium dei Neofiti (zal. 1577), Collegium Scozzese (1600), Collegium Irlandese (1628), Collegio Urbano de Propaganda Fide (1627)

²¹⁷ BITSKEY, István. *Petrus Cardinalis Pazmany, Archiepiscopus Strigoniensis*. Trnava :

semináre boli potom doplnené pápežskými seminármi, ktoré boli založené severne od Álp – vo Viedni (1574), v Prahe (1575), Grazi (1578), Olomouci (1579), Kluži (1583), vo Fulde (1584) a v Dillingene (1585).²¹⁸

Vráťme sa však do doby pred založením samostatného uhorského kolégia, teda do doby pred rokom 1578. Hoci myšlienkou založenia samostatného kolégia pre Uhorsko sa zaoberal už Ignác z Loyoly, po jeho smrti (1556) ostal tento zámer otvorený. Myšlienku vytvorenia kňazského vzdelávacieho ústavu pre Uhorsko v Ríme znovu oživil Štefan Szántó v roku 1575. Podľa plánu uhorských jezuitov sa malo vytvoriť kolégium pre uhorských kandidátov kňazstva na kopci Monte Celio. Tu sa nachádzal starý pavlínsky kláštor, ktorý nevyhovoval riadnym pravidlám mníšskeho života. Podľa názoru Štefana Szantóa bol kostol Santo Stefano Rotondo pre účely kolégia veľmi vhodný, pretože „bol starobyľý a vznešený“ a v uhorských rukách. V marci 1578 poslal memorandum Svätej Stolici, kde označil nedostatok kňazov za hlavnú príčinu katastrofálnej situácie katolicizmu v Uhorsku. Pápežovi poslal prosbopis, aby bolo založené v Ríme kolégium pre budúcich kňazov z Uhorska. Podľa neho tým mala byť podporená snaha o rekatolizáciu Uhorska.²¹⁹

Pápež Pius V. vzal na vedomie tento plán, avšak bol tiež konfrontovaný s protestom pavlínov. Kardinál Farnese ako protektor rádu, obraňoval majetkové záležitosti pavlínskych bratov. Szántó sa však nevzdal

Trnavská univerzita, 2010, s. 36.

²¹⁸ SCHMIDT, *Das Collegium Germanicum*, s. 3-5.

²¹⁹ STEINHUBER, Andreas. *Geschichte des Collegium Germanicum-Hungaricum in Rom*, 1. zv. Freiburg (Breisgau) : Herder, 1896, s. 132-140.

a poslal Svätej Stolicy a tiež rôznym kardinálom ďalšie písomné materiály. Szántóova snaha bola nakoniec úspešná a bola vydaná pápežská bula *Apostoli numeris sollicitudo* o zriadení Collegia Hungarica z 1. marca 1578. Vzdelávanie uhorských kňazov však bolo samostatné len dva roky. 13. apríla 1580 bol vydaný edikt pápeža Gregora XIII. *Ita sunt humana*, ktorým bolo Hungaricum spojené s Germanicom. Štyria alumni z Uhorska spolu so Szántóom protestovali. Podľa nich bola uhorská cirkev v tomto období tak morálne, ako aj finančne dosť silná na to, aby mala samostatné kolégium v Ríme. Bula, ktorou boli kolégiá spojené, nariad'ovala, aby boli každoročne prijatí 12-ti študenti z Uhorska. Z nich mali byť 3 až 4 miesta pre alumnov z Chorvátska a jedno miesto bolo vyhradené pre členov pavlínskej rehole. S touto reorganizáciou začala nová fáza v dejinách zahraničných seminárov v Ríme.²²⁰

Dejinami nemecko-uhorského kolégia v Ríme sa v minulosti zaoberalo viacero autorov. V prvom rade treba spomenúť prácu jezuitského historika Andreasa Steinhubera *Dejiny nemecko-uhorského kolégia* z roku 1896.²²¹ Ďalšia väčšia staršia práca na túto tému pochádza z pera Endre Veressa.²²² Z novších autorov treba spomenúť ďalšieho významného maďarského historika Istvána Bitskeyho, ktorý sa dejinami kolégia podrobne

²²⁰ BITSKEY, István. Römische Priesterausbildung ungarischer Alumnen in der frühen Neuzeit. In *Die ungarische Universitätsbildung und Europa*. Hrsg. Márta Font und László Szögi. Pécs : Universität Pécs, 2001, s. 121-122.

²²¹ STEINHUBER, Andreas. *Geschichte des Collegium Germanicum-Hungaricum in Rom*, 2. zv. Freiburg (Breisgau) : Herder, 1896.

²²² VERESS, Endre. *A Római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai*. Budapest, 1917.

zaoberal vo viacerých svojich publikáciách.²²³ Ďalším autorom, ktorý napísal rozsiahlu prácu o kolégiu, je Peter Schmidt.²²⁴ Práca je zameraná len na nemeckých alumnov kolégia. Zoznam chovancov Germanica-Hungarica z Uhorska je publikovaný v práci Beáty Szlavikovskej.²²⁵

Ako som už vyššie uviedol, Collegium Hungaricum bolo založené za pontifikátu Gregora XIII. (1572 – 1585). Gregor je známy ako dôsledný uskutočňovateľ dekrétov tridentského koncilu. Zriadil komisiu kardinálov s cieľom dozerat' na uvádzanie dekrétov do života. Zaujímal sa najmä o výber biskupov a o dodržiavanie povinností zdržiavať sa na mieste svojho úradu. Podarilo sa mu premeniť nunciatúry, doteraz v prvom rade diplomatické úrady, na nástroje cirkevnej reformy. To ho viedlo k zakladaniu nových nunciatúr v Lucerne (1579), Grazi (1580), Kolíne (1584). Zakladal semináre v Ríme a ďalších mestách, finančne a materiálne podporil Collegium Germanicum. Výsledkom jeho snáh bola dobrá výchova vzdelaných kňazov. Ako už bolo vyššie poznamenané, v roku 1578 bolo založené aj Collegium Hungaricum.²²⁶

Už pred zriadením Collegia Hungarica (1578) pôsobili niektorí bývalí chovanci Collegia Germanica na území Slovenska. Napríklad nizozemský humanista Ellenbodius Castellanus (1535 – 1577) pôsobil ako

²²³ BITSKEY, István. *Hungáriából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*. Budapest, 1996; Ten istý: *Il Collegio Germanico-Ungarico di Roma. Contributo alla storia della cultura ungherese in età barocca*, Roma: Viella, 1996.

²²⁴ SCHMIDT, *Das Collegium Germanicum*.

²²⁵ SZLAVIKOVSKY, Beáta: *Magyarországi diákok Itáliai egyetemeken, I. rész, 1526 – 1918*. Budapest, 2007, s. 75-122.

²²⁶ KELLY, J. N. D. *Pápeži dvoch tisícročí*. Bratislava 1994, s. 218-219.

učiteľ v Trnave a od roku 1558 ako kanonik v Ostrihome. Tento vysokovzdelaný humanista mal slávnú reč v latinskom jazyku na uhorskej národnej synode (1561), kde jeho príhovor s názvom *De autoritate et necessitate conciliorum* znamená prvú informáciu o duchovnom vyžarovaní Collegia Germanica v Uhorsku.²²⁷ Ďalším známym absolventom Germanica pôsobiacim na Slovensku bol Guilhelmus Sulenius, pochádzajúci z Flámska z diecézy Utrecht. Ten v roku 1552 prežil jeden študijný rok v Ríme. Neskôr bol pozvaný do Bratislavy ako učiteľ na tamjšej škole a arcibiskup Mikuláš Oláh ho vymenoval za kanonika. Je známe, že Oláh bol prívržencom Erasma Rotterdamského. Sám prežil asi 10 rokov v Nizozemsku. Po návrate do Uhorska chcel z Bratislavy urobiť centrum humanizmu podľa nizozemského vzoru. Z Nizozemska do Uhorska pozýval teológov, aby tu učili kresťanskú filozofiu a teológiu, ale aj klasickú filológiu.²²⁸

Ďalším známym absolventom Germanica, ktorý pôsobil na Slovensku, bol Ján Seidel. Dva roky študoval v Ríme (1554 – 56), neskôr vstúpil do Spoločnosti Ježišovej. V roku 1561 prišiel do Uhorska, kde bol zvolený za rektora jezuitského gymnázia v Trnave. Ako nemecký kazateľ pôsobil v Trnave a v Bratislave. Tieto príklady ukazujú, že už v 50. a 60. rokoch 16. storočia boli absolventi Collegia Germanica aktívni aj v Uhorsku.

Od roku 1559 bolo prijatých do Collegia Germanica niekoľko alumnov z Uhorska. Prvým z nich bol Chorvát Martin Ivitius. Ďalším bol Gregor Lamperti zo Spiša, ktorý sa potom uplatnil ako nemecký kazateľ.

²²⁷ BITSKEY, *Römische Priesterausbildung*, s. 119.

²²⁸ Tamže, s. 120.

V roku 1560 sa v Collegiu Germanicu imatrikuloval Štefan Szántó (Arator). O rok neskôr (1561) vstúpil Szántó do Spoločnosti Ježišovej a čoskoro sa stal jednou z vedúcich osobností katolíckej reštaurácie v Uhorsku.

Prvým alumnom v Collegiu Hungaricu z územia dnešného Slovenska bol Ladislav Hármas (1559 – ?).²²⁹ Pochádzal z Bratislavy. Alumnom sa stal 15. septembra 1579 ako 20-ročný ešte v samostatnom uhorskom kolégiu. Študoval v Ríme až do roku 1587. V tom istom roku ako Hármas, avšak až 3. decembra 1579, sa zapísal ako alumnus v kolégiu ďalší Bratislavčan, Ján Smugger. V Ríme študoval do roku 1581.²³⁰

V roku 1582, teda už v spojenom nemecko-uhorskom kolégiu (Germanicum Hungaricum), tu nachádzame ďalšieho alumna zo Slovenska, konkrétne z Trnavy, ktorý sa volal Ján Pyber (c.1561 – 1633).²³¹ Pred príchodom do Ríma študoval na univerzitách vo Viedni a v Olomouci.²³²

31. júla 1588 vstúpil do nemecko-uhorského kolégia Trnavčan Andrej Hwysický (Hwysiczky, Hwysichky),²³³ šľachtic, narodený v roku 1568. Do kolégia teda vstúpil ako 20-ročný. Pred príchodom do Ríma študoval istú dobu aj vo Viedni. Spolu s Hwysickým prišiel do Ríma aj ďalší

²²⁹ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 76; VERESS, *A Római Collegium Germanicum*, s. 413.

²³⁰ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 76.

²³¹ BITSKEY, *Il Collegio*, s. 227.

²³² Jezuitská univerzita v Olomouci bola založená v roku 1573. Vysokoškolská výučba tu začala o tri roky neskôr. BITSKEY, István. Studenten aus den Ländern der Stephanskronen an katholischen Universitäten des Heiligen Römischen Reiches deutscher Nation im 17. Jahrhundert. In *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Eds. Márta Fata, Gyula Kurucz und Anton Schindling. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2006, s. 125.

²³³ BITSKEY, *Il Collegio*, s. 215.

Trnavčan Wolfgang Kaprončaj (Kapronczay) (1568 – 1625).²³⁴ Bol rovnako starý ako Hwysický, mal tiež šľachtický pôvod, do nemecko-uhorského kolégia nastúpil presne v tom istom dni ako Hwysický. Ako predchádzajúce miesto svojich štúdií uviedol univerzitu v Olomouci. Avšak kým Hwysický z Ríma odišiel v roku 1589, Kaprončaj tam pobudol až do roku 1594.

V roku 1589 sa zapísali v Germanicu-Hungaricu traja alumni zo Slovenska. Prvým bol Daniel Lipták (Liptai, Terianus),²³⁵ ktorý pochádzal z Ružomberka. Mal vtedy 19 rokov (narodil sa teda v roku 1580). Ako predchádzajúce štúdium uviedol absolvovanie gymnázia v Trnave. V kolégiu pobudol jeden rok. Druhým z alumnov bol šľachtic Mikuláš Novák (Nowak) (1566 – 1636). Do Ríma prišiel ako 22-ročný. Pochádzal z Trnavy a pred príchodom do Ríma navštevoval univerzity v Olomouci a vo Viedni. V Ríme pobudol päť rokov, bol tam teda do roku 1594. Z jeho ďalšieho pôsobenia vieme, že sa v roku 1589 stal ostrihomským kanonikom. Tretím alumnom, ktorý v roku 1589 prišiel do Ríma a bol prijatý v kolégiu, bol Ján Sárváry, 18-ročný Trnavčan (narodil sa v roku 1571). V Ríme pobudol, rovnako ako Mikuláš Novák, päť rokov. Pred príchodom do Ríma navštevoval univerzitu vo Viedni.²³⁶

Nasledujúcich osem rokov nebol do kolégia prijatý žiadny alumnus zo Slovenska. Až v roku 1597 sa tu objavuje Bratislavčan Mikuláš

²³⁴ SZLAVIKOVSKY, *Magyarország diákok Itáliái*, s. 77.

²³⁵ BITSKEY, *Il Collegio*, s. 232.

²³⁶ SZLAVIKOVSKY, *Magyarország diákok Itáliái*, s. 77.

Ribonicius (1572 – ?). Do Ríma prišiel ako 25-ročný. Pred príchodom do Ríma študoval vo Viedni. V Ríme pobudol jeden rok (1597 – 98).²³⁷

Nasledujúci rok (1598) po príchode Riboniciusa bol do kolégia prijatý Ján Fabritius (1576 – ?), ktorý pochádzal zo Senca. Ako predchádzajúce štúdium uviedol turčianske gymnázium. V Ríme pobudol päť rokov.²³⁸

V roku 1599 sa zapísal na kolégium Rožňavčan Jakub Németh. Mal vtedy 25 rokov.²³⁹ Bol posledným alumnom zo Slovenska, ktorý sa zapísal do matriky nemecko-uhorského kolégia v 16. storočí. Celkovo možno pre 16. storočie konštatovať, že v najprv v samostatnom uhorskom kolégiu v Ríme (v rokoch 1578 – 1580) študovali dvaja alumni zo Slovenska, obaja pritom boli z Bratislavy (Ladislav Hármás a Ján Šmugger). V spojenom nemecko-uhorskom kolégiu sa zapísalo do konca 16. storočia ešte 9 alumnov zo Slovenska. Až piati uviedli, že pochádzajú z Trnavy (Ján Pyber, Andrej Hwysiczky, Wolfgang Kapronczay, Mikuláš Novák, Ján Sárváry), po jednom boli z Ružomberka (Daniel Lipták), Bratislavy (Mikuláš Ribonicius), zo Senca (Ján Fabritius) a z Rožňavy (Jakub Németh).

Ako som už vyššie uviedol, v 16. storočí je v matrike nemecko-uhorského kolégia v Ríme zapísaný posledný alumnus zo Slovenska v roku 1599. Následne ďalších deväť rokov nebol do kolégia prijatý žiaden alumnus zo Slovenska. Až v roku 1608 odtiaľ do Ríma prišlo šesť nových alumnov.

²³⁷ Tamže, s. 78.

²³⁸ Tamže.

²³⁹ Tamže.

Traja pochádzali zo Šale, dvaja z Bratislavy, jeden z Báhoňa. Prvým bol 20-ročný šľachtic zo Šale František Gőgh, ktorý pred príchodom do Ríma študoval na univerzite v Olomouci. V Ríme pobudol šesť rokov (do roku 1615). Ďalším alumnom zo Šale bol Pavol Nádasy, narodený 1586. V Ríme študoval do roku 1614. Tretím alumnom zo Šale bol Juraj Nagy, narodený 1590, člen Spoločnosti Ježišovej. V kolégiu pobudol do roku 1611. Štvrtým alumnom, ktorý rozmnožil rady študentov kolégia, bol 23-ročný Bratislavčan Ján Orosz. Pred príchodom do Ríma študoval na univerzite v Olomouci.²⁴⁰ V Germanicu-Hungaricu strávil tri roky. Ďalším Bratislavčanom bol 22-ročný šľachtic Ján Chryzostom Payer. Rovnako ako Orosz študoval predtým na univerzite v Olomouci. V Ríme však zostal o tri roky dlhšie ako Orosz (do roku 1615). A šiestym alumnom, ktorý v roku 1608 začal študovať na nemecko-uhorskom kolégiu a pochádzal zo Slovenska, bol 25-ročný Valentín Rumer z Báhoňa. Rovnako ako dvaja predchádzajúci alumni, aj on dovtedy získal vzdelanie na univerzite v Olomouci. V Ríme pobudol dva roky.²⁴¹ V roku 1609 sem prišiel Tobiáš Pistes z Kláštora pod Znievom v Turčianskej stolici. V Ríme pobudol päť rokov.²⁴²

Ďalší alumnus zo Slovenska prišiel do rímskeho kolégia opäť až po dlhšom čase, po piatich rokoch od príchodu posledného študenta (v roku 1614). Bol to Štefan Paxi pochádzajúci zo Šale. V čase príchodu do Ríma

²⁴⁰ Tamže, s. 80.

²⁴¹ Tamže.

²⁴² Tamže.

mal 25 rokov. Je zaujímavé, že ako predchádzajúce štúdium uviedol gymnázium v Záhrebe. V Ríme študoval štyri roky (do roku 1618). V tomže roku, v ktorom Paxi opustil Rím, prišiel sem Juraj Draškovič de Trakostyán (Trakoščan), ktorý sa narodil v Nových Zámkoch 14. mája 1599.²⁴³ Do Ríma zamieril vo veku 19 rokov a pobudol tu tri roky (do roku 1621). Ide o známeho predstaviteľa rodu Draškovičovcov, Juraja III., ktorý bol synom chorvátskeho bána Jána II. Draškoviča. Juraj III. bol v rokoch 1628 – 1630 biskupom v Pät'kostolí (Pécs), v rokoch 1630 – 1636 vo Váci a v rokoch 1636 – 1650 v Raabe (Győr).²⁴⁴

V roku 1619 zamieril do Ríma ďalší budúci významný katolícky predstaviteľ, Benedikt Kišdy (Kisdy). Pri zápise do matriky kolégia uviedol, že pochádza z Trnavy, teda sa cítil byť Trnavčanom. Treba však povedať, že sa narodil v roku 1598 na území dnešného Maďarska v obci Széchény. Do kolégia sa zapísal 23. októbra 1619 ako 22-ročný. Exmatrikulovaný bol v roku 1622. Pred príchodom do Ríma študoval v Trnave a vo Viedni. V Ríme vyštudoval teológiu a následne bol v roku 1622 vysvätený za kňaza. Potom pôsobil ako kaplán ostrihomského arcibiskupa Petra Pázmaňa, ako farár v Podunajských Biskupiciach a Šali. V roku 1626 sa stal bratislavským kanonikom, neskôr aj prepoštom. V roku 1648 bol vysvätený za jágerského biskupa so sídlom v Jasove. V slovenských dejinách je známy najmä ako zakladateľ Košickej univerzity. Už v roku 1654 tu založil jezuitské

²⁴³ *Draskovich György* [online]. Dostupné na internete: <http://lexikon.katolikus.hu/D/Draskovich.html> [citované 10. 10. 2015].

²⁴⁴ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 81.

kolégium, ktoré bolo v roku 1660 potvrdené Leopoldom I. ako univerzita s filozofickou a teologickou fakultou. Na založenie univerzity a následné vybudovanie právnickej fakulty venoval 90 000 zlatých. Zomrel ako 62-ročný v Jasove 22. júna 1660.²⁴⁵

Kišdyho spolužiakom na nemecko-uhorskom kolégiu bol Michal Kopčány (Kopcsányi), (1596 – 1646), šľachtic pochádzajúci z Kopčian. Bol rovnako starý ako Kišdy (mal 23 rokov), pred príchodom do Ríma študoval na Viedenskej univerzite. V Ríme študoval len jeden rok – od 23. októbra 1619 do roku 1620.

Rovnako v roku 1619 bol prijatý do kolégia Ján Ugronovič (Ugronovith), ktorý pochádzal z Lednice. Mal šľachtický pôvod, bol 21-ročný. Ako predchádzajúce štúdium uviedol absolvovanie gymnázia v Brne.

V roku 1621 bol prijatý do kolégia Juraj Lipai (Juraj Lippay de Zombor), narodený 9. októbra 1600 v Bratislave. Pred príchodom do Ríma študoval v Bratislave, vo Viedni a v Grazi. Už pred príchodom do Ríma sa ako 19-ročný (v roku 1619) stal kanonikom v Jágri. V Ríme na nemecko-uhorskom kolégiu študoval v rokoch 1621 – 1625. Po absolvovaní teológie v Ríme bol vymenovaný za farára v Senici a súčasne sa stal ostrihomským kanonikom. V roku 1631 sa stal biskupom v Pät'kostolí (Pécs), 1632 vo Veszpréme, 1637 v Jágri. Súčasne zastával funkciu uhorského kancelára.

²⁴⁵ Benedikt Kišdy. In *Slovenský biografický slovník. III. zväzok*. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 85; SZLAVIKOVSKY, *Magyarország diákok Itáliai*, s. 81; VERESS, *A Római Collegium Germanicum*, s. 138.

V roku 1642 dosiahol vrchol svojej profesijnej kariéry – stal sa ostrihomským arcibiskupom a uhorským prímasom.²⁴⁶

V roku 1627, keď odchádzal Juraj Lipai z Ríma, sem prišlo mimoriadne veľa nových alumnov zo Slovenska, celkovo až osem. O dôvodoch tohto nebývalého vzrastu počtu alumnov budem písať neskôr. Prvým z nich bol Martin Alberti, ktorý pochádzal z Tekovskej Breznice. Ako predchádzajúce štúdium uviedol gymnázium v Trnave. Na nemecko-uhorskom kolégiu sa zapísal 10. septembra 1627. Spolu s ním prišiel do Ríma aj Pavol Buziakovič (Buziakovicz), šľachtic z Trnavy. Martin Alberti mal v čase príchodu do Ríma 23 rokov, Pavol Buziakovič o dva roky menej. Rovnako ako Alberti aj Buziakovič predtým študoval v Trnave. V Ríme pobudol až sedem rokov, do Uhorska sa vrátil v roku 1634.²⁴⁷ Rovnako ako predchádzajúci, aj Ján Kaproncai prišiel do Ríma v roku 1627. Narodil sa v roku 1604, v čase príchodu do Ríma mal 23 rokov. V matrike nie je uvedená konkrétna lokalita, z ktorej pochádzal. Uviedol len, že pochádza z Nitrianskej stolice a pred príchodom do Ríma študoval v Trnave.

Štvrtý alumnus, ktorý prišiel do Ríma v roku 1627, sa volal Andrej Nagy. Bol to 24-ročný šľachtic z Nových Zámkov. Narodil sa v roku 1607. V Ríme pobudol jeden rok (do roku 1628). Podobne ako predchádzajúci poslucháč uviedol, že má absolvované gymnázium v Trnave. Piaty alumnus, ktorý do Ríma prišiel v roku 1627, sa volal Tobiáš Pistes. Mal 21 rokov,

²⁴⁶ Juraj Lipai. In *Slovenský biografický slovník*. III. zväzok. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 410.

²⁴⁷ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 82.

šľachtický pôvod a pochádzal z Kláštora pod Znievom a absolvoval gymnázium v Trnave. V Ríme študoval do roku 1634, teda až sedem rokov. Šiestym alumnom, ktorý pochádzal zo Slovenska a začal študovať na nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme v roku 1627, bol Juraj Pohronec (Pohroncius), šľachtic, 24-ročný, narodený v Slepčanoch. Ako svoje predchádzajúce vzdelanie uviedol absolvovanie bližšie neurčenej školy v Trnave. Už siedmym alumnom zo Slovenska v roku 1627 bol Juraj Švehla, šľachtic, 22-ročný, narodený v roku 1605 v Holíči, ktorý mal rovnako ako predchádzajúci absolvovanú školu v Trnave. Ôsmym alumnom zo Slovenska, ktorý prišiel do Ríma v roku 1627, bol budúci známy ostrihomský arcibiskup a uhorský miestodržiteľ Juraj Selepčeni (Selepčeni-Pohronec, Szelepcsényi, Szelepcsény). V matrike je uvedené, že sa narodil v roku 1605 (čo nezodpovedá všeobecne uvádzanému dátumu jeho narodenia – 1595). Je tu uvedené, že pochádza zo Slepčian. V matrike uviedol ako svoje predchádzajúce vzdelanie absolvovanie školy v Trnave (gymnázium?, seminár?). V Ríme študoval v rokoch 1627 – 1634. Už v roku 1644 sa stal biskupom vo Veszpréme, v roku 1648 sa stal nitrianskym biskupom, od roku 1657 bol kaločským arcibiskupom a od roku 1666 ostrihomským arcibiskupom a uhorským prímasom. Angažoval sa v obrane krajiny proti Osmanom. Bol významnou postavou rekatolizácie a protireformácie.²⁴⁸

²⁴⁸ Tamže, s. 82-83.

Pozorný čitateľ si iste povšimol tú skutočnosť, že v roku 1627 prišli do Ríma dvaja noví chovanci Germanico-Hungarica zo Slepčian s takmer rovnakým menom. Jeden je uvedený v matrike ako „Georgius Pohroncius“, druhý ako „Georgius Szelepcsényi“, prvý mal 24 rokov, druhý 22 rokov. Aký bol medzi nimi vzťah sa nám však nepodarilo zistiť.

V roku 1628 prišiel do Ríma 22-ročný šľachtic Gašpar Sylla, pôvodom z Trnavy. V Ríme študoval do roku 1635. V roku 1630 nastúpili na nemecko-uhorské kolégium dvaja noví alumni, Juraj Jakusič (Jakusith) a Juraj Telegdy. Jakusič bol 22-ročný, pôvodom z Vršatského Podhradia v Nitrianskej stolici. V Ríme však študoval až do roku 1635. Telegdy mal 21 rokov (narodený 1609) a šľachtický pôvod, pochádzal z Trnavy, ako predchádzajúce štúdium uviedol Viedenskú univerzitu. V Ríme študoval do roku 1636.²⁴⁹

V roku 1631 začal v Ríme študovať 25-ročný Štefan Bošňák (Bosnyák), narodený v roku 1606 v obci Veľký Biel. Pred príchodom do Ríma študoval vo Viedni. V Ríme pobudol do roku 1635. V roku 1632 sa stal alumnom na nemecko-uhorskom kolégiu Štefan Varró, 22-ročný šľachtic (narodený 1610, Leles). V Ríme študoval do roku 1637. Pred príchodom do Ríma študoval na gymnáziu v Lelesi a Trnave. Študoval aj na univerzite vo Viedni.²⁵⁰

Posledným alumnom nemecko-uhorského kolégia v Ríme zo Slovenska pred založením Trnavskej univerzity bol Mikuláš Požgaj

²⁴⁹ Tamže, s. 83.

²⁵⁰ Tamže.

(Posgay), narodený v roku 1610, pochádzajúci z Trnavy. Do Ríma prišiel v roku 1634, v nasledujúcom roku Rím opustil a vrátil sa do vlasti.²⁵¹

Celkovo možno konštatovať, že do založenia Trnavskej univerzity v roku 1635 študovalo na nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme 38 alumnov zo Slovenska. Najviac študentov sem prišlo z Trnavy (9), nasleduje Bratislava (8 alumnov), Šaľa (4), po dvoch alumnoch sem prišlo z Kláštora pod Znievom, Nových Zámkov a zo Slepčian. Z ďalších 11 lokalít prišlo do Ríma po jednom alumnovi (Ružomberok, Senec, Rožňava, Báhoň, Kopčany, Lednice, Tekovská Breznica, Holíč, Vršatské Podhradie, Veľký Biel a Leles).

Podstatným obdobím v histórii štúdia študentov zo Slovenska v Ríme bolo obdobie Petra Pázmaňa. Arcibiskup Pázmaň bol nielenže zakladateľom prvej univerzity v Uhorsku, ktorá pretrvala dlhé obdobie, slávnej Trnavskej univerzity, ale snažil sa postaviť na pevnejšie základy aj štúdium v Ríme. A ešte treba spomenúť jednu dôležitú skutočnosť. Pázmaň založil vo Viedni Pázmaneum, seminár na výchovu kňazov. S myšlienkou založenia Pázmanea sa zaoberal už v roku 1619. Jeho úsilie bolo korunované úspechom v roku 1623. Podľa zakladajúcej listiny vydanéj 20. septembra 1623 malo Pázmaneum zabezpečovať vhodné podmienky na filozofické a teologické štúdium uhorských bohoslovcov vo Viedni. Tamojší alumni mali absolvovať výučbu na Viedenskej univerzite, ich duchovná formácia sa mala realizovať v Pázmaneu. Svätá kongregácia *De Propaganda Fide*

²⁵¹ Tamže.

zakladajúcu listinu schválila 30. októbra 1623, následne bolo vydané pápežské *breve*, a tak v roku 1624 mohlo Pázmaneum začať svoju činnosť.²⁵²

Pázmaň sa však zaslúžil aj o rozvoj vzdelávania uhorských alumnov v Ríme. Na začiatku sme už písali, že spojené nemecko-uhorské kolégium pôsobilo v Ríme od roku 1580. Podľa rozhodnutia pápeža Gregora XIII. malo byť v ňom rezervovaných dvanásť miest pre alumnov z Uhorska. Pre viaceré problémy v predchádzajúcom období neboli tieto miesta plne obsadzované. Pázmaň urobil všetko možné pre to, aby sa táto situácia zmenila. Záujemca o štúdium mohol byť prijatý iba vtedy, ak zložil skúšku v niektorom z jezuitských kolégií. Výsledok skúšky bolo potrebné potom zaslať do Ríma. Až keď prišla kladná odpoveď a keď mal študent dostatok finančných prostriedkov na dlhú cestu, mohol vycestovať. Pozvánka na štúdium, pochopiteľne, mohla prísť len vtedy, keď sa uvoľnilo jedno z predpísaných dvanásť miest. Takto sa mohol odchod prihláseného odsunúť aj o niekoľko rokov.²⁵³

Listom viedenskému nunciovi Carlovi Caraffovi z 25. marca 1626 začal Pázmaň svoj dlhoročný zápas o lepšie podmienky pre uhorských alumnov v Ríme.²⁵⁴ V liste uvádzal, že pre doterajšie ťažké podmienky, boje s Turkami, Betlenovo povstanie atď. nebolo možné, aby uhorskí mladíci mohli ísť študovať do Ríma vo väčšom počte. To treba zmeniť. Prekážkou

²⁵² BITSKEY, *Römische Priesterausbildung*, s. 125-126.

²⁵³ BITSKEY, *Petrus Cardinalis Pazmany*, s. 79-180.

²⁵⁴ Tamže, s. 183

väčšieho počtu študentov je skutočnosť, že mnohí z nich nemajú na cestovné do Ríma, iní zasa neabsolvovali predchádzajúce povinné štúdiá. To, že v Ríme akceptujú len odporúčajúci list rektora niektorého jezuitského kolégia, považoval Pázmaň za urážlivé. Podľa neho by malo postačovať odporúčanie príslušného arcibiskupa.²⁵⁵

Neskôr poslal Pázmaň list aj rektorovi nemecko-uhorského kolégia Bernardovi Castoriov.²⁵⁶ Nedával si pritom servítku pred ústa. Opäť písal, že nechápe, prečo v Ríme prijímajú len odporúčania od jezuitských rektorov, keď cestovné výdavky alumnov väčšinou platia uhorskí biskupi. Ak sa táto prax nezmení, prestane mať záujem o nemecko-uhorské kolégium v Ríme a výchovu kňazov bude realizovať iným spôsobom.²⁵⁷ Ak by sa však táto prax zmenila a on sám by mohol odporučiť nových alumnov, ihneď by vyslal do Ríma piatich či šiestich.

Ďalší list zaslal Pázmaň do Svätej Kongregácie *De Propaganda Fide*. Žiadal zmierniť podmienky prijímacích skúšok. Navrhoval, aby arcibiskup sám mohol odporúčajúcim listom vybrať nových alumnov. Odporučil určiť termín príchodu nových alumnov z Uhorska. Cestovné navrhoval riešiť tým spôsobom, že do depozitu sa uložia finančné prostriedky a z tých sa bude hrať cestovné.

Pázmaňove návrhy nezostali nepovšimnuté. Svätá Kongregácia *De propaganda Fide* ich odporučila schváliť. Následne v roku 1627 sa počet

²⁵⁵ Tamže, s. 182.

²⁵⁶ Tamže, s. 183.

²⁵⁷ Tamže.

budúcich alumnov kolégia z Uhorska rapídne zvýšil. Sám arcibiskup podporoval ich pobyt a štúdium značnými finančnými prostriedkami. Do finančného depozitu v Ríme uložil značnú finančnú hotovosť, ktorá mala slúžiť na cestovné pre alumnov z Ríma do vlasti. V roku 1627 bolo vyslaných do Ríma 11 nových alumnov z Uhorska, z čoho bolo osem zo Slovenska.²⁵⁸

Od tohto obdobia bolo posielaných z Uhorska do Ríma toľko alumnov, aby bol celkový počet 12 vždy úplne vyčerpaný. Tieto kroky arcibiskupa Pázmaňa boli o to dôležitejšie, že práve v tomto období sa celková finančná situácia kolégia veľmi zhoršila a blížila sa až ku katastrofe. Historik inštitútu napísal: *„Zlá doba nastala pre kolégium v roku 1625. Urban VIII. nariadil, aby bol počet prijatých do kolégia znížený – preto sa celkový počet alumnov znížil na 70 – 80 a na rozdiel od dobrých čias, keď bolo ročne prijatých 30 alumnov, teraz to bolo len 10-20.“* Trápne bolo pre Castoria mnohým žiadateľom a ich patrónom, často kniežatám a vysokým prelátom, dávať zápornú odpoveď, prípadne odporúčať ich na nasledujúci lepší rok.²⁵⁹ Pribúdanie celkového počtu seminaristov, napriek všetkým problémom, bolo markantným znakom napredovania rekatolizácie v krajine.

Podľa Pázmaňa malo rímske kolégium dodávať katolíckej hierarchii v Uhorsku ľudí pre najvyššie pozície, ktorí budú schopní čo najväčších pracovných výkonov. Na vytvorenie stredných cirkevných vrstiev mal slúžiť kňazský seminár vo Viedni (Collegium Pázmaneum), kde začalo vyučovanie

²⁵⁸ Tamže, s. 188.

²⁵⁹ STEINHUBER, *Geschichte des Collegium*, 1. zv, s. 152.

v roku 1624. Tiež bol tento inštitút pod vedením jezuitov. V prvom desaťročí dal tento inštitút krajine asi 60 vzdelaných duchovných. Pázmaneum považoval arcibiskup Pázmaň za svoje obľúbené dielo. Denný poriadok vypracoval sám. Pázmaň videl organický vzťah medzi Pázmaneom a Collegiom Germanicom Hungaricom: najlepší alumni viedenského seminára boli po pár rokoch ďalej vysielaní do Ríma, tým bola vytvorená pre nadaných chovancov možnosť pokračovať v štúdiu na vyššej úrovni.²⁶⁰ K tomu sa pridalo založenie Collegia Croatica Vienensis (1624). Medzi kolégiami boli intenzívne vzťahy, keďže všetky mali rovnaký cieľ, rekatolizáciu regiónu.

Vytrvalé snahy Petra Pázmaňa boli nakoniec odmenené Svätou Stolicou, keď po smrti kardinála Borghese sa Pázmaň stal jedným zo štyroch protektorov kolégia v Ríme (popri kardinálovi Francescovi Barberinim, Franzovi Dietrichsteinovi a Filippovi Buoncompagnionovi).

Pri posudzovaní významu rímskeho kňazského vzdelávania pre Uhorsko musíme mať na zreteli činnosť domov navrátených absolventov. Pázmaň vyslal v priebehu 2 desaťročí (1617 – 1637) asi 35-40 alumnov do Ríma. Samotný počet je už významný. K tomu sa pridala skutočnosť, že medzi chovancami boli budúce významné postavy uhorského katolicizmu a barokovej kultúry.

Ešte množstvo príkladov by sme mohli uviesť, aby sme ilustrovali našu tézu: sebavedomý a vysokovzdelaný klérus v Uhorsku sa formoval pod

²⁶⁰ BITSKEY, *Petrus Cardinalis Pazmany*, s. 176-177.

vplyvom Collegia Germanica Hungarica. Rímske kolégium hralo dôležitú úlohu pri rekatolizácii Uhorska.

V rokoch 1635 – 1665 bolo v nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme 25 alumnov z územia dnešného Slovenska. Tu sú ich mená (uvádzam rok príchodu do kolégia, meno a miesto pôvodu):

1636 - Ján Vannoviči (Vannoviczi)²⁶¹ – Oponice

1638 – Leonard František Szegedy²⁶² – Trnava

1639 – Ján Nádašdy (Nádasdy)²⁶³ – Trnava

1640 – Ferdinand Pálfi (Pálffy) – člen Spoločnosti Ježišovej

1641 – Imrich Tomáš Pálfi (Pálffy)²⁶⁴

1644 – Ján Gubasóci (Gubasóczy)²⁶⁵ – Trnava

1644 – Imrich Juraj Nagy – Jasov

1644 - Lukáš Rosa - Trnava

1649 – Žigmund Michael Lósi (Lósy)

1649 – Mikuláš Balog – Kláštor Pod Znievom

1649 – Ján Kalmančaj (Kalmánczai) – Trnava

1650 - Juraj Esterházi (Esterházy), de Galantha²⁶⁶

1651 – Alexius Tomáš Kébell – Trnava

1653 – Adam Augustín Benkovič (Benkovich) – Pastichov

²⁶¹ Ján Vannoviczi (nar. 1614, zom. 1677), člen pavlínskej rehole, v kolégiu bol v rokoch 1636 – 1640.

²⁶² Leonard František Szegedy (nar. 1614, zom. 1675), v kolégiu bol v rokoch 1638 – 1641.

²⁶³ SYLAVIKOVSKÝ, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 84.

²⁶⁴ Imrich Tomáš Pálffy (zom. 1679), v kolégiu bol v rokoch 1641 – 1645.

²⁶⁵ Ján Gubasóczy (nar. 1623, zom. 1686), v kolégiu bol v rokoch 1644 – 1648.

²⁶⁶ Juraj Esterházy (zom. 1663), v kolégiu bol v rokoch 1650 – 1654.

- 1653 – Ján Šellej (Selley) – Šaľa
 1655 – Georgius Pongrácz (Pongrácz)
 1657 – Peter Boroš (Boross) – Šaľa
 1657 – Adam Ilešházi (Illésházy)²⁶⁷ – Nový Život
 1659 – Ján Kéry – Kiarov
 1658 – Andrej Péterffy – Šaľa
 1660 – Ján František Horváth – Lomnica
 1662 – Daniel Bihari – Trnava
 1662 – Ladislav Matyášovský (Mattyasovszky) – Liptovská stolica
 1663 – Pavol Olas (Olasz) – Trnava
 1663 – Ignác Rutkaj (Ruthkay) – Bratislava
 1666 – František Nagymihályi – Michalovce

V roku 1667 sme našli v dokumentoch kongregácie *De Propaganda Fide* dvoch alumnov zo Slovenska.²⁶⁸ Prvý sa volal Štefan Ladislav Dolný, pochádzal z Nových Zámkov. Je tu napísané, že na štúdium v Ríme ho odporúčal ostrihomský arcibiskup a v Ríme mal študovať teológiu. Ako predchádzajúce štúdium uviedol univerzitu Viedeň. V rímskom kolégiu bol do roku 1671.²⁶⁹ Druhým alumnom, ktorý prišiel do Ríma v roku 1667, bol Ignác František Pakay, pochádzajúci z Rusoviec. Predtým absolvoval gymnázium v Bratislave a univerzity vo Viedni a v Trnave. V Ríme bol do roku 1672.²⁷⁰

²⁶⁷ Adam Illésházy (nar. 1635), v kolégiu bol v rokoch 1657 – 1660.

²⁶⁸ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, 1667.

²⁶⁹ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 88.

²⁷⁰ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, 1667;

V roku 1668 neprijali do kolégia žiadneho alumna zo Slovenska. V roku 1669 to bol jeden alumnus – konkrétne Ladislav Pyber, 21-ročný šľachtic, ktorý ako miesta svojich predchádzajúcich štúdií uviedol Viedeň a Trnavu. V Ríme bol do roku 1673. V roku 1670 bol prijatý do kolégia Jakub František Szalay, ktorý predtým študoval vo Viedni a v Trnave.

V tomto období pozorujeme, že do kolégia nastupujú v stále väčšej miere členovia tých najvýznamnejších uhorských šľachtických rodín. V roku 1671 to bol Žigmund Anton Erdődy, 1673 Valentín Druget, 1675 Imrich Pongráč, 1677 Mikuláš Esterházi, 1683 Imrich Esterházi.²⁷¹

Pristavme sa pri tejto posledne menovanej osobnosti. **Imrich Esterházi** (Esterházy) z Galanty bol členom rádu svätého Pavla prvého pustovníka, diplomatom, od roku 1725 ostrihomským arcibiskupom a uhorským prímasom. Do kultúrnej histórie Uhorska (a Slovenska) sa zapísal ako veľký mecenáš umenia. Bol jedným z najvýznamnejších absolventov Collegia Germanica-Hungarica. Pochádzal zo starej uhorskej šľachtickej rodiny Esterházi (Esterházy) z jej česneckej vetvy. Narodil sa okolo roku 1664 ako syn baróna Imricha Esterháziho z Galanty a Zuzany Bučanskej (Bucsányi) na Považí, ako miesto narodenia sa udáva Nové Mesto nad Váhom alebo (pravdepodobnejšie) Beckovský hrad. Strednú školu absolvoval v Trnave a Šoproni, v roku 1680 zložil rehoľné sľuby do rúk priora Ľudovíta Bariloviča. Na filozofickom štúdiu počúval entuziastické

SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 89.

²⁷¹ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, pag. 39. Homina Alumnorum, qui anno 1683 Collegii ingressi.

prednášky Ladislava Landora. Na nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme študoval v rokoch 1683 až 1687. V Ríme získal akademický titul doktora a bol vysvätený za diakona. Po návrate do Uhorska, na Sviatok svätého Pavla prvého pustovníka 15. januára 1668 ho v Marianke vysvätili za kňaza. Následne ho predstavení poslali do kláštora Lepoglava v Chorvátsku, kde prednášal filozofiu, cirkevné právo a morálnu teológiu. Po troch rokoch prišiel do Trnavy za profesora teológie. Pôsobil ako vikár Chorvátsko-rakúskej provincie a sekretár generálneho predstaveného rádu pavlínov. V roku 1702 ho zvolili za generálneho predstaveného. V týchto funkciách dokázal upokojuvať pnutie medzi poľskými, uhorskými, nemeckými, chorvátskymi a rakúskymi rehoľníkmi v ráde.

V roku 1706 bol menovaný za biskupa vo Vacove (Vác), pre politickú situáciu v Uhorsku (kurucké povstania) bol za biskupa vysvätený až v roku 1708 a už o pár mesiacov neskôr bol vymenovaný za biskupa v Záhrebe. V Záhrebe sa ako tamojší biskup od roku 1708 podieľal na prijatí pragmatickej sankcie cisára Karola VI., ktorá bola mimoriadne významná pre umožnenie nástupníctva jeho dcéry Márie Terézie. Chorvátsky sabor (stavovský snem) ju prijal 11. marca 1712, a tým potvrdil dedičné právo Habsburgovcov na chorvátsky trón aj po ženskej línii. Ako verný zástanca cisárskeho dvora získal v roku 1715 spolu s bratom Gašparom grófsky titul. V roku 1723 ho cisár Karol VI. Habsburský (ako uhorský kráľ Karol III.) vymenoval za biskupa vo Veszpréme, aby mohol byť aktívnejší v politike v Uhorsku, čo ako biskup so sídlom v Chorvátsku nemohol. Dostal aj titul tajného radcu. 31. augusta 1725, osem dní po smrti Kristiana Augusta

Saského, ho cisár Karol VI. vymenoval za ostrihomského arcibiskupa. Toto menovanie potvrdila Svätá stolica 1. apríla 1726. Arcibiskupské pálium poslané pápežom Benediktom XIII. prevzal 11. júna 1727 pred sochou Matky Božej v Marianke. Ako ostrihomský arcibiskup síce mal sídlo v Trnave, žil však v arcibiskupskom paláci v Bratislave. Dňa 25. júna 1741 v bratislavskom Dóme svätého Martina korunoval Máriu Teréziu na uhorskú kráľovnú. Zomrel 6. decembra 1745. Pochovaný je v Katedrále svätého Martina pod kaplnkou zasvätenou jeho obľúbenému svätcovi – svätému Jánovi Almužníkovi.

Ako ostrihomský arcibiskup a prímás Uhorska vybudoval na území arcidiecézy okolo 70 kostolov. Vydal viac ako 2 mil. zlatých na náboženské a kultúrne účely a bol nepochybne najvýznamnejším cirkevným kniežaťom z rodu Eszterházióvcov. Významnou mierou financoval napríklad kostol a kláštor svätej Alžbety v Bratislave. Nepominuteľné zásluhy mal pri rozvoji pavlínskych kláštorov a pútnických miest v Marianke a Šaštíne. Marianku obohatil drahocenným kalichom v hodnote 2 000 zlatých a na budovu šaštínskeho kláštora posielal každý rok značnú sumu. V roku 1729 povolal do Bratislavy rakúskeho sochára Georga Rafaela Donnera. V nasledovných rokoch tu tento umelec vytvoril viacero významných pamätníkov pre Bratislavu, Budapešť i Viedeň.²⁷²

²⁷² Imrich Esterházi. In *Slovenský biografický slovník. II. zväzok*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 28.

Od roku 1670 do roku 1700 študovalo na nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme ešte 34 alumnov zo Slovenska. Tu sú ich mená (aj s rokmi štúdia v Ríme²⁷³):

Almásy, Juraj (1696 – 1699)²⁷⁴

Bellačič (Bellachich), Jakub Ignác, študoval 4 roky v Ríme teológiu (v rokoch 1678 – 1682)²⁷⁵

Bellosič (Bellosich), Ján Jozef (1686 – 1689)²⁷⁶

Bocsárdy, Imrich (Pezinok) (1673 – 1675)²⁷⁷

Bossáni, Štefan Leonard (Veľké Bošany) (1689 – 1691)²⁷⁸

Čáki (Csáky), Imrich (1693 – 1695)²⁷⁹

Drugeth, Valentín (Humenné) (1673 – 1675)²⁸⁰

Erdödy, Fabián Sebastián (Lieskovec)²⁸¹

Erdödy, Ladislav Adam (1698 – 1701)²⁸²

Erdödy, Žigmund Anton²⁸³

Esterházi (Esterházy), Mikuláš (1677 – 1680)²⁸⁴

²⁷³ Roky štúdia preberám z práce: BITSKEY, *Il Collegio*, s. 204-235.

²⁷⁴ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 94.

²⁷⁵ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, Pag. 41.

²⁷⁶ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, Pag. 44.

²⁷⁷ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 89.

²⁷⁸ Tamže, s. 93.

²⁷⁹ Tamže.

²⁸⁰ Tamže, s. 89.

²⁸¹ Tamže, s. 93.

²⁸² Tamže, s. 94.

²⁸³ Tamže, s. 89.

²⁸⁴ Tamže, s. 90.

Esterházi (Esterházy), Imrich (Nové Mesto nad Váhom) (1683 – 1687)²⁸⁵

Fáncsy , František Gašpar (Bzovík) (1678 – 1681)²⁸⁶

Honorius, Otto (Bratislava) ²⁸⁷

Hromko, Štefan (1687 – 1691)²⁸⁸

Ištvánffy (Istvánffy), Ján Štefan (Bojnice) (1686-1689)²⁸⁹

Jesenský, František Alojz (Horné Jaseno) (1681 – 1684)²⁹⁰

Kolenič (Kollenitsch), Andrej (Šaštín) (1687 – 1691)²⁹¹

Kolonič (Kollonicz), Žigmund Leopold (1693 – 1700)²⁹²

Krupľanič (Kruplanitz), Juraj Mikuláš (1677 – 1680)²⁹³

Lévaj (Lévay), Štefan Imrich Ladislav (Trnava) (1688 – 1692)²⁹⁴

Lipai (Lippay), Krištof²⁹⁵

Lipai (Lippay), Mikuláš Anton, gróf (1684 – 1686)²⁹⁶

²⁸⁵ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, Pag. 45.

²⁸⁶ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 90.

²⁸⁷ Tamže, s. 94.

²⁸⁸ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, Pag. 45.

²⁸⁹ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, Pag. 44.

²⁹⁰ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 91.

²⁹¹ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, Pag. 45.

²⁹² SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 83.

²⁹³ Tamže, s. 90.

²⁹⁴ Tamže, s. 92.

²⁹⁵ Krištof Lipai (Lippai), gróf. Do kolégia prišiel 11. februára 1682. Pri jeho mene nachádzame v materiáloch poznámku: „*Keďže si nezvykol žiť podľa predpísaných štatútov, odišiel z kolégia ešte skôr, ako bol prijatý do stavu riadneho alumna.*“ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, Pag. 42.

²⁹⁶ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, Pag. 44.

Medňanský, Ignác Anton (Sološnica) (1692 – 1696)²⁹⁷
 Nádašdy (Nádasdy), Ján Mikuláš (1684 – 1686)²⁹⁸
 Okoličáni (Okolicsányi), Ján Jozef (1698 – 1700)²⁹⁹
 Okoločáni, Imrich (1687 – 1689)³⁰⁰
 Orbán, Valentín (Vráble) (1673 – 1676)³⁰¹
 Pongrác (Pongrácz), Imrich³⁰² (1675 – 1678)³⁰³
 Révai (Révay), Adalbert (1698 – 1699)³⁰⁴
 Sembery, Juraj (Krupina). Študoval 4 roky v Ríme teológiu (v rokoch 1678 – 1682)³⁰⁵
 Spácai (Spáczay), Pavol (Pezinok) (1698 – 1702)³⁰⁶
 Szabó, Pavol Ignác (Podunajské Biskupice) (1676 – 1680)³⁰⁷
 Szalay, Jakub František (1670 – 1673)³⁰⁸
 Szörényi, Ladislav Jozef (1695 – 1698)³⁰⁹
 Tajnáj (Taynai), Martin Ladislav (Bratislava) (1694 – 1698)³¹⁰

²⁹⁷ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 93.

²⁹⁸ Tamže, s. 92.

²⁹⁹ Tamže, s. 94.

³⁰⁰ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, Pag. 45.

³⁰¹ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 89.

³⁰² Z Nitrianskej diecézy.

³⁰³ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 90.

³⁰⁴ Tamže, s. 95.

³⁰⁵ Archivio Storico di Propaganda Fide, Various Colleges, 27, Germanico – Ungarico, Pag. 41.

³⁰⁶ SZLAVIKOVSKY, *Magyarországi diákok Itáliai*, s. 95.

³⁰⁷ Tamže, s. 90.

³⁰⁸ Tamže, s. 89.

³⁰⁹ Tamže, s. 94.

³¹⁰ Tamže, s. 94.

Ziči (Zichy), Pavol (1691 – 1695)³¹¹

Celkovo z Uhorska (vrátane Chorvátska) študovalo na nemecko-uhorskom kolégiu v Ríme v rokoch 1560 – 1700 273 alumnov.³¹² Z toho bolo 101 študentov zo Slovenska, čo predstavuje 37 % z celkového počtu. Katolícky klérus na Slovensku sa v potridentskom období formoval aj pod vplyvom nemecko-uhorského kolégia v Ríme. Tu boli pripravovaní klerici pre vyššie pozície v katolíckej cirkvi. Collegium Germanicum-Hungaricum a Collegium Romanum takto zohrali významnú úlohu pri formovaní katolíckej inteligencie na Slovensku, a tak i pri povznesení vzdelanostnej úrovne Slovenska.

³¹¹ Tamže, s. 93.

³¹² Tamže, s. 75-122; BITSKEY, *Il Collegio*, s. 204-235.

Resumé

Students from Slovakia at German - Hungarian college in Rome in 16th and 17th century

The German college itself (Collegium Germanicum) in Rome was founded by pope Julius III in 1552. In 1578, the Hungarian college was founded (Collegium Hungaricum). They were joined in 1580 under the name Collegium Germanicum- Hungaricum. The alumni of this college completed their studies at the top Jesuit roman college named Collegium Romanum (founded in 1551).

This study focuses on the alumni from Slovakia who studied in Rome at the above-mentioned colleges. In 16th century, at first at the separate Hungarian college in Rome (1578- 1580) two alumni from Slovakia studied there, both from Bratislava (Ladislav Hármas and Ján Šmugger). At the joined German- Hungarian college, next nine alumni from Slovakia studied there. Five of them originated from Trnava, one from Ružomberok, one from Bratislava, one from Senec and one from Rožňava. In 17th century 92 students from Slovakia studied at the German- Hungarian college in Rome.

Overall, we can argue, that in 1560- 1700, 273 alumni from Hungary (including Croatia) studied at first at separate German college, then at Hungarian college and at last at joined German- Hungarian college in Rome, out of which 101 students were from Slovakia, which forms 37% Collegium Germanicum- Hungaricum and Collegium Romanum. By this,

they played an important role in the forming of catholic intelligence in Slovakia as well as in the uplift of level of knowledge of Slovakia.

Materiály

Češi a Slováci – sousedé ve střední Evropě:

Nad exilovým přátelstvím českého historika Josefa Kalvody se slovenským historikem Jozefem A. Mikušem

Jan Cholínský

Motto: Brzy dojde k tomu, že veřejnost všeobecně uzná správnost toho, co já jsem říkal už před dvaceti pěti lety: Požadují-li Češi právo na sebeurčení pro sebe, nesmějí je odpírat Slovákům. Rovněž jsem už tehdy říkal, že Slováci mají tolik práva na svůj stát, jako na něj mají právo Češi.

Josef Kalvoda, 25. února 1978³¹³

Napětí ve vztazích mezi Čechy a Slováky, datované od vzniku společného státu v roce 1918 a pokračující po celých dvacet let tzv. první československé republiky je známou skutečností. Bylo důsledkem nedodržení příslibu slovenské autonomní správy Slovákům deklarované v tzv. Pittsburské dohodě z května 1918³¹⁴ a tendencí české politické reprezentace prosazovat v praxi nového státu centralistické řízení a

³¹³ Dopis Josefa Kalvody Jozefu Mikušovi z 25. února 1978. Datace *před dvaceti pěti lety* se vztahuje k založení Českého Křesťansko-demokratického hnutí v exilu (ČKDH či KDH), jehož byl J. Kalvoda nejprve místopředsedou a od roku 1954 předsedou a které ve svém programu deklarovalo respekt k slovenskému sebeurčení a slovenské státnosti.

³¹⁴ Tato dohoda byla uzavřena mezi českými a slovenskými krajanskými organizacemi ve Spojených státech amerických a T. G. Masarykem jako představitelem zahraniční Česko-Slovenské národní rady, který ji sám zformuloval a jako první podepsal, ale po skončení války se od ní distancoval.

nesmyslnou teorii tzv. čechoslovakismu. Toto napětí gradovalo v desetiletí 1938 – 1948, které bylo pro oba národy osudové, a po pádu tzv. lidovědemokratického Československa do komunistického područí se přeneslo i do početně silného exilového hnutí, jež v důsledku nového režimu vzniklo.

Avšak ještě předtím bezprostředně po obnovení Československa v květnu 1945 začali v zahraničí ve vzájemné shodě politicky působit Češi a Slováci protestující proti politickému uspořádání a režimu obnoveného společného státu. Na české straně byl nejznámějším z nich Lev Prchala, předseda organizace Český národní výbor, sídlící v Londýně, na slovenské straně to byli Peter Prídavok a Ferdinand Ďurčanský, resp. jejich organizace Slovenská národní rada v Londýně a Slovenský akční výbor. Po únoru 1948 došlo k masovému exodu z Československa do zahraničí, kde se čeští a slovenští exulanti rozdělili nejen národnostně, ale především v důsledku svých politických programů.

Zatímco ve slovenském politickém exilu měl jasnou převahu tábor prosazující obnovu slovenské samostatnosti a neuznávající legitimitu poválečného vývoje (reprezentovaný Slovenskou národní radou v zahraničí, SNRvZ, v čele s Karolem Sidorem a Slovenským osvobozovacím výborem, SOV, v čele s Ferdinandem Ďurčanským), na české straně byla situace odlišná. Zastánci a odpůrci tzv. třetí československé republiky a jejich atributů včetně protiústavního *Košického vládního programu* se dostali do ostrého sporu, který přerostl v nesmiřitelný rozkol. Až do konce padesátých let pak mezi českými exulanty probíhal ostrý politický boj zahrnující slovní

přestřelky jak v exilovém tisku, tak i v tisku hostitelských států, i apely na politické představitele Západu dehonestující druhou stranu apod.³¹⁵

V první exilové etapě, která byla současně první etapou studené války mezi Západem a Východem, bylo gros exilových aktivit přeneseno z Evropy do zámoří. Ministerstvo zahraničí Spojených států amerických uznalo politickou kontinuitu českých a slovenských představitelů československé třetí republiky a poskytlo jim politickou a finanční podporu. Tak vznikla Rada svobodného Československa (RSC) uznávaná Spojenými státy jako zastřešující organizace česko-slovenského exilového hnutí, ale neuznávaná zdrcující většinou slovenských a polovinou českých exulantů. Její slovenští odpůrci měli jasně většinovou „národní legitimitu“ a čeští odpůrci z objektivního pohledu rovněž jednoznačnou „legitimitu programovou“.³¹⁶

³¹⁵ Podrobnosti lze nalézt v těchto mých studiích: CHOLÍNSKÝ, Jan. Nesmiřitelný rozkol 1948–1956. Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí. In *Securitas Imperii*, 2010, č. 16, s. 52-87; Vojáci Kristovi, aréna volá! Sursum corda! Josef Kalvoda a protikomunistický odboj v zahraničí, In *Paměť a dějiny*, 2010, č. 2, s. 94-108; CHOLÍNSKÝ, Jan. Český a slovenský protikomunistický odboj v zahraničí po únoru 1948. Sonda do vztahů Čechů a Slováků neuznávajících Radu svobodného Československa. In JÁŠEK, Peter (ed.) *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe. Zborník z medzinárodnej konferencie Bratislava 14.–16. novembra 2011*. Bratislava : ÚPN, 2012, s. 707-742; CHOLÍNSKÝ, Jan. Sociální nauka katolické církve jako zbroj ve studené válce. Simeon Ghelfand a český protikomunistický odboj v zahraničí. In ŽÁČEK, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a vděčnosti. 2. Sborník o protikomunistickém odboji*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ, 2015, s. 204-219

³¹⁶ Podrobnosti a kontext studené války je uveden v mé studii: CHOLÍNSKÝ, Jan. Studená válka a mezníky v české exilové politice. In *Střední Evropa*, 2010, roč. 23, č. 134, s. 88-110.

Češi odmítající RSČ byli organizováni v Českém národním výboru se sídlem v Londýně (ČNV, založen roku 1945, předseda Lev Prchala), ve Sdružení českých demokratických federalistů se sídlem v Mnichově (SČDF, založeno 1951, předseda Vladimír Pekelský), v Českém Křesťansko-demokratickém hnutí se sídlem v New Yorku a Bruselu (ČKDH, založeno 1953, předseda Bohdan Chudoba) a v několika dalších spíše marginálních skupinách. SČDF a ČKDH vytvořily společně s dalšími skupinami Ústředí demokratického exilu (ÚDE, založeno 1953, předseda Rudolf Kopecký)³¹⁷, které stejně jako předtím obě jeho hlavní zakládající organizace deklarovalo respekt k slovenskému sebeurčení a propagovalo myšlenku federalizace střední Evropy. V návaznosti na své předchozí kontakty se ÚDE snažilo se slovenskými exilovými politiky uzavřít dohodu s reprezentativní Slovenskou národní radou v zahraničí (SNRvZ).³¹⁸

V roce 1954 začínají kontakty mladého exilového politika Josefa Kalvody, který byl nejprve místopředsedou a od roku 1954 předsedou ČKDH, s představiteli slovenského exilu. V dochované Kalvodově písemné pozůstalosti se nachází poměrně bohatá korespondence se slovenskými exulanty vedená beze zbytku ve vzájemné úctě a přátelském duchu. Mezi

³¹⁷ Založení ÚDE v květnu 1953 předcházela v březnu pokus o vytvoření opoziční organizace vůči RSČ s názvem *Jednota pro svobodu a demokracii*, kde se sešli představitelé ČKDH Bohdan Chudoba a Josef Kalvoda a další křesťanští političtí aktivisté s představiteli Československé republikánské strany v exilu, tj. agrárníky (po rozmišce jejich zástupců s dominantními představiteli bývalé Národní fronty v RSČ), a Československé živnostensko-obchodní strany v exilu. Aktivita této skupiny vydržela jen několik měsíců – do návratu agrárníků ke spolupráci v RSČ.

³¹⁸ Podrobnosti o spolupráci mezi ČKDH, SČDF na jedné straně a SNRvZ na straně druhé včetně textu připravené dohody mezi ÚDE a SNRvZ jsou v mé studii: CHOLÍNSKÝ, *Český a slovenský protikomunistický odboj*.

prvními Slováky, s nimiž si Kalvoda začal dopisovat a s nimiž se ve Spojených státech jako představitel ČKDH setkal, byli funkcionáři SNRvZ Jozef Paučo a Jozef A. Mikuš. Dále se dochovala vzájemná korespondence s Jozefem M. Kirschbaumem, Stanislavem Kirschbaumem, Imrichem Kružliakem, Jozefem Staškem a dalšími.³¹⁹

Korespondence Josefa Kalvody s Jozefem A. Mikušem

Dochovaná korespondence je součástí *Archivního fondu profesor Josef Kalvoda*, který je uložen v pražské knihovně samizdatu a exilu Libri prohibiti. Zahrnuje celkem 14 dopisů (7 psaných JK a 8 psaných JAM) z let 1954–1985, kromě toho jsou ve fondu uloženy kopie recenzí Kalvodovy monografie *Genesis of Czechoslovakia* od Jozefa Mikuše a recenze Mikušových prací *Problém Česko-Slovenska* a *Convention of Historians* od Josefa Kalvody.

V prvním z dopisů píše v září 1954 Kalvoda společně s dalším představitelem ČKDH Karlem Hrudou Mikušovi: „*Vážený pane doktore, naše organisace podala před několika měsíci přihlášku do CDUCE (Christian Democratic Union of Central Europe, tj. Křesťansko-demokratická unie střední Evropy, pozn. aut.) a vedeme jednání o členství v této mezinárodní organizaci. Odmítli jsme vejíti v jednání s Dr. Procházkou a jeho skupinou, jak vysvítá z kopie našeho dopisu odeslaného Unii, kterou Vám pro informaci přikládáme. Proč Vám o věci píšeme? Jsme*

³¹⁹ Písemná pozůstalost Josefa Kalvody je jako *Archivní fond profesor Josef Kalvoda* uložena v pražské knihovně exilu a samizdatu Libri prohibiti.

*v stálé korespondenci s Dr. Paučo, který nás vyzval, abychom se sešli s pp. Kvietokem a Dr. Omiliakem. Stalo se tak, ale tito pánové toho mnoho nevědí o osudu slovenské přihlášky do CDUCE. A tak nás Dr. Omiliak vybídl, abychom Vám dopsali. Nám jde především o to, aby se slovenské strany byla podána přihláška do CDUCE a abyste žádali alespoň o „associate membership“ až do svolání příštího kongresu. Potom by bylo možno eventuelně provést určitou změnu v čs. delegaci. Naším cílem je zrušit Czechoslovak Christian Group a místo ní bychom chtěli v CDUCE vidět dvě samostatné členské skupiny: českou a slovenskou. Toto je náš konečný cíl, avšak dnes nám jde o to, jak jej dosáhnouti. Jistě je Vám známo, že Procházka a spol. je nyní v rozporu s Közi-Horvathem (tehdejším představitelem CDUCE, pozn. aut.). Soudíme, že nyní je vhodná doba k tomu, abychom přisluhovače socialistů, jak Čechy, tak i Slováky, z CDUCE dostali ven. Dr. Paučo nám přislíbil spolupráci a podporu naší organizace s jeho strany, my bychom si přáli, aby i Vy jste s námi spolupracovali. Jistě jste si vědom toho, že dokud bude v CDUCE Procházka, že se Vy, Slováci, do CDUCE nedostanete. Jde tedy o to, aby naše dvě skupiny spolupracovaly a vzájemně se podporovaly. Naše stanovisko ku slovenské otázce je jasné: uznáváme právo Slováků na sebeurčení.*³²⁰

Organizace CDUCE (Christian Democratic Union of Central Europe) byla založena v červenci 1950 v New Yorku a sdružovala křesťanskodemokratické exilové politické strany ze států porobených

³²⁰ Dopis Josefa Kalvody a Karla Hrudý z 24. 9. 1954, New York.

komunismem. Čechy a Slováky v ní zastupovali „českoslovenští“ zástupci z RSC. Adolf Procházka byl předseda Československé strany lidové v exilu; byl to bývalý ministr zdravotnictví ve vládě Národní fronty a signatář *Košického vládního programu*. Právě od lidové strany se Bohdan Chudoba, Josef Kalvoda a další představitelé ČKDH v exilu oddělili proto, že nesouhlasili s pokračováním její „národněfrontovní“ a oportunistické politiky představované A. Procházkou a spol., a také proto, že se nechtěli podílet na existenci neproduktivní a „postnárodněfrontovní“ RSC. Nebylo tedy pro ně přijatelné dohodnout se s nimi na společném zastoupení v CDUCE. Procházka a další „čechoslováci“ se na půdě této organizace stavěli proti přijetí federalistické koncepce střední Evropy právě v obavě z možného vstupu především slovenských zástupců, ale i svých českých oponentů, který by logicky zpochybnil jejich mandát i mandát RSC.

První Mikušův dopis Kalvodovi je z března 1956 a Mikuš v něm mimo jiné píše: „*Milý pán Kalvoda! Ďakujem Vám za zasielanie Bulletinu Českého Kresťansko-Demokratického Hnutia v Exile, ktorý vždy čítam s veľikým záujmom. Predpokladám, že ste v styku s Dr. Jozefom Paučom a že od neho dostávate náš bulletin.*“³²¹ Kalvoda v odpovědi děkuje za dopis a znovu se vrací k problematice nahrazení „československé“ reprezentace z RSC v CDUCE: „*Vážený pane predseda* (J. Mikuš byl předsedou zahraniční komise SNRvZ, pozn. aut.), [...] *Jak se díváte na poměry*

³²¹ Dopis Jozefa A. Mikuše z 25. 3. 1956, Washington, D. C. Tento dopis s logem SNRvZ viz příloha č. 1. Zmiňovaný *Bulletin ČKDH* byl podtitulem časopisu *Křesťanská demokracie*, který vydával Josef Kalvoda v New Yorku v letech 1954 – 1958.

v CDUCE? Co soudíte o možnosti vystřídání delegace p. Procházky delegacemi slovenskou a českou? KDH podalo přihlášku o členství v CDUCE téměř přede dvěma lety. Nebyli jsme ani přijati, ani odmítnuti. Byli jsme vyzváni pouze k „dohodě“ s p. Procházkou, což jsme odmítli. Kdybychom získali podporu Maďarů, Slovinců a Baltů, nebylo by nemožné docílit toho, aby pp. Procházka, Blaho, atd. přestali reprezentovati „čsl. křesť. demokratický směr“ v CDUCE. Záleželo by to ovšem hlavně od Vás, máte-li zájem o „výměnu stráží“ v této organizaci jakož i o členství.“³²²

Mikušova odpověď, byla-li napsána, se nedochovala. ČKDH ani SNRvZ do CDUCE přijaty nebyly. Po sovětském vpádu do Maďarska a krvavě potlačeném protikomunistickém povstání na podzim 1956 za současného mlčení Západu nastal koncem padesátých let všeobecný útlum exilových aktivit včetně českých organizací ÚDE a ČKDH. Josef Kalvoda se tehdy začal plně věnovat akademické kariéře (v roce 1960 získal doktorát na Columbia University z politických věd a veřejného práva) a přenesl svůj odhodlaný boj proti komunismu na akademickou půdu a do amerického denního i odborného tisku.³²³

V dalším dopise z října 1959 Mikuš srdečně děkuje Kalvodovi za zasílání *Bulletinu ČKDH* a za informování o jeho dalších aktivitách a publikovaných člancích a mimo jiné píše: „*Milý priateľ!* [...] *Váš ostatný*

³²² Dopis Josefa Kalvody z 29. 3. 1956, New York.

³²³ Od počátku šedesátých let působil Josef Kalvoda jako profesor práva, politologie a historie na třech vysokých školách (Saint Joseph's College Hartford, University of San Diego a Louisiana State University v New Orleans), publikoval v americkém tisku, přednášel pro veřejnost a několik jeho textů bylo už v první polovině šedesátých let publikováno ve věstníku amerického Kongresu (*Congressional Record*).

článok „*Foreign Aid...*“ (*Hartford Times*) je nielen politicky výstižný, ale aj vtipne napsaný. Čo si myslíte o Korbelovi, mojom býv. kolegovi zo Zamini, ktorý tiež publikoval veci o Juhoslávii? – Škoda, že sa Vám predbežne nemôžem ničím revanžovať. Môj ostatný článok „(začátek nečitelný, pozn. aut.) and issues in East-West negotiations“ (*Free World Forum*, May 1959, Washington) bol napísaný práve v takom duchu, v akom sú písané články Vaše. Začal som práve učiť dejiny a medzinárodné vzťahy. Dúfam, že sa niekedy uvidíme.“³²⁴ Kalvodova odpoveď se nedochovala. V článkoch, ktoré psal v této době hlavně do deníku *Hartford Times*, analyzoval a kritizoval finanční pomoc Spojených států Titově Jugoslávii³²⁵ a politickou taktiku nazývanou „titoismus“, od níž se očekávalo, že díky americké podpoře Tita „vyrostou“ noví „Titové“ v sovětských satelitech, což oslabí Sovětský svaz. Tímto tématem se Kalvoda zabýval i ve své první knize nazvané *Titoism and Masters of Imposture (Titoismus a mistři klamu)*, která vyšla v roce 1958 v New Yorku v nakladatelství Vantage Press. Kromě toho byl nekompromisním kritikem americké důvěry v Chruščova, který se snažil oklamat Západ propagací tzv. mírové koexistence, a jeho pozvání do Spojených států.

³²⁴ Dopis Jozefa Mikuše z 3. 10. 1959, New York.

³²⁵ Výstižný pro Kalvodův pohled na americkou pomoc v řádu stovek miliónů dolarů poskytovanou Titově Jugoslávii je název jednoho z jeho článků: *Zahraniční pomoc by se měla poskytovat našim přátelům a ne nepřátelům*. Tento i další dobové články vyšly souhrnně v češtině viz: KALVODA, Josef. *Študená válka 1946 – 1989, svoboda znamená odpovědnost*. Kladno : Nakladatelství Dílo, 2001.

Další dopis je až ze srpna 1965 a Mikuš v něm Kalvodovi (na psacím stroji bez slovenské klávesnice) mimo jiné píše: „Mily priatel, [...] Konecne dostal som sa aj do styku s ludmi na State Departmente a podla rozhovoru s p. Dougal, Historical Office, zda sa, ze dokumenty o rozhovoroach Benesa s Rooseveltom este neboli deklasifikovane. To vsak neznaci, povedal mi ten pan, ze by neboli pristupne pro research odbornikom. Povedal som mu, ze ucite dejiny na „College“ San Diego a ze ste prave dostali od Hooverova institutu, Stanford University, „grant“ na napisanie knihy „Uloha Cesko-Slovenska v komunistickej strategii“. V tomto pripade, odporucal ten pan, mali by ste poslat ziadost, s prislusnym oduvodnenim svojho zaujmu na Mr. E. Taylor Parks, Chief, Guidance Division, Historical Office, State Department. Tento pan Vam potom posle „regulations“, co su platne pre research tohto druhu. Az potom by Vam otvorili prislusny archiv. Nuz musim Vam gratulovat k predoslym uspechom i k tomuto ostatnemu. Podmienky zivota a uspesnej prace pre nas vsetkych su naozaj tazke. Je to velky uspech, ze ste dostali to stipendium. A okrem toho tema je nadmieru zaujimava. Publikovanych pramenov je, pravda, nie vela. No keby sa Vam otvorili urcite arhivy, mohla by z toho byt senzacna kniha. Telefonoval som aj Rev. Trisco-vi ohladne tej recenzie. Povedal, ze vysla v julovom cisle, ktore som este necital. Este som nemal casu ist do Kongresnej kniznice. Akokolvek, som Vam za tuto pozornost vdacny. Keby

*ste prisli do Washingtonu, zavolajte ma. Ak pridete do konca septembra, kym sa nevratia zeny, aj Vas rad prenocujem. Nuz s chutou do prace!*³²⁶

Kalvoda později skutečně napsal senzační knihu, která je dodnes nejspolehlivějším českým odborným pramenem mapujícím cestu Čechů a Slováků do komunistického područí. Uvedené je jádrem obsahu, který je ovšem bohatým zdrojem informací v mnohem širších souvislostech na časové ose od roku 1918 do roku 1968. Výstupem Kalvodova grantu byl však nejprve strojopis: anglické překlady dokumentů souvisejících s československou zahraniční politikou během druhé světové války a teprve až po více než desetiletém období kniha *Czechoslovakia's Role in Soviet Strategy (Role Československa v sovětské strategii)*³²⁷ vydaná v roce 1978 nakladatelstvím University Press ve Washingtonu. Kniha vzbudila velkou pozornost a v rozmezí tří let vyšla ve třech vydáních. Poprvé zde bylo zdokumentováno to, co bylo mnoha lidem již dávno jasné: rozhodující podíl Edvarda Beneše a jeho přívrženců na zavlečení Čechů a Slováků do náruče Sovětského svazu a komunismu. V knize jsou citovány unikátní dosud nezveřejněné materiály z archivu amerického ministerstva zahraničí, a jak je patrné z výše citovaného dopisu, na tom, že se dostaly ke čtenářům, má významnou zásluhu i Jozef A. Mikuš.

Ten v dopise navazujícím na svůj předchozí list rovněž ze srpna 1965 píše Kalvodovi ohledně jeho návštěvy Washingtonu, že ho sice nebude

³²⁶ Dopis Jozefa Mikuše z 6. 8. 1965, Washington, D.C.

³²⁷ Vydání v češtině: KALVODA, Jozef. *Role Československa v sovětské strategii*. Kladno : Nakladatelství Dílo, 1999.

moci ubytovat, protože už se vrátila manželka s dcerou, ale pokusí se mu sehnat náhradu, a dále vyjadřuje spokojenost s Kalvodovou recenzí jeho knihy, jejíž titul není v dopise uveden: „*Medzitým som dostal kopie Vašej recenzie. Svedčí ona o tom, že s Vami, s Chudobom a vôbec medzi katolíkmí sa dá ľahšie porozumieť jeden druhého než medzi ľuďmi iných ideológií. Keď Vám vrelo za ňu ďakujem, podpisujem so srdečným pozdravom.*“³²⁸

Další dochovaný dopis je z února 1978 a pro jeho delší zajímavé pasáže je na místě jej uvést celý, viz jeho faksimile jako příloha č. 2. Kalvoda v něm vzpomíná na dávné první setkání, zmiňuje se o dvou Mikušových knihách a o vydání své knihy *Czechoslovakia's Role* a uvádí také pozoruhodné postřehy týkající se politické činnosti T. G. Masaryka a mýtu o něm, dále zcela souhlasí s Mikušovou úvahou o založení historiografické revizionistické skupiny, informuje ho o vývoji situace v obnovené RŠČ a o pozvání, které dostal od Pavly Osuské, aby přijel prostudovat pozůstalost jejího manžela.

Mikušova odpověď se nedochovala, ale v následujícím dochovaném dopise z října 1979 navazuje na Kalvodovy informace o Masarykovi a děkuje mu za jeho brožuru *Masaryk v Americe*,³²⁹ kterou dále hodnotí (citace odpovídá originálu strojopisu): „*Je to naozaj dokladna praca, ktora ho stavia do ineho svetla nez ho postavili skolske ucebnice.*“ Dále píše o

³²⁸ Dopis Jozefa Mikuše z 29. 8. 1965, Washington, D.C.

³²⁹ Kalvoda se T. G. Masarykem začal podrobněji zabývat v souvislosti s přípravou své další knihy a prvním výstupem jeho výzkumu byla zmíněná studie, která vzbudila rozruch mezi západoevropskými historiky (KALVODA, Josef. Masaryk in America in 1918 In *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 1979, roč. 27, č. 1).

Kalvodově *Czechoslovakia's Role* a její francouzské recenzi, kterou objevil, i o své vlastní recenzi, kterou poslal několika odborným periodikům v angličtině i slovenštině (uvádí také, že vyšla v červnovém čísle časopisu *Most*) a dodává: „*Neviem, ci Vasa kniha je obchodny uspech, no fakt, ze vysla, je uspech sam o sebe.*“ A dále se stručně zmiňuje o Bohdanu Chudobovi, s kterým si rok předtím vyměnili dopisy, a také o Pavlu Tigridovi, kterého chválí za to, že ve *Svědectví* uveřejňuje zdravě kritické články. Upozorňuje také Kalvodu na knihu vydanou v roce 1967 v Římě nakladatelstvím Křesťanská akademie – *Z časů nedávno zašlých: Vzpomínky Dra. Mořice Hrubana: V nej autor trpko vycita Cesko-Slovenskej vlade za prvej Republiky podozieravost voci katolicizmu.*³³⁰

V dopise z prosince 1980 píše Kalvoda Mikušovi, že se doslechl o jeho operaci, a vyslovuje naději, že je zdrav a že se mu daří dobře. Dále se zmiňuje o stodvacátém výročí narození českého politika Karla Kramáře, o němž napsal na pokračování článek do exilové mnichovské *Národní politiky*, a také o článku Andreje Hlinky, který vůdce slovenské lidové strany napsal u příležitosti Kramářových pětasedmdesátin (Kalvoda kopii přiložil a dodal, že ji poslal také do redakce *Slováka v Amerike*). Ač Kalvoda jako katolík nebyl příznivcem liberálního národovce Kramáře, přiznával mu zásluhy za prozíravý a veřejně vyznávaný antikomunismus a respektoval jeho prozíravější pohled na zahraniční politiku, než měli ti, kdo ji v Československu vykonávali: „*Hned v r. 1919 Kramářova koncepcie byla*

³³⁰ Dopis Jozefa Mikuše z 9. 10. 1979, Washington, D.C.

*poražena a Masarykova zvítězila. Z hlediska dlouhodobého Masarykovo vítězství znamenalo porážku. Lidé jako Masaryk a Beneš, kteří národní neštěstí zavinili, jsou stále vzpomínáni, zatímco autor protichůdné koncepce státní je téměř zapomenut.*³³¹

V dalším dopise ze září 1981, který je patrně pozdní odpovědí, píše Mikuš Kalvodovi, že poslal recenzi na jeho *Czechoslovakia's Role* do listu *Review of Politics* na Notre Dame University, ale vrátili mu ji, že je prý příliš ostrá, a tak ji uveřejnil ve slovenské *Jednotě* (kopii přiložil k dopisu). Dále se pochvalně zmiňuje o českém exilovém časopise *Nové Obzory*, který se začal vydávat ve Švýcarsku, a který si předplatil a upozorňuje, že tam má příspěvek také Bohdan Chudoba. Dále píše o své nové publikaci *Slovakia – A Misunderstood History*, kterou posílá jako přílohu, a o své práci na textu *International Law in the Atomic Age*, která vyžaduje velké soustředění. Informuje také Kalvodu, že se zúčastnil schůzky českých a slovenských exulantů ve Frankenu v březnu 1980 (společně s dalšími Slováky I. Kružliakem, J. Staškem a M. Ďuricou) s tím, že on a Ďurica tam měli přednášky, které by mělo publikovat ve sborníku ze setkání české exilové nakladatelství Index z Kolína nad Rýnem. Upozorňuje také na časopis *Svědectví* č. 64, které uveřejnilo diskusi na téma česko-slovenského soužití i s jeho příspěvkem (doufá, že jej Kalvoda četl) a stěžuje si na dezinterpretaci jeho slov v jiném českém periodiku (citováno podle strojopisu): „*Hoci vypovede boli presne uverejnene vo Svedectvi, teraz tu akysi Dr. Vladimir*

³³¹ Dopis Josefa Kalvody z 31. 12. 1980, Avon.

*Fischer vo Zpravodaji z Washingtonu nehorazne poprekrucal moju vypoved. Nuz to su tazkosti cesko-slovenskeho dialogu. S urcitymi ludmi neda sa vobec hovorit. Ja by som si zelal, aby tendencia, ktoru reprezentujete Vy a Nove Obzory prenikla hlbsie do ceskej emigracie.*³³²

Kalvoda odpovídá v lednu 1982: „*Vážený příteli, znova jsem si přečetl ve „Svědectví“ (č. 64) dialog, jehož jste se zúčastnil. Plně s Vámi souhlasím, že spolupráce mezi Čechy a Slováky je možná (1) na základě křesťanského universalismu a (2) ve středoevropské federaci.*“ Dále píše, že je spoluautorem knihy *Stalo se v adventu* o umučení římskokatolického kněze Josefa Toufara při výsleších StB, a knihu Mikušovi posílá.³³³

Pripomeňme alespoň dve pasáže z odpovedí Jozefa A. Mikuše na otázky časopisu *Svědectví*: „*Počul som tu, že Česi a Slováci majú žiť v jednom štáte, alebo v iných štátoch. Zdá sa mi, že geopolitika nútila žiť oba národy v jednom štáte. V minulosti to bolo Rakúsko-Uhorsko a potom Česko-Slovensko. V budúcnosti pôjde o to, aby základňa toho štátu bola širšia, než tomu bolo dosiaľ. Aby to bola skor stredná Európa, lebo Európa vôbec než Československo. [...] V štátoch strednej a východnej Európy prevláda systém, ktorý má dva hlavné aspekty. Jeden je sociálny a druhý politický. Sociálny aspekt našiel výraz v socialistickom internacionalizme a politický v Brežněvovej doktríne. Na týchto dvoch doktrínach spočíva celý*

³³² Dopis Jozefa Mikuše z 31. 9. 1981, Washington, D.C.

³³³ Dopis Josefa Kalvody z 12. 1. 1982. K osudu kněze Josefa Toufara viz CHOLÍNSKÝ, Jan. *My Češi a náš komunismus, „benešismus“, humanismus a katolicismus – III. Jako bychom dnes zemřít měli – P. Josef Toufar.* In *Konzervativní listy*, květen 2016. [online] Dostupné na internete: <http://konzervativnilisty.cz/index.php/126-cisla/kveten-2016/1417-my-cesi-a-nas-komunismus-benesismus-humanismus-katolicismus-iii>

ten systém mocenských vzťahov. Myslím, že musíme našim národom hlásať ideológiu, ktorá je proti týmto dvom doktrínam. A to je podľa mojho názoru kresťanský univerzalizmus. Je to prirodzená protiváha socialistického a politického internacionalizmu. Kresťanský univerzalizmus je ideológia, ktorú možno uplatniť na celom svete, na všetky národy a situácie. Lebo ona chápe človeka ako univerzálnu hodnotu a národy ako prirodzené organizmy ľudstva.“³³⁴

V dopise z prosince 1982 prosí Kalvoda Mikuše o pomoc ve věci známého případu slovenských poslanců za demokratickou stranu Bugára a Kempného, kteří byli v československé třetí republice vydáni parlamentem k trestnímu řízení. Kalvoda se totiž chystal na ostrou polemiku s významným představitelem české exilové lidové strany Bohumírem Bunžou, bývalým lidoveckým poslancem ve třetí republice, který v římských *Studiích* uvedl lživé tvrzení, že se společně s poslancem Aloisem Rozehnalem v poslanecké sněmovně bili za slovenské poslance. Kalvoda však byl už před mnoha lety v Československu do věci zasvěcen od svého přítele (po němž měl tehdy převzít v dalších volbách poslanecký mandát – byl vybrán jako kandidát na Havlíčkovobrodsku) poslance Jana Bruknera, který tehdy jako jediný český poslanec bezpečnostního výboru parlamentu hlasoval proti vydání slovenských poslanců a v důsledku toho byl systematicky napadán komunisty. V roce 1982 byl Brukner již mrtev, a proto se Kalvoda rozhodl hájit jeho čest a vyvrátit Bunžovo nepravdivé tvrzení.

³³⁴ MIKUŠ, Josef. Kdyby, tak by...Slováci a Češi. In *Svědectví*, 1982, č. 64, s. 702, 705.

Mikušovi psal, že Brukner byl po únoru 1948 zatčen, zatímco: „Autor „osobní vzpomínky“, dr. Bunža, po únoru komunistům velmi ochotně sloužil ve funkci poslance „obrozené Národní fronty“. Ještě 25. března 1948 aktivně spolupracoval na zákoně, kterým se obnovilo „retribuční soudnictví“. O co mi jde? Ve Vaší knížce Slovakia, kterou jsem před lety recenzoval, píšete o Kempném a Bugárovi. Tedy případ dobře znáte. Rád bych Vás poprosil, zda máte nějaký dokumentární materiál z oné doby, na př. výstřižky z novin či záznamy z parlamentních debat a pod., z nichž je jasno, kdo a jak hlasoval v případě Kempný–Bugár. Moje paměť je dobrá, ale na dokumentaci nestačí.“³³⁵ Mikušova odpověď se nedochovala, ale je pravděpodobné že Kalvodovi pomohl, protože v polemice, kterou Kalvoda následně vedl s Bunžou v několika exilových periodikách, publikoval rozsáhlou dobovou dokumentaci. Ač Bunža veřejně v polemice neustoupil, nepochybně pod Kalvodovou palbou svého původního výroku trpce litoval.³³⁶

V dopisu z prosince 1985 vyřizuje Mikuš Kalvodovi vzkaz prof. Kirschbauma, zda by mu mohl poslat svou studii o federalismu, a dále navazuje na dlouhodobé téma T. G. Masaryk: „*Obstaral som si Pecháčkovu knihu Masaryk – Beneš – Hrad. Je to veľmi zaujímavé čítanie. Viem, že Vy ste už tú knihu komentovali... v nej sa Masaryk neodráža ako veľký demokrat.*“ Práním veselých Vánoc a šťastného nového roku končí poslední dochovaný dopis z Mikušovy strany. A následnou odpovědí rovněž s přáním

³³⁵ Dopis Josefa Kalvody z 20. 12. 1982.

³³⁶ Všechny polemiky jsou uloženy v Archivním fondu profesor Josef Kalvoda.

šťastných a veselých vánočních svátků a zdaru v novém roce zase poslední dochovaný dopis z Kalvodovy strany. Kalvoda zde píše o své práci pro federální ministerstvo školství, své účasti na setkání exulantů ve Frankenu, kde měl „nekonvenční“ přednášku na téma „Kramář kontra Masaryk“, a vyslovuje naději, že jeho nová kniha *Genesis of Czechoslovakia* vyjde v příštím roce: „*Mnohé to bude šokovat, poněvadž se jedná o revisionistickou práci, ve které je Masaryk představen trochu jinak, než je zvykem.*“³³⁷ Kalvoda se nemýlil, jeho kniha měla mezinárodní úspěch, ale vyvolala bouři v části českého exilu – nutno dodat, že její český překlad vydaný v roce 1998 vyvolal v české postkomunistické historiografii „pštroší syndrom“, který trvá už osmnáctý rok, zatímco v kuloárech je Kalvoda považován za kontroverzního historika. Jedním z těch, kdo po vydání jeho knihy v angličtině v roce 1986 napsali příznivou recenzi, byl jeho slovenský přítel Jozef Mikuš.

Závěrem

Když jsem přibližně před pěti roky v létě navštívil v Bratislavě profesora Milana S. Ďuricu a věnoval mu svou biografickou knihu o Josefu Kalvodovi, měl radost a řekl mi: „*Vy jste napsal o Kalvodovi, tak to už rozumím tomu, že jste mě našel.*“ Ano, Josef Kalvoda byl exilovým soupeřem silné generace slovenských historiků křesťanské orientace,

³³⁷ Dopis Jozefa Mikuše z 12. 12. 1985, Washington D.C., a dopis Josefa Kalvody z 19. 12. 1985, Avon.

kteřou tvořili takové mimořádné osobnosti jako Milan S. Ďurica, Jozef A. Mikuš či František Vnuk. Z českých historiků zaměřených na soudobé dějiny byl Kalvoda jediný, kdo napsal rozsáhlé monografie a bezpočet dalších textů s podobným náhledem na svět i na česko-slovenské politické vztahy ve 20. století. Vedle Kalvody stál mezi exilovými českými historiky ještě Bohdan Chudoba, který se ovšem nespécializoval jen na soudobé dějiny a krom toho většinu svého pozoruhodného, mimořádně rozsáhlého díla zanechal v rukopisech.³³⁸ Další křesťansky orientovaný exilový velikan české historiografie František Dvorník byl proslulým byzantologem.

Josef Kalvoda navázal přátelské vztahy se Slováký „krevní skupiny“ Jozefa A. Mikuše už v padesátých letech jako předseda ČKDH a udržoval a rozvíjel je až do pádu komunismu i poté. Ve svém článku *Konec československého státu* v listopadu 1992 o svém vztahu ke Slovákům napsal: „Nikdy jsem jim nevnucoval „čechoslováctví“, nepochyboval jsem o národní svébytnosti Slováků a sám jsem se cítil Čechem. Ostatně i dlouholetý předseda Světového kongresu Slováků Štefan Roman vždy zdůrazňoval, že „Slováci půjdou vedle Čechů a ne proti Čechům“. Slováci organizovaní ve Světovém kongresu Slováků odmítali sice „čechoslováctví“, ale chovali se k Čechům velmi přátelsky. Měl jsem s nimi velmi dobré styky.“³³⁹

Z druhé strany je na místě připomenout slova Jozefa A. Mikuše, který v recenzi Kalvodovy knihy poukazuje na to, že ti čeští exulanti, kteří

³³⁸ Výjimku tvoří jeho vynikající syntéza českých dějin, viz CHUDOBA, Bohdan. *Jindy a nyní, Dějiny českého národa*. Frankfurt/M – Mnichov : Opus Bonum, 1975.

³³⁹ KALVODA, Josef. Konec československého státu, In *Z bojů o zítřek III. Díl. Historické eseje*. Kladno : Nakladatelství Dílo, 1998, s. 232.

dříve kolaborovali s komunismem, pokračovali po svém útěku do zahraničí v Benešově politice nenávisti, udávání a falšování historie a namísto boje proti komunismu se soustředili na boj proti legitimním cílům, za nimiž stála zdrcující většina slovenských exulantů. Jako české protipóly Benešovců s uznáním uvádí Lva Prchalů a Bohdana Chudobu a o Kalvodovi píše: *„Vzhľadom na tento pomer medzi českou a slovenskou emigráciou na Západe treba privítať knihy a články profesora Josefa Kalvodu pre ich objektivnosť voči Slovákom tak v predstavovaní minulosti ako aj v pohľade na budúcnosť. Profesor Kalvoda patrí medzi tých českých intelektuálov v exile, ktorí sa držia zásady Cicera: „Ne quid falsi scribere audeat, ne quid veri non audeat.“ Svedomite hľadá historickú pravdu a zbavil sa mnohých predsudkov mimo iných aj voči Slovákom vo svojich historických prácach.*“³⁴⁰

Na tomto místě vyjadřuji svůj vřelý dík prof. Róbertu Letzovi, že mi poskytl prostor k tomu, abych mohl českého historika Josefa Kalvodu a jeho přátelství se slovenským historikem Jozefem A. Mikušem představit slovenským čtenářům. Snad můj text přispěje k porozumění dílem pozapomenutých a dílem propagandou zamlžených dějin Čechů a Slováků v exilu. A poskytne také pro mnohé možná překvapivý náhled na popisované vzájemné přátelské vztahy a na v českém prostředí nepřevažující, ale

³⁴⁰ MIKUŠ, Josef. Knihy. In *Bulletin of The Slovak World Congress*, 1987, roč. 16, č. 77; MIKUŠ, Jose. Nový český pohľad na minulosť a budúcnosť. In *Slovák v Amerike*, január, 1988.

naprosto přesvědčivou Kalvodovu křesťanskou (historiografickou a politologickou) optiku.

Souhrnné pojednání o historiografickém díle Josefa Kalvody a jeho srovnání s názory a výstupy českých historiků soudobých dějin po roce 1989 obsahuje moje dvoudílná studie nazvaná *Pravda je akademickým mečem, protivenství výzvou a příležitostí*.³⁴¹ O Kalvodově pojetí česko-slovenského soužití a společných dějin ve 20. století jsem obšírně pojednal ve studii nazvané *Český a slovenský protikomunistický odboj v zahraničí po únoru 1948. Sonda do vztahů Čechů a Slováků neuznávajících RSČ*.³⁴² Zde jsou uvedeny také informace o Kalvodově hodnotící zprávě o vysílání rozhlasové stanice Rádio svobodná Evropa, sepsané na vyžádání Americké federální rady pro mezinárodní rozhlasové vysílání (anglická zkratka BIB). Citovány jsou i uznalé ohlasy významných představitelů Světového kongresu Slováků a přátelský dopis, který Kalvodovi napsal Jozef M. Kirschbaum, reagující na to, že Kalvoda poukázal na opomíjení činnosti Světového kongresu Slováků ve vysílání a kritizoval „československý“ statut redakce i jazykové mísení pořadů.

Ke „slovenské otázce“ se Kalvoda vyjádřil při mnoha příležitostech a to vždy v intencích motta této studie. Různým aspektům česko-slovenských vztahů se podrobněji věnoval například v kapitole knihy *Role Československa v sovětské strategii* nazvané „Slovenská Republika rad a to, co následovalo“, kde popisuje situaci na Slovensku a v Maďarsku

³⁴¹ Oba díly jsou k dispozici na webových stránkách (www.konzervativnistrana.cz).

³⁴² Odkaz výše v poznámce č. 6.

v letech 1919–1920. Dále v článku *Slovenský autonomismus* z roku 1988³⁴³, který je zaměřen na kladný postoj Hlinkovy slovenské lidové strany při projednávání zákona o obraně státu v roce 1936, kde cituje a pozitivně komentuje proslovy tehdejšího poslance Jozefa Tisa a senátora Gejzy Fritze v parlamentu, jimiž se jako opoziční poslanci postavili na stranu státu.

Ve studii z roku 1994 nazvané *Osuský kontra Beneš* Kalvoda využil informace, které získal korespondencí s manželi Osuskými a materiály, které nabyt, když na pozvání Pavly Osuské po Osuského smrti mohl prostudovat jeho osobní archiv. Uvádí zde podrobnosti o Osuského diplomatické kariéře a zejména o konfliktu s Edvardem Benešem a jeho přívrženci, když byl během druhé světové války členem československé exilové vlády v Londýně. Kalvoda dokládá, jak byl Osuský na základě falešných a absurdních obvinění odstraněn z vlády, protože jako jediný nepatřil mezi bezvýhradné přívržence autokratické, sovětofilské a čechoslovakistické politiky E. Beneše – v Londýně se tehdy říkalo, že ve vládě je šest Benešů a jeden Osuský. Ten však byl vypuzen, když se nechtěl sklonit před Benešovým autokratismem a „*nechtěl říkat, že exilová vláda byla uznána de jure a bez výhrad britskou vládou, poněvadž věděl, že to nebyla pravda, a současně opakoval to, co bylo zjevné: Beneš se prezidentství vzdal, kontinuitu s první republikou neměl a v exilu chtěl být osobním diktátorem, který neváhá odhodit demokratické principy a československou ústavu*“.³⁴⁴ O

³⁴³ KALVODA, Josef. Slovenský autonomismus. In *Vězeň*, Toronto, 1988, roč. 1, č. 4.

³⁴⁴ KALVODA, Josef. Osuský kontra Beneš. In *Z bojů o zítřek III. Díl, Historické eseje*.

Kladno : Nakladatelství Dílo, 1998, s. 152.

jednání „Benešovců“ po Osuského odchodu z vlády Kalvoda píše: „*Nejenže souhlasili s jeho cestou do Moskvy v prosinci 1943 i se smlouvou, kterou tam podepsal a s tím, jak byla změněna Fierlingerem a Gottwaldem (tj. Sověty), ale nadšeně mu tleskali, když se vrátil do Londýna. Na Benešovo přání uznali v roce 1945 polskou loutkovou vládu v Lublině a provedli likvidaci československého „státního zřízení“ v Londýně. Závěrem Kalvoda píše, že ti, kteří Osuského vypudili z vlády, přímo či nepřímo, vědomě či nevědomě, kráčeli cestou, která vedla z Londýna do Moskvy a z Moskvy přes Košice k únoru 1948.*“³⁴⁵

Jestliže o Kalvodově výše zmiňované knize lze říci, že je v české historiografii dosud nepřekonanou prací o příčinách a okolnostech sovětizace Československa, pak o jeho další knize *Genesis of Czechoslovakia* vydané v New Yorku v roce 1986 patrně platí, že je to práce nepřekonatelná.³⁴⁶ Zabývá se celým procesem vzniku Česko-Slovenska v letech 1914–1920, který vedl k jeho tzv. prvorepublikové (a mimo jiné – československé) podobě. Přináší vyčerpávající popis domácích i zahraničních událostí, jedinečné vyličení česko-slovenské legionářské epopeje i bezpředsudečný a kritický pohled na roli, kterou v celém tomto procesu sehrál pozdější první československý prezident T. G. Masaryk. Příznivou recenzi práce *Genesis of Czechoslovakia* publikoval mezi mnoha nečeskými historiky i Jozef A. Mikuš. Mimo jiné v ní píše: „*Celá práca je poznačená úsilím autora o pravdivé predstavenie udalostí aj osôb, postoja*

³⁴⁵ Tamtéž, s. 152-153.

³⁴⁶ Vydání v češtině viz KALVODA, Josef. *Genese Československa*. Praha : Panevropa, 1998.

velmocí k snahám české emigrace na čele s Masarykem v Evropě, zásluhy domácích politiků a zejména česko-slovenských legií v Rusku. O ich význame aj promeškaných príležitostiach zahrať historickú rolu prof. Kalvoda uvádza podrobné a pre mnohých neznáme faktá a iné stavia do nového svetla, vrátanie činnosti a politického postoja M. R. Štefánika. Text je poznačený aj autorovou snahou dať Slovákom, čo im patrí.“

Na konci své recenze se Mikuš ztotožňuje se závěrečnými Kalvodovými řádky: „Vítajúc knihu profesora Kalvodu, súhlasíme aj s jej poslednou vetou: „Svojou geografickou polohou a tradíciami Česi a Slováci patria do stredu Európy a mali by sa pokúsiť čo najlepšie to využiť. Keď sa sovietska nadvláda skončí – a to sa jedného dňa stane –, Česi a Slováci by mali spolupracovať s ostatnými malými národmi tohto priestoru a hľadať federatívne riešenie spoločných problémov: tieto národy sú príliš slabé, aby stáli osamele medzi mohutnými masami Nemcov a Rusov.“ K tomuto záveru prišli aj slovenskí politici už na konci prvej svetovej vojny (poslanec Dr. Juriga), v druhej svetovej vojne federatívne riešenie navrhoval Milan Hodža v knihe „Federation in Central Europe“ a Dr. F. Ďurčanský v „Revue de droit international“ (Genève, 1944) a po ňom pisateľ v knihe „Náš boj o samostatnosť Slovenska“ (Cleveland, 1957) jako aj v knihách „Slovakia – Nation at the Crossroads of Central Europe (New York, 1960), „Slovakia in the 19th and 20th Centuries“ (Toronto, 1973, 1976) a v španielskej štúdii „Hacia una nueva democracia para la Europa central“ (Rivista de Estudios Políticos, Madrid, 1962), v ktorej napísal: „V strednej Európe nebolo za posledných 100 rokov seriózne mysliaceho politického a hospodárskeho

činiteľa, ktorý by nebol videl nevyhnutnosť kooperácie stredoeurópskych národov a ich zomknutie sa v jeden hospodársky a strategický celok. Systém, ktorý týmto požiadavkam najviac zodpovedá, je nesporne federatívne zriadenie.“³⁴⁷

Historiografické dielo Josefa Kalvody komplexne odpovedá na všetky podstatné otázky týkajúce sa českých politických dejín včetně česko-slovenských vzťahů ve 20. století. Do ankety „České hlasy o slovenskej otázke“ slovenského exilového časopisu *Horizont* prispěl Kalvoda v souznění se svým celoživotním přesvědčením i s názorem svého dlouholetého přítele Jozefa A. Mikuše a mnoha dalších Slováků následující odpovědí: „*Majúc na pamäti problémy prvej republiky a jej pád, Česi a Slováci sa musia dívať do budúcnosti. Je v ich záujme, aby neopakovali minulé chyby a aby spolupracovali na vytvorení federácie, nech by už išlo o federáciu európsku, stredoeurópsku či česko-slovensko-poľskú. Ak malé národy v strednej Európe nechcú byť ovládané mocnejšími susedmi, musia spolupracovať vo federatívnom štáte.*“³⁴⁸

³⁴⁷ MIKUŠ, Josef. Nový český pohľad na minulosť a budúcnosť. In *Slovák v Amerike*, leden, 1988.

³⁴⁸ KALVODA – BROM – HOFFMANN – KREMPL. České hlasy o slovenskej otázke. In *Horizont*, 1988 júl/august.

Dokumenty

Sústava stredných reálnych škôl v strednej Európe v 19. storočí

Základné, ako aj stredné školstvo v polovici 19. storočia predstavovalo vždy jednu z kľúčových požiadaviek vo všetkých slovenských národnopolitických programoch. V polovici 19. storočia sa uskutočnili reforma školstva i výchovno-vzdelávacieho systému v habsburskej monarchii. Hlavným cieľom reforiem bolo prispôsobenie štruktúry stredných škôl a učebnej náplne rozvoju vied, najmä prírodných a technických, aby vyhovovali požiadavkám nastupujúcej modernizácie. Autormi nového plánu organizácie gymnázií a reálok boli profesori Viedenskej univerzity Hermann Bonitz a František Exner. V Uhorsku sa reforma začala realizovať od roku 1851 nariadením ministra školstva a kultu Lea Thuna. Medzi najvýznamnejšie reformné kroky patrilo rozdelenie gymnázií na vyššie 8-triedne a nižšie 4-triedne. Popri tom sa vytvoril nový typ strednej školy, tzv. reálka so 6-ročným vyučovacím kurzom, ktorý sa postupne rozdeľoval na rôzne odborné školy. Dôležitou sa taktiež stala zásada, že nielen v základnom, t. j. ľudovom školstve sa má presadiť materinský jazyk daného regiónu alebo národa, ale aj na stredných školách sa má presadiť vyučovací jazyk podľa národnostného zloženia žiactva. Aj napriek týmto zmenám však školstvo v habsburskej monarchii úrovňou len pozvoľna dobiehalo ďalšie európske štáty, ba dokonca práve aj zaostávajúcemu školstvu sa pripisovali neúspechy ríše na vojenskom poli, keď sa pre zaostávajúcu techniku strácala

konkurencieschopnosť armád. Ani tieto témy neobchádzala slovenská inteligencia a venovala im patričnú pozornosť v dobovej tlači, podobne ako autor tohto príspevku Daniel Lichard, ktorý čitateľom priblížil stredné školstvo v ďalších štátoch najmä strednej Európy.

Dokument je publikovaný v pôvodnej, neupravenej podobe, s ponechaním pôvodného jazyka, dobového štýlu, slovosledu a gramatických chýb.

Miriam Viršínská

LICHARD, Daniel. Sústava realných škôl v cudzozemských krajinách prostrednej Európy. In *Obzor*, roč. 7, 15. 11. 1869, č. 32, s. 349-350.

Spomneli sme v ostatnom čísle, že prvá trieda reálneho gymnasia v *Trstennej* bola dňa 11 okt. slávnostne otvorená, a pretože sám názov tej školy: *reálne gymnasium* pokazuje na to, že mládež slovenská vyučovať sa má v nej obzvlášť vedám technickým, ku zdarnému vykonávaniu remesla, priemyslu a obchodu potrebným: za vhodné držíme, vct. obecnstvu nášmu sdeliť stručný prehľad ústrojnosti realných škôl v krajinách cudzozemských, najmä v prostrednej Európe položených a nám tedy najbližších, ktoré nás vo vedách technických už dávno predbehly. Prvej ale, nežby sme samé sriadenie realných škôl cudzozemských opísali, hneďky poznamenávame, že

najvyššia zásada týchto škôl je: vychovávať a vzdelávať svojich učencov prirodzeným prostredkom reči materinskej; kde táto zásada zpušťa sa z očí, tam je hneď pri základe podobných ústavov červík do koreňa vložený, ktorý zdarné jeho rozvitie neprestajne podžierať bude a nedopustí, aby ústav cieľu svojmu zodpovedal, totiž dôkladnému vzdelaniu mládeže vo vedách, do života potrebných.

Pristúpme ale k samej veci. Po krvavej porážke u Kráľové Hradca roku 1866,³⁴⁹ sami čelnejší dôstojníci našej armády hovorili: „Dňa 3 júlia nepremohli nás vojaci, ale učitelia pruskí“ — prej to po samom predku niečo o technických školách pruských. Rozoznávajú sa tam realné školy vyššieho a nižšieho behu; okrem týchto ale jestvujú ešte vyššie školy mešťanské. Vyššia reálka je na 6 tried rozdelená; v prvých troch spodných triedach trvá beh učebný po dva roky, vo troch vrchných ale po jednom, a tak tedy všeobecné technické vyučenie 9 rokov požaduje. Vo všetkých triedach vyššej školy reálnej reč latinská je predmetom obligátnym, ktorú tedy každý školák učiť sa musí, nepochybne z tej príčiny, že vo vedách technických sú prepočetné grécko-latinské názvy, a že v latinskom jazyku s každým, klassicky vzdelaným človekom, v ktorej kolvek čiastke sveta dohovoriť sa môžeme. — Nižšie realné a mešťanské školy pruské sú na volnejších zásadách zorganizované, s vylúčením latinského jazyka; ony vzdelávajú dospeljšú mládež obzvlášť v tých vedách, ktoré potrebám istého kraja, alebo remesla a

³⁴⁹ Ide o porážku rakúskej armády v konflikte s Pruskom v júli 1866. V dôsledku porážky došlo k oslabeniu habsburskej monarchie, Rakúsko stratilo Benátsko a vnútropolitický vývoj v ríši vyústil do rakúsko-uhorského vyrovnania a nastolenia dualizmu.

obchodu zvlášte sú potrebné. — Z vyšších realných škôl prechádzajú chovanci na technické akademie, pre každý odbor služby verejnej zvlášte ustanovené, ku pr. na stavebný, na inžiniersky oddiel akademie atď.

Veľkej pochvaly dostáva sa i realným školám v Sasku; jich účel vyslovený je v zákone takto: „Realné školy, okrem všeobecného vzdelania, obzvlášte k tomu slúžiť majú, aby boli ústavmi pripravovacími pre technické úrady krajinské, a pre vyššie vzdelanie k technickej a priemyslovej činnosti osôb súkromných.“ Tieto realné školy v Sasku majú 6-jednoročných tried, a latinčina je iba pre tých poslucháčov obligátnym predmetom vyučovania, ktorí po vybavení realného kursu podrobujú sa skúške dospelosti (maturite) pre vyššie akademické štúdiá. Okrem spomenutých škôl realných jestvujú ešte v Sasku meštanské školy; v týchto vzdeláva sa mládež, po vyplnení svojho 14 roku, v tých vedomosťach, ktoré sú každému v jeho stave a obchode najpotrebnejšie.

V Bavorsku je technické prípravné vyučovanie zvláštnym spôsobom sriadené; jestvujú k tomu cieľu realné gymnasia a krajské školy technické. Realné gymnasium má 4 ročné triedy, ktoré bežia po boku 4 - triedového gymnasium humanistického, t. j. . klassické základy majúceho, tak že toto druhé pripravuje k učenému stavu. Do prvej klasy oboch gymnásií prijímajú sa chovanci, ktorí už 13-ty rok života prekročili; latinčina je v oboch obligátna, a po dokonaní realného 4-ročného kursu, môže sa hlásiť chovanec za poslucháča na univerzitu, pre tie vedy, ktoré neprislúchajú k teológii, k právam, alebo k lekárstvu; lebo pre obor týchto vied požaduje sa svedectvo o zdarné vybavenom „latinskom“ (humanistickom) gymnasiu; podobne i

vstúpenie do vyššej školy hospodárskej, lesníckej a dobyťčie lekárstvo pestujúcej, vyhľadáva svedectvo o vybavení realného gymnasium. — Krajské (u nás povedaliby sme: stoličné) školy realné, majú výlučne na zreteli technické vzdelanie tej mládeže, ktorá nepripravuje sa k úradom verejným, ale na vlastnú ruku obchod a priemysel prevodzovať bude; z týchto škôl je vylúčený jazyk latinský.

Technické vyučovanie vo Švajciarsku je po krajinách europejských pri všetkej rozmanitosti svojej vychýrené, tok že skoro každý kantón (kraj, stolica) svoje školy technické, zvláštnym spôsobom sriadené má; v tom ale srovnávajú sa všetky kantóny, že učená (latinská) škola je od vyučovacích ústavov realných celkom odlúčená; miesto latinčiny zastupuje v týchto druhých francúzsky a čiastočne anglický jazyk, vo veľkom obchode svetovom nevyhnutne potrebný. Z národnej (elementárnej) školy vstupuje chovanec v 9-tom roku do realného gymnasium, ktoré z 5 ročitých tried záleží; po vybavení spomenutého gymnasium prejde do priemyslovej školy, v ktorej 3 ročné klassy (od 14 do 17 roku) vybaví. Švajčiarsko tedy realné gymnasium stojí ku „škole priemyslovej“ asi v takom pomere, jako u nás nižšia reálka k vyššej. Zo školy priemyslovej vstúpi chovanec alebo do života, alebo ide na vysoké školy v Curychu (Zürch), kde dovŕši svoje vzdelanie v tom obore, ku ktorému pripravuje sa pre život, na pr. jako inžinier, staviteľ, fabričný lučbár, strojník atď. Spomenutá vysoká škola v Curychu každoročne i hojný počet Uhrov medzi svojimi chovanci počíta.

Nemôžeme tu ešte mlčaním pominúť belgické školy realné, ktoré v otáznej krajine meno Athenaeum nosia; i tieto ústavy sriadené sú podľa zá-

sady rozlúčenia reálnej a klasickej vedy, jako sme to o švajčiarskych ústavoch práve pospomínali. Technické (realné) Athenaeum rozpadá sa na nižší a vyšší beh učebný; ten prvý má okrem jednoročnej pripravovacej klasy 3 ročné triedy; vyšší beh ale (division superieur) rozpadá sa na 3 vrstvy: kupeckú, priemyslovú a vedeckú (section commerciale, industrielle & scientifique), a každý chovanec volí si tú vrstvu vyučovania, ktorá v živote bude mu potrebná. Okrem dôkladného cvičenia sa v reči materinskej (v Belgicku francúzskej a flamandskej), jazyk anglický a nemecký sú povinným (obligátnym) predmetom vyučovania; latinčina je vylúčená.

Z tohoto krátkeho prehľadu vidno, jak mnohé nedostatky ešte v našom technickom vyučovaní máme, a že nám chybujú menovite meštianske školy, ktoré rozširujú za hranicami realné vedomosti po najširších kruhoch obyvateľstva. Čas ukáže: či a jako tomuto citlivému nedostatku, strany technického vzdelania, náš nový školský zákon odpomôže?

Vysoké školy v Uhorsku na konci 19. storočia

Problematika školstva zostávala v období druhej polovice 19. storočia aj naďalej v centre pozornosti slovenských národnopolitických záujmov. Predstavitelia slovenského národného hnutia si uvedomovali potrebu vzdelávania slovenských žiakov a študentov v materinskom jazyku s cieľom posilnenia slovenského národného života a výchovy národne uvedomelej inteligencie. Školstvo zohrávalo mimoriadne dôležitú úlohu v národnoemancipačnom zápase nemaďarských národností Uhorska, čo sa odrazilo i v školskej politike uhorských vlád. Vedúci predstavitelia uhorského štátu sústredili svoje úsilie na vybudovanie jednotného nedeliteľného štátu s jednotným nedeliteľným „maďarským“ národom. Školstvo sa stalo jedným z nástrojov vládnej maďarizačnej politiky, v dôsledku čoho dochádzalo k postupnému znižovaniu škôl s vyučovacím jazykom slovenským: *„Nemožno sa teda diviť, že maďarčina hlce školy jednu po druhej a naraz zbadáme, že slovenská reč vyhnatá je nielen z university a stredných škôl, ale i z ľudových a opatrovieň a to štátnych, obecných i cirkevných.“*³⁵⁰ Predstavitelia slovenského národného hnutia vyvinuli nemalé úsilie na zvrátenie tohto nepriaznivého stavu, aby mohli *„vydobyť národu ľudových škôl, v ktorých sústreďuje sa najviac národa“*.³⁵¹ Znižujúci sa počet slovenských študentov na uhorských školách najlepšie demonštrujú dobové štatistiky, na ktoré sa zameriava i nasledujúci

³⁵⁰ HOUDEK, Fedor. Školstvo na Slovensku v čísliciach (za rok 1898/99). In *Hlas*, roč. 3, 1. 7. 1901, s. 321.

³⁵¹ Tamže.

dokument. Pochádza z pera Fedora Houdeka (1877 – 1953), slovenského politika, národohospodára a podnikateľa. V jeho závere autor poukazuje na problém tzv. štatistickej maďarizácie a ponúka aj jedno z riešení tohto nepriaznivého stavu.

Dokument je publikovaný v pôvodnej, neupravenej podobe, s ponechaním pôvodného jazyka, dobového štýlu, slovosledu a gramatických chýb.

Miriam Viršínská

HOUDEK, Fedor: *Školstvo na Slovensku v čísliciach (za rok 1898/9)*. In Hlas, roč. 3, 1. 7. 1901, s. 341-343.³⁵²

Vysoké školy³⁵³

Kráľovské právnické akadémie sú 2 na Slovensku a to v Prešporku a Košiciach, evanj. a. v. práv. akadémia je v Prešove, kalvínska v Potoku (Sáros Patak, Zemplín).³⁵⁴ Univerzity sú v Uhrách 2, v Pešti a v Kluži (Kolozsvár)³⁵⁵, v poslednej dobe je klužská hojnejšie navštevovaná uvedomelými Slovákmi než pešťská. Semeníšť r. kat., gréc. kat., evanj. a. v.

³⁵² Celý článok je publikovaný s. 321-347.

³⁵³ Keďže toto číslo *Verbum historiae* je venované univerzitnému štúdiu študentov zo Slovenska v zahraničí, preto vyberáme z článku časť venovanú práve uhorskému vysokému školstvu z konca z konca 19. storočia.

³⁵⁴ Dnešný Sarospatak v Maďarsku.

³⁵⁵ Dnes mesto Cluj-Napoca v Rumunsku.

aj kalvínských je na našich stranách súhrne 14 a síce v Nitre 1, Prešporku 4, Zvolene 1, Abauju 2, Gemeri 1, Šariši 2, Spiši 1, Ungu 1, Zemplíne 1.³⁵⁶

Na univerzitách bolo poslucháčov: 63 Slovákov, 860 Maďarov, 52 Nemcov, 131 Rumunov, 4 Horv.-Srbi (študujú zväčša v Záhrebe), na technike v Pešti 9 Slovákov, 1221 Maďarov, 94 Nemcov, 12 Rumunov, 1 Rusín, 24 Hor.-Srbov, 4 iní. Na lekárskej fakulte tvoria Židia 44 %, na technike 40,29 %, tak že prestihujú pomerne všetkých ostatných, na právnickej fak. ich bolo 24,03, na filosof. fakulte 14,02, poslucháčov farmácie 20,86, v priemere spolu na vys. školách (bez teolog.) 27,07 %, totiž z 8 493 posl. je 2 299 Židov.

Na *rím.katolíckych ústavoch teologických Slováci činili* 6,65 % = 45, Maď. 77,55 % = 525, Nemcov 10,78 = 73, Rus. 0,30 = 2, Rum. 2,21 = 15, Horv.-Srb. 2,21 = 15, iní 0,3 = 2. Na *evanj. a.v. teol. úst.* bolo Slovákov 28 = 17,29 %, Maď. 32 = 19,75, Nem. 102 = 62,96. Na gréckokatol. semináriách od r. 1896. nehlásil sa ani jeden Slováč! Dľa úrad. štatistiky od r. 1883. bolo r. katol. teologov slovenských: 64, 92, 83, 98, 97, 99, 86, 69, 102, 94, 102, 119, 80, 77, 66, 67, 45; — evanj. a. v. teologov slov. bolo od r. 1881: 2, 24, 40, 15, 6, 7, 21, 23, 16, 25, 29, 26, 23, 15, 15, 14, 17, 19, 28; — na gréck. kat. seminároch bolo Slovákov od r. 1889 – 96: 6 — 1, 1, 1, 2, 1, 1. Toto neustále kolísanie v počte znamená zväčša odchod na zahraničné ústavy. Na Prešporskej *akad. právnickej* (založ. r. 1783) bolo poslucháčov 175, na Košickej (založ. r. 1859) 159, na Prešovskej (založ. r. 1666) 151, na

³⁵⁶ Ide o školy v župách Nitrianskej, Bratislavskej, Zvolenskej, Abovsko-turnianskej, Gemersko-malohonstkej, Šarišskej, Spišskej, Užskej a Zemplínskej.

Potockej (založ. r. 1793) 77. — Vyučuje sa len maďarsky, ako vôbec i na ostatných práv. akademiách, technike a univerzitách v krajine. Na teologických ústavoch vyučuje sa latinsky v 5 rímsko kat., rumusky v 1 gréc. kat., a v 3 gréc. vých., nemecky v 1 evanj. a v., maďarsko-malorusky v 1 gréc. kat., latin. mačľ. rus. v 10 gréc. kat., lat. maď. rum. v 5. gréck. katolíckych, latin. maďarsky v 27. r. katolíckych, len maďarsky v 3 evanj. a v., v 5 kalvínskych, 1 helvetskej, a 1 židovskej (táto má 90,57% Maďarov!). Na teol. fakulte vyučuje sa latinsky. Ako je patrné, Slováci nepotrebujú ani lekárov, ani pravotárov, ani učbárov, ani kňazov. Okrem už spomenutých ústavov Slováci navštevujú ešte nasl. vysoké školy: v Prahe, Viedni, Inomostí (Innsbruck), a Záhrebe.

V Banskej Štiavnici jestvuje už od r. 1770 *akadémia banícka*, a škola banícka od r. 1873. Prvá je svojho druhu jediná v krajine, druhých je vcelku 5. Na akadémii údajne bolo 114. Maď., 10 Nem. 1 Slovák, v škole ban. 14 Slovákov, 73 Maď., 38 Nem., 17 Rum, 2 iní.

Slovenského spolku študentského v Uhrách niet,³⁵⁷ a nevyvinuje sa vôbec úsilie, získať Slovákov na vysokých učeniach národnej myšlienke. Jediný slov. štud. spolok jestvuje teraz v Prahe, „Detvan“.

Škola umelecká.

Na Slovensku nachodí sa len jediná *Mestská hudobná šk.* v Košiciach, založená r. 1793., ktorá po Päťkostolskej³⁵⁸ hud. šk. je najstarším

³⁵⁷ Akékoľvek pokusy o organizovanie sa slovenských študentov v študentských spolkoch sa trestali vylučovaním študentov zo škôl v celom Uhorsku.

³⁵⁸ Dnes Pécs v Maďarsku.

umeleckým ústavom krajiny. Na všetkých uhorských umelec. ústavoch nevykazuje sa ani jediný Slovák, ačkoľvek v počte 4 568 žiakov je iste aj náš národ zastúpený.

Rôzné ústavy.

V Prešporku a Ungváre³⁵⁹ sú štátne ústavy pre porodné baby, v prvom bolo 60, v druhom 44 návštevníc, k slovenčine ako materinskej reči prihlásilo sa ich 35.

*

Teraz sčítajme, koľko Slovákov vykazuje úradná štatistika v školách spolu:

- v ľudových školách 356.484
z toho v štátnych ľud. šk. 30.978
- v učiteľských ústavoch 221
z toho na štát. uč. úst. 149
- v stredných školách 1.852
z toho na gymn. 1.715
na reál. 137
- v odborných školách 6.557
z toho v priemys. šk. 6.322.
v obchod. « 174
v hospod. » 47
v baníc. » 14

³⁵⁹ Dnes Užhorod na Ukrajine.

- *vo vysokých školách* 152
 - z toho na fakulte teolog. 12
 - » » práv. 35
 - » » lekár. 4 '
 - » fil. 11
 - » behu lekárnic 1
 - » technike 9
 - » prav. akad. 6
 - » bohosl. ústav. 73
 - » baníck. akad. 1
 - *V rôznych ústavoch* 75
 - z toho v úst. pre porod. b. 35
 - vo všelijakých kursoch 35
 - vo vojenských ústavoch 5
- Spolu **365.341**

Samosebou rozumie sa, počet študujúcich Slovákov je značnejší, než ho udáva úradná štatistika. Učitelia i profesoria narobia ľahko zo slovenských žiakov Maďarov, napíšuc im jednoducho maď. reč za materinský jazyk.

*

Smutný je veru stav školstva na Slovensku. Najhnusnejší a najnemravnejší cieľ škôl týchto je maďarisácia čili systematické priučanie zrady svojho vlastného národa (ovšem nemaďarského)! Slovenské vzdelávacie ústavy nechcú povoliť Maďari, lebo vedia, že pri našej

bezorganizácii nie je nám možné sprotiviť sa ich protizákonným násilím. Slováci len čušať vedia a trpeť, konat nie. A predsa je snadno prinútiť vládu uhorskú ku stavaniu slovenských nižších, stredných i odborných škôl, totiž: posielajme deti svoje húfne na české školy. Agitujme za to vždy cez prázdniny v novinách i súkromne, a nestavajme sa nerozumne proti návšteve českých škôl, lebo tak pracujeme proti sebe samým. Nedajme kaziť duše detí svojich v maďarských školách!

Práce studentů

„Obrátená škola“ vo výučbe dejepisu*

Lenka Bírová

Motto:

„Sú dva dary, ktoré by sme mali odovzdať našim deťom. Tým prvým sú korene, tým druhým krídla.“

Henry Ward Beecher

„Nastavené zrkadlo ukázalo, že sa v školskom prostredí podceňovala aplikácia rôznorodejších metód, foriem a štýlov výučby. Najčastejšou metódou výučby dejepisu na našich gymnáziách bolo rozprávanie učiteľa o minulosti a počúvanie žiaka (73,4 %). [...] práci s historickým prameňom sa aj napriek oficiálnej propagácii tejto metódy venovala veľmi malá pozornosť. [...] Stereotypné návyky vyučujúcich uprednostnili časovo menej náročné výkladové hodiny a „ignorovali“ aktivizujúce metódy a prostriedky výučby. [...] najdôležitejším zameraním vyučovacích hodín dejepisu na našich gymnáziách bolo získavanie vedomostí o hlavných historických faktoch (86,5 %). [...] Miera koncentrácie na historické zdôvodňovanie udalostí (rozvoj historického myslenia) bola vyjadrená len podpriemernými hodnotami.“³⁶⁰

* Táto práca je prvou časťou diplomovej práce Lenky Bírovej: „Obrátená škola“ vo výučbe dejepisu (2015). Druhá časť bude uverejnená v budúcom čísle *Verbum historiae*.

³⁶⁰ BOCKOVÁ, Anna. Ako reflektujú slovenskí študenti dejepis a históriu? In *Verbum Historiae*, 2014, roč. 2, č. 2, s. 128-129.

Rozvoj zručností zostáva v pozadí napriek tomu, že predmet dejepis naň potenciál jednoznačne má a oficiálne vymedzuje priestor na príslušný tréning aj *Štátny vzdelávací program*³⁶¹ z roku 2008. Na tieto problémy v určitej forme reaguje aj metodika „obrátenej školy“ (ďalej OŠ).

Metodika sa intenzívne začala rozvíjať už asi od roku 2007, keď ju entuziasticky začali propagovať Jonathan Bergmann a Aaron Sams, učitelia chémie z USA, ktorí o nej neskôr napísali aj populárnu publikáciu *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day* (2012).³⁶² Odvtedy počet článkov a kníh o OŠ pomerne rýchlo narastá, väčšina z nich ale nemá výskumný charakter – obyčajne opisujú konkrétnu skúsenosť konkrétneho učiteľa z konkrétnej triedy, prípadne ponúkajú návod, ako vlastné vyučovanie „obrátiť“ (ako je to aj v prípade vyššie uvedenej publikácie Bergmanna a Samsa). Po pomerne podrobnom „online“ prieskume literatúry musím konštatovať, že sa mi (k 24. februáru 2015) nepodarilo nájsť k téme obrátenej školy ani jednu komplexnú štúdiu. Metodikou sa po celom svete (najmä USA³⁶³ a Austrália³⁶⁴) zjavne zaoberá

³⁶¹ ISCED 2, inovovaný Štátny vzdelávací program atď.

³⁶² BERGMANN, Jonathan – SAMS, Aaron. *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day* [Kindle Edition]. Arlington : International Society for Technology in Education (ISTE), 2012. [online] Dostupné na internete: http://www.amazon.com/Flip-Your-Classroom-Reach-Student-ebook/dp/B008CIW2GC/ref=tmm_kin_title_0?_encoding=UTF8&sr=8-1&qid=1424741074 [citované 17. 2. 2015].

³⁶³ Napr. Harvard – School of Engineering and Applied Sciences; MAZUR, Eric: „*The Flipped Classroom Will Redefine The Role of Educators*“. [online] Dostupné na internete: <http://www.seas.harvard.edu/news/2013/03/flipped-classroom-will-redefine-role-educators> [citované 17. 2. 2015].

³⁶⁴ Napr. The University of Queensland, Australia; *About Flipped Classroom: What is flipped classroom?*. Institute for Teaching and Learning Innovation of The University of

niekoľko univerzít (súdiac podľa toho, že na ich webových stránkach sa nachádzajú určité, väčšinou však veľmi stručné informácie o OŠ), predpokladám, že prebieha aj výskum.

Zaujímavé tiež je, že väčšina literatúry k téme OŠ existuje predovšetkým v podobe e-knží (nebola teda, alebo až neskôr bola, vydaná ako papierová kniha).³⁶⁵ Tých pár publikácií, ktoré papierovú podobu dostali, sú pre mňa fakticky nedostupné.³⁶⁶ Vzhľadom na charakter témy, ale aj finančnú a časovú náročnosť získania literatúry v jednej a druhej podobe, som nakoniec volila e-knihy. Všetka mnou použitá literatúra k téme je teda v online podobe. Okrem e-knží čerpám najmä z článkov z pedagogických časopisov z celého sveta, z informácií z oficiálnych webových stránok univerzít, učiteľských organizácií a pod. Druhý dôvod je ale prozaickejší (a pre domácu pedagogickú scénu nie je, bohužiaľ, komplimentom). Napriek úprimnej snahe sa mi nepodarilo nájsť skoro žiadne relevantné zdroje z nášho sociálno-kultúrneho školského prostredia. Na slovenskom internete som našla niekoľko zmienok o systéme OŠ – jednu na stránke softimex.sk, kde sa nachádza veľmi stručný opis systému a odkaz na vyššie spomínanú Khan Academy; a jednu v denníku *Pravda*, z októbra 2012. Taktiež som

Queensland. [online] Dostupné na internete: <http://www.uq.edu.au/tediteach/flipped-classroom/what-is-fc.html> [citované 17. 2. 2015].

³⁶⁵ Vyhľadávanie hesla „flipped classroom“ na amazon.com. [online] Dostupné na internete: http://www.amazon.com/s/ref=nb_sb_ss_i_0_13?url=search-alias%3Daps&field-keywords=flipped+classroom&prefix=flipped+class%2Caps%2C149 [citované 17. 2. 2015].

³⁶⁶ Je síce pravdepodobné, že na svete je nejaká knižnica, kde ich majú, no na Slovensku ani v Čechách to (aspoň podľa môjho prieskumu) nie je.

narazila na dva články blogového charakteru, ktoré OŠ propagujú,³⁶⁷ no nevenujú sa jej hlbšiemu skúmaniu. Pre úplnosť pohľadu musím tiež uviesť, že v časopise *Dobrá škola* v školskom roku 2012/2013 vyšiel dvojčlánok o tejto metodike.³⁶⁸ Podľa mojich informácií je to ale asi jediné odborné spracovanie tejto témy.

Čo je obrátená škola?

Obrátená škola (OŠ) je moderná výučbová metodika, ktorá je vo svojej najširšej definícii teoreticky vhodná pre všetky stupne vzdelávania a všetky predmety. Funguje na princípe výmeny obsahu školskej lekcie a domácej úlohy (odtiaľ názov). Popularitu si rýchlo získava medzi radovými učiteľmi, nadšencami vzdelávania aj vedeckou obcou. Obrátená škola sa inšpiruje a charakteristické črty čerpá z množstva ďalších vyučovacích teórií, metodík, systémov a foriem vzdelávania. Medzi najvýznamnejších predstaviteľov tejto kategórie patrí Khan Academy, tzv. kombinované vzdelávanie,³⁶⁹ metodika Just-In-Time-Teaching, známa Bloomova taxonómia a mnohé ďalšie. Metodika OŠ vznikla takpovediac spontánne, v rámci učiteľskej snahy o zefektívnenie vyučovacieho procesu.

³⁶⁷ BARANOVIČ, Roman. „*Flippnite*“ si triedu. [online] Dostupné na internete: <https://romanbaranovic.wordpress.com/2012/08/08/flippnite-si-triedu/> [citované 17. 2. 2015]. STRUHÁRIK, Filip. *Zmení web spôsob, akým sa učíme?* [online] Dostupné na internete: <http://www.butlavavrba.net/2012/08/zmeni-web-sposob-akym-sa-ucime-na.html> [citované 17. 2. 2015].

³⁶⁸ HANČ, Jozef – TULEJA, Stanislav. Obrátená výučba vo svete a na Slovensku (1). In *Dobrá škola*, 2012, roč. 4, č. 3, s. 4-5; HANČ, Jozef – TULEJA, Stanislav. Obrátená výučba vo svete a na Slovensku (2). In *Dobrá škola*, 2012, roč. 4, č. 4, s. 6-7.

³⁶⁹ „Blended-learning“.

Aj z tohto dôvodu nie je nijak „kodifikovaná“, čo znamená, že konkrétna forma jej použitia do veľkej miery závisí od učiteľa, ktorý sa rozhodne zaviesť ju počas svojich hodín. Obrátená škola obyčajne plne využíva dostupné moderné informačno-komunikačné technológie. V slovenskej literatúre sa metodika objavuje aj pod názvami *obrátené vyučovanie* (Hanč – Tuleja),³⁷⁰ *prevrátaná výučba* (Struhárik),³⁷¹ prípadne *prevrátané vyučovanie* (Baranovič).³⁷² Vo všetkých prípadoch majú tieto termíny ten istý význam, rozdielnosť pojmov je spôsobená potrebou preložiť anglický názov *flipped classroom*.

Z technického hľadiska je najcharakteristickejším princípom obrátenej školy, z ktorého pochádza aj samotný názov tejto metodiky, výmena obsahu vyučovacej hodiny a domácej úlohy. Aby sme boli presní, obyčajne sa nevymieňa celý obsah vyučovacej hodiny, ale len takzvaná „expozičná“ časť, teda tá, počas ktorej žiaci prijímajú nové informácie.³⁷³ V praxi to znamená, že učiteľ namiesto expozičnej časti hodiny (lekcie) vytvorí videolekciu. Túto videolekciu si žiak pozrie namiesto domácej úlohy ešte pred vyučovacou hodinou, ktorej téma je zhodná s témou videolekcie, a dozvie sa z nej všetky informácie, ktoré k téme (v rámci školského vyučovania) potrebuje. Na hodine potom s týmito informáciami ďalej pracuje na úlohách, ktoré pri tradičnom spôsobe výučby patria skôr do

³⁷⁰ HANČ – TULEJA, *Obrátená výučba* (1), s. 4.

³⁷¹ STRUHÁRIK, *Zmení web spôsob*.

³⁷² BARANOVIČ, „*Flippnite*“ si triedu.

³⁷³ V niektorých prípadoch sa k expozičnej časti pridáva aj fixačná časť.

oblasti domácich úloh, ako sú napríklad projekty, cvičenia, predčítavanie textu, písomné práce atď.

Dôraz na zapájanie vyšších kognitívnych funkcií a zručností

Nová metodika kladie výrazne väčší dôraz na zapájanie tzv. vyšších kognitívnych funkcií. Dalo by sa povedať, že práve toto je pointa celej OŠ a vlastne aj dôvod jej používania. Obrátená škola totiž na úlohy využívajúce vyššie kognitívne funkcie nielen poskytuje priestor (najmä časový), ale na ich implementáciu priamo nabáda. Keďže sa žiak k informáciám dostane individuálne a mimo školy, na hodinách sa otvára priestor na aktivity, ktoré sa pri tradičnom vyučovaní môžu objaviť len zriedkavo. No pri správnom vedení učiteľom (ktoré je podmienkou) sú pre lepšiu fixáciu učiva, ale najmä jeho hĺbkové pochopenie, mimoriadne prínosné.³⁷⁴

Zmena tradičných rolí žiaka a vyučujúceho

Pri správne nastavenej forme obrátenej školy sa tradične chápané roly vyučujúceho a žiaka menia, v niektorých prípadoch až vymieňajú. Keďže expozičná fáza vyučovania prebieha mimo školy a individuálne v réžii žiaka, vyučujúci do značnej miery stráca úlohu hlavného informátora

³⁷⁴ BRAME, Cynthia J. *Flipping the Classroom*. Vanderbilt University Center for Teaching, 2013. [online] Dostupné na internete: <http://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/flipping-the-classroom/> [citované 17. 2. 2015].

v kontrolovanom prostredí.³⁷⁵ Žiak sa stáva „samoukom“, získanie informácií je zrazu jeho vlastnou zodpovednosťou a má možnosť okamžite ísť nad rámec ponúkaného informačného materiálu, teda ďalej „pátrať“. Rola vyučujúceho v rámci OŠ je úplne iná ako v tradičnom vyučovaní a technikou je nenahraditeľná. Z informátora sa stáva „kouč“, vodca, teda človek, ktorý postup svojich zverencov kontroluje, usmerňuje a v prípade potreby asistuje a navádza na správnu cestu. Oproti tradičnému systému je tak obrátená škola výrazne viac „zameraná na žiaka“,³⁷⁶ na jeho potreby, pochopenie, postup a aj tvorbu na základe naštudovaného informačného základu.³⁷⁷

Zapojenie IKT

Využitie videí, internetu a ďalších moderných výdobytkov obrátenie vyučovania z hľadiska učiteľa jednoznačne zjednodušilo a pre žiakov atraktívnilo a danej metodike otvorilo nové, oveľa širšie možnosti. Napriek tomu ale využitie IKT pri obrátenej škole nie je nutne podmienkou. Ako hovoria Bergmann a Sams: *„Najprv si určte cieľ hodiny a rozhodnite sa, či je video vhodnou inštruktážnou pomôckou na splnenie týchto cieľov. [...] Pamätajte, obrátiť vyučovanie nie je len o výrobe videí pre váš predmet.*

³⁷⁵ Keďže videá vyrába učiteľ, zachováva si určitú mieru kontroly nad podávanými informáciami. Prostredie však prestáva byť priamo kontrolované, „zatvorené“ a žiak má tak oveľa väčší priestor na vlastnú iniciatívu.

³⁷⁶ Anglický výraz „student-centred“ – LOJOVÁ, Gabriela. *Individuálne osobitosti pri učení sa cudzích jazykov I*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, s. 77.

³⁷⁷ BERGMANN, Jonathan – SAMS, Aaron – DANIELS, Kristin a kol. *The Four Pillars of F-L-I-P*. Lake Forrest, IL: Flipped Learning Network (FLN), 2014 [online]. Dostupné na internete: http://flippedlearning.org/cms/lib07/VA01923112/Centricity/Domain/46/FLIP_handout_FNL_Web.pdf [citované 17. 2. 2015].

*Napriek tomu, že väčšina učiteľov, ktorí svoje vyučovanie obrátili, používa screencastové videá, sú učitelia, ktorí použili všetky vzdelávacie princípy [obrátenej školy] bez jediného videa.*³⁷⁸ Metodika OŠ sa stala skutočne známou a rozšírenou až po tom, ako sa do nej dostalo používanie videolekcií a internetu.³⁷⁹

Videokolekcia a aktivity na vyučovacej hodine

Pri presunutí expozičnej časti hodiny do domáceho prostredia sa v škole vytvára priestor na naplnenie vyučovacích hodín obsahom, ktorého charakter už nie je informačný, ale skôr fixačný a aplikačný.

Videolekcia

Videolekcia, teda výklad učiva vo forme videa používaná v rámci metodiky obrátenej školy, má zásadnú úlohu. Je hlavným informačným materiálom na predmet, ktorý je žiakovi poskytovaný. To ale neznamená, že je nutne jeho jediným informačným materiálom, keďže žiak má slobodu v ďalšom vyhľadávaní informácií, ktoré môže (vďaka individuálnemu spracovávaniu a na rozdiel od situácie na bežnej školskej vyučovacej hodine) prebehnúť okamžite.

³⁷⁸ BERGMANN – SAMS, *Flip Your Classroom*, loc 631 z 1624 [citované 17. 2. 2015].

³⁷⁹ WATTERS, Audrey. *Top Ed-Tech Trends of 2012: The Flipped Classroom*. [online] Dostupné na internete: <http://hackeducation.com/2012/11/28/top-ed-tech-trends-of-2012-flipped-classroom/> [citované 17. 2. 2015].

Dĺžka videolekcie je pri jej tvorbe prvým obmedzením. Je kompromisom medzi pokrytím témy a časovým úsekom, počas ktorého sú žiaci schopní sa koncentrovať. Pri starších žiakoch a študentoch môže teda byť aj dlhšia. Treba si tiež uvedomiť, že deti sú v dnešnej dobe zvyknuté skôr na kratší rozsah³⁸⁰ materiálu. Bergmann a Sams odporúčajú, aby malo každé video len jeden „predmet“³⁸¹ a trvalo maximálne 15 minút.³⁸²

Videolekcia môže mať rôzne formy. Je na vyučujúcom, či sa rozhodne nájsť a použiť vhodné videolekcie vytvorené iným autorom,³⁸³ alebo si sám vytvorí vlastné videolekcie. Prirodzene, v prvom prípade ušetrí množstvo času a práce, pravdepodobne aj financií.³⁸⁴ Na druhej strane, v druhom prípade má úplnú kontrolu nad obsahom aj formou lekcii, ktoré môže bez problémov aj upravovať podľa aktuálnych potrieb konkrétnej témy či žiackej skupiny, čo je nespornou výhodou.

Najjednoduchšou formou videolekcie je natočenie monológu učiteľa – učiteľ vyrobí záznam samého seba, ako vysvetľuje lekcii. Výhodou tejto formy je, že jej príprava je po všetkých stránkach veľmi jednoduchá a časovo ekonomická a zvládne ju naozaj každý, kto disponuje laptopom s webkamerou. Príprava takejto videolekcie je potom skoro zhodná

³⁸⁰ Pozri youtube.com.

³⁸¹ To znamená, aby sa každá videolekcia prísne držala len jednej témy a neodbiehala od nej. (Na rozdiel od bežnej vyučovacej hodiny, kde je výklad omnoho komplexnejší a širokospektrálny.)

³⁸² Bergmann a Sams učia na strednej škole.

³⁸³ Na internete je v tomto smere naporúdzi skutočne obrovské množstvo materiálu rôzneho spracovania, dĺžky a kvality. Tak isto je možné pracovať napríklad s krátkymi televíznymi dokumentmi a pod.

³⁸⁴ Technické vybavenie, softwérové aj hardwérové, nie je vždy dostupné zadarmo.

s prípravou výkladu na tradičnú vyučovaciu hodinu. Na druhej strane, medzi najväčšie nevýhody takejto formy lekcie sa zaraďuje predovšetkým jej strohosť a absencia vizuálneho materiálu, ktorý by ilustroval tému.

Ďalšou, súdiac podľa prieskumu portálu youtube.com, pomerne obľúbenou formou videolekcie v rámci obrátenej školy je spojenie powerpointovej prezentácie o danej látke a audio- alebo videozáznamu učiteľovho monológu.³⁸⁵ Powerpointová prezentácia prispieva k väčšej systematickosti a ľahšej orientácii žiaka vo výklade a zároveň poskytuje priestor na zaradenie vizuálneho materiálu. Táto forma stále nie je príliš technicky náročná, aj keď vyžaduje špeciálny softvér.³⁸⁶ Oproti vyššie spomenutej forme videolekcie tiež vyžaduje vytvorenie powerpointovej prezentácie, takže je o niečo časovo náročnejšia. Podľa Bergmanna a Samsa žiakom pri sledovaní videolekcie viac vyhovuje, ak vidia aj vyučujúceho rozprávať, teda ak je popri powepointovej prezentácii zobrazené aj okno zachytávajúce vyučujúceho.³⁸⁷

Bergmann a Sams sami používajú³⁸⁸ najmä ďalšiu formu videolekcie, pri ktorej nakrúcajú svoje vlastné rozhovory o vybraných témach – jeden vysvetľuje a druhý dáva doplňujúce otázky. Táto forma videa má výhodu v tom, že umožňuje veľmi jednoduchým a jasným

³⁸⁵ Vyhľadávanie hesla „flipped history classroom“ na YouTube.com. [online] Dostupné na internete: https://www.youtube.com/results?search_query=flipped+history+classroom [citované 17. 2. 2015].

³⁸⁶ Softvér, ktorý urobí záznam aktivity na obrazovke počítača, teda screencast. Pre bližšie informácie o softwéroch vhodných na OŠ, pozri nižšie.

³⁸⁷ BERGMANN – SAMS, *Flip Your Classroom*, loc 571 z 1624 [citované 17. 2. 2015].

³⁸⁸ *Flipped Learning – Intro to Chemistry*. [online] Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=f9UmTW27v6c> [citované 17. 2. 2015].

spôsobom zdôrazniť najdôležitejšie aspekty témy. A tiež, slovami Bergmanna a Samsa: „*Rozhlasové stanice si uvedomujú, že konverzácia je oveľa pútavejšia ako monológ jedného človeka. Naši študenti nám hovoria to isté. Dve hlavy (a hlasy) sú lepšie ako jedna. Študenti sa naučia viac. [...] pomáha im to pochopiť učivo.*“³⁸⁹

Poslednou formou videolekcie je klasický krátky dokumentárny film. Táto forma je technicky najnáročnejšia, keďže vyžaduje najdôkladnejšiu obsahovú aj technickú prípravu, ako aj nie úplne jednoduché spracovanie nafilmovaného materiálu do konečného produktu. Ďalšou jej nevýhodou je, že získavanie vhodného materiálu na zapracovanie môže byť veľmi časovo aj finančne náročné. Dobrým príkladom takto spracovaných videolekcií je napríklad relácia televízneho kanálu denníka *SME*, *Trnkova Nová vlastiveda*.³⁹⁰

Pri **výrobe videolekcie** odporúčame ľahko dostupné programy: súčasťou balíka Microsoft Windows je program Movie Maker. Video je v ňom okrem samotného natáčania³⁹¹ možné aj strihať, upravovať, pridávať zvukový záznam a podobne. Ďalším programom, ktorý sa, súdiac podľa množstva takto spracovaných videí na internete,³⁹² pri obracaní vyučovania osvedčil, je MS Powerpoint, z balíka Microsoft Office. Podobne je možné využiť aj iné programy zamerané na prezentácie, napríklad Impress z voľne

³⁸⁹ BERGMANN – SAMS, *Flip Your Classroom*, loc 690 z 1624 [citované 17.2. 2015].

³⁹⁰ TRNKA, Samuel – KODON, Lukáš. *Trnkova Nová vlastiveda*. [online] Dostupné na internete: <http://tv.sme.sk/relacia/nova-vlastiveda/?st=1> [citované 17. 2. 2015].

³⁹¹ Prostredníctvom webkamery.

³⁹² Napr. *Craiker's Flipped History Class*. [online] Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/channel/UCn66fzootvsit6WF0gX2zvq> [citované 17. 2. 2015].

dostupného balíka ApacheOpenOffice³⁹³ alebo menej známy cloudový program Prezi.³⁹⁴

Užitočnou skupinou programov sú aj tie, ktoré sa používajú na vytvorenie screencastu, teda záznamu diania na obrazovke. Medzi voľne dostupné patria napríklad Fraps,³⁹⁵ alebo Office Mix,³⁹⁶ prídavný program k MS Powerpoint.³⁹⁷ Bergmann a Sams odporúčajú Camtasia Studio,³⁹⁸ tento program je však spoplatnený a na naše podmienky pomerne drahý.³⁹⁹

Pri **zverejňovaní videolekcie** má učiteľ opäť niekoľko rôznych možností. Výber tej správnej potom závisí aj od toho, do akej miery preferuje interaktívnu platformu, či chce zverejňovať len videá, alebo aj iné materiály, a komu všetkému majú byť materiály prístupné.⁴⁰⁰

Príkladom platformy, ktorá umožňuje veľkú interakciu s používateľmi, no zároveň umožňuje obmedzenie prístupu (napr. len na prihlásených užívateľov – žiakov), je Moodle.⁴⁰¹ Je to voľne prístupný softvér vyvinutý špeciálne pre vzdelávacie prostredie. Okrem umiestňovania obsahu online umožňuje aj zadávanie termínovaných úloh, alebo testovanie

³⁹³ *OpenOffice*. [online] Dostupné na internete: <http://www.openoffice.org/> [citované 17. 2. 2015].

³⁹⁴ *Prezi*. [online] Dostupné na internete: <http://prezi.com/> [citované 17. 2. 2015].

³⁹⁵ *Fraps*. [online] Dostupné na internete: <http://fraps.com/> [citované 17. 2. 2015].

³⁹⁶ *Office Mix*. [online]. Dostupné na internete: <https://mix.office.com/> [citované 17. 2. 2015].

³⁹⁷ Ďalšie príklady screencastových programov nájdeme napríklad tu: http://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_screencasting_software [citované 17. 2. 2015].

³⁹⁸ BERGMANN – SAMS, *Flip Your Classroom*, loc 581 z 1624 [citované 17. 2. 2015].

³⁹⁹ Cca 300 \$, *Camtasia*. [online] Dostupné na internete: <http://www.techsmith.com/camtasia.html> [citované 17. 2. 2015].

⁴⁰⁰ T. j. či ich chce sprístupniť len žiakom, alebo ich mať prístupné verejne.

⁴⁰¹ *Moodle*. [online] Dostupné na internete: www.moodle.sk [citované 17. 2. 2015].

s automatickým vyhodnocovaním výsledkov. Ďalším obľúbeným spôsobom zverejnenia videí je využitie internetovej databázy videí YouTube.⁴⁰² Nevýhodou YouTube je, že na tomto portáli je možné zverejňovať len videá, na prípadné súvisiace úlohy je potrebné nájsť iný portál. Praktickou možnosťou zverejnenia materiálov je tiež využitie niektorej blogovej platformy alebo sociálnej siete. Tu je výhodou prehľadnosť príspevkov, ako aj možnosť komentovania, ktorá zaručuje interakciu s používateľom.

Aktivity na hodine

Pointou obrátenej školy je presunutie výkladu do času mimo vyučovania a následné uvoľnenie času na vyučovacej hodine na aktivity, pri ktorých je interakcia s vyučujúcim pre žiaka dôležitejšia a prínosnejšia ako pri výklade. Ide predovšetkým o aktivity zamerané na vyššie kognitívne funkcie. Preferujú sa aktivity, ktoré prispievajú k diverzite obsahu vyučovacích hodín, sumarizačného, ale aj analytického typu úloh a sú vhodným tréningom životne dôležitej zručnosti (efektívna príprava kvalitnej prezentácie a reakcie na tému) a dávajú vyučujúcemu možnosť sledovať, korigovať a komplexne zhodnotiť skutočnú prácu žiaka.

Ďalším, stále populárnejším typom úlohy, je aj **kontrolovaná školská diskusia**. Zo strany diskutujúcich (žiakov) vyžaduje dôkladnú prípravu a pochopenie problému – témy. Obrátená škola na to poskytuje priestor.

⁴⁰² YouTube. [online] Dostupné na internete: www.youtube.com [citované 17. 2. 2015].

Medzi žiakmi obľúbené aktivity patria aj **didaktické hry**. Využitie herných princípov vo vyučovaní môže byť pri správnej implementácii veľmi prínosné. Didaktické hry sú aktivizačné – väčšinu „akcie“ v triede zrazu nevykonáva vyučujúci, ale samotní žiaci. Tí sú nútení sami spoznávať učebnú látku, či prichádzať s riešeniami. Ďalšou výhodou využitia didaktických hier je možnosť simulácie problému, ktorý treba vyriešiť, bez nutnosti sa vyrovnáť so všetkými implikáciami v reálnom prostredí.⁴⁰³ V neposlednom rade didaktické hry napomáhajú socializácii, teda schopnosti fungovať v spoločnosti a podľa jej pravidiel.⁴⁰⁴

Napriek tomu, že obrátenú školu považujeme za modernú, novú metodiku, jej korene siahajú ďaleko do minulosti. Už *meditatio* stredovekých scholastikov môžeme s trochou zveličenia označiť za príklad raného využitia princípov OŠ.⁴⁰⁵

Jonathan Bergmann a Aaron Sams

Za pionierov obrátenej výučby v podobe, v akej ju poznáme dnes, sú všeobecne považovaní Jonathan Bergmann a Aaron Sams, učitelia chémie zo strednej školy *Woodland Park High School*, v mestečku Woodland Park

⁴⁰³ POLÁKOVÁ, Zuzana. *Didaktická hra ve výuce dějepisu na druhém stupni základní školy*. Praha : Univerzita Karlova, 2009, s. 13. [online] Dostupné na internete: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/82491/> [citované 17. 2. 2015].

⁴⁰⁴ CHOCHOLÁČOVÁ, Marta. *Rozvoj klíčových kompetencí prostřednictvím vybraných didaktických her ve výuce dějepisu v 7. ročníku ZŠ*. Brno : Masarykova univerzita, 2012, s. 21. [online] Dostupné na internete: http://is.muni.cz/th/109965/pedf_m/?lang=en [citované 17. 2. 2015].

⁴⁰⁵ *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. heslo Scholasticism#Scholastic method. [online] Dostupné na internete: http://en.wikipedia.org/wiki/Scholasticism#Scholastic_method [citované 17. 2. 2015].

v americkom štáte Colorado.⁴⁰⁶ Podľa ich vlastných slov začala obrátená škola v roku 2007 ako pokus o vyriešenie problému zameškávania učiva pre absencie na vyučovaní,⁴⁰⁷ ktorý je zaiste dôverne známy aj väčšine slovenských učiteľov. Bergmann a Sams sa rozhodli s pomocou screencastového softvéru nahrávať svoje živé lekcie a publikovať ich na internete. S humorom priznávajú, že ich motiváciou nebola len snaha pomôcť študentom: „*Trávili sme nesmierne veľa času opakovaním učiva pre študentov, ktorí chýbali na vyučovacej hodine. Nahraté lekcie sa stali našou prvou obrannou líniou. [...] naši chýbajúci študenti nahraté lekcie milovali. [...] A my sme to milovali, pretože sme už nemuseli tráviť hodiny po vyučovaní, alebo obedňajšie prestávky, alebo čas určený na prípravu hodín, pomáháním študentom dobehnúť učivo.*“⁴⁰⁸ Takmer okamžite sa ukázalo, že nahrávky považujú za prospešné nielen študenti s absenciami, ale aj tí, ktorí si chceli učivo z hodiny zopakovať, študenti, pre ktorých bol výklad na hodine prí rýchly, študenti, ktorí neboli na hodine stopercentne sústredení, tí, ktorí látku na prvýkrát úplne nepochopili, ale aj študenti z iných škôl hľadajúci doplňujúce zdroje a učiteľia.

Postupom času si Sams a Bergmann uvedomili, že študenti ich reálne potrebujú najviac nie pri prijímaní nových informácií, ale vo chvíli,

⁴⁰⁶ KACHKA, Pamela. *Understanding the Flipped Classroom: Part 1*. [online] Dostupné na internete: <http://www.facultyfocus.com/articles/teaching-with-technology-articles/understanding-the-flipped-classroom-part-1/> [citované 17. 2. 2015].

⁴⁰⁷ BERGMANN, Jonathan – SAMS, Aaron. *The Short History of Flipped Learning*. [online] Dostupné na internete: <https://flippedlearning1.wordpress.com/history/> [citované 17. 2. 2015].

⁴⁰⁸ BERGMANN – SAMS, *Flip Your Classroom*, loc 148 z 1624 [citované 17. 2. 2015].

keď tým informáciám nerozumejú a majú problém s ich praktickou aplikáciou. Vtedy vznikla myšlienka nahráť všetky lekcie, zadávať ich sledovanie študentom ako domácu úlohu a použiť celé vyučovacie hodiny na asistenciu s pochopením problematického obsahu.⁴⁰⁹ A obrátená škola bola na svete. O jej závažnú popularitu sa už postaral internet. Samsovi a Bergmannovi vyšli o obrátenej škole už dve publikácie. Aktuálne sa venujú najmä popularizácii tejto metodiky a workshopom pre učiteľov.⁴¹⁰

Khan Academy a iné e-learningové školy

Ako iniciátor, prípadne inšpirácia obrátenej školy sa pomerne často spomína Khan Academy, e-learningová vzdelávacia organizácia založená Salmanom Khanom, ktorá poskytuje zdarma online videolekcie dostupné po celom svete. Už vo svojom prejave počas konferencie TED2011 Khan predstavuje vízie aj skúsenosti s vyučovaním, pri ktorom naberanie informácií prebieha doma a precvičovanie v škole. Hoci Salman Khan sám nie je učiteľom v tradičnom zmysle slova (teda v škole), niektorí učitelia používajú jeho videá vo vlastnom obrátenom vyučovaní. Khanovi môžeme aspoň čiastočne pripísať tiež inšpiráciu vzniku obdobných e-learningových vzdelávacích inštitúcií, ako je napríklad Coursera,⁴¹¹ alebo edX.⁴¹² Khan

⁴⁰⁹ Tamže, loc 163 z 1624 [citované 17. 2. 2015].

⁴¹⁰ *FlippedClass – The Flipped Learning Experts*. [online] Dostupné na internete: <http://flippedclass.com/about-m/> [citované 17. 2. 2015].

⁴¹¹ E-learningová databáza univerzitných kurzov rôzneho zamerania, ktorú založili profesori zo Stanford University Daphne Koller a Andrew Ng. www.coursera.org

Academy okrem toho nepochybne priniesla vzdelávaniu pomocou videolekcií výnimočnú popularitu, čím vlastne napomohla aj šíreniu obrátenej školy.

Just-In-Time Teaching a Peer-Instruction

Hoci obrátená škola Samsa a Bergmanna vznikla len celkom nedávno, už predtým existovala metodika založená na obdobných princípoch a s podobnou realizáciou. Nazýva sa *Just-In-Time Teaching* a vznikla na konci 90. rokov 20. storočia, pôvodne pre potreby kurzov fyziky na *Indiana University – Purdue University Indianapolis*. Odvtedy sa úspešne používa naprieč spektrom univerzitných kurzov, od dejín umenia, cez anatómiu, až po informatiku. Pri využití Just-In-Time Teaching študenti krátko pred vyučovacou hodinou (obyčajne do 24 hodín) plnia zadania umiestnené na internete, na základe ktorých potom vyučujúci upravuje obsah danej hodiny.⁴¹³

Metodika *Peer-Instruction* vznikla o desaťročie skôr a jej autorom je profesor Harvard University Erik Mazur. Pri vyučovaní systémom Peer Instruction sa študenti na hodinu pripravujú vopred (tak ako je to pri obrátenej škole) čítaním textov a odpovedaním na otázky k týmto textom (podobne ako pri Just-In-Time Teaching). Na základe týchto odpovedí

⁴¹² E-learningová databáza univerzitných kurzov zastrešovaná Massachusetts Institute of Technology a Harvard University. [online] Dostupné na internete: www.edx.org [citované 17. 2. 2015].

⁴¹³ NOVAK, Gregor. *What is JiTT?*. [online] Dostupné na internete: <http://jittl.physics.iupui.edu/jitt/what.html> [citované 17. 2. 2015].

vyučujúci pripraví na hodinu otázky, ktoré študenti riešia spolu.⁴¹⁴ Výskum dokazuje, že takto vedená hodina je efektívnejšia ako tradičná lekcia.⁴¹⁵

Bloomova taxonómia

Celkom nakoniec nemožno nespomenúť fakt, že obrátená škola vo významnej miere čerpá z upravenej Bloomovej taxonómie cieľov, ako ich môžeme vidieť v tabuľke č. 1:

Tab. 1: Upravená Bloomova taxonómia kognitívnych cieľov

	DIMENZIA KOGNITÍVNEHO PROCESU					
ZNALOSTNÁ DIMENZIA	1. Zapamätať si	2. Porozumieť	3. Aplikovať	4. Analyzovať	5. Hodnotiť	6. Tvoriť
A. faktické poznatky	vymenovať, uviesť	stručne vyjadriť, zhrnúť	roztriediť, klasifikovať	usporiadať	zatriediť, vybrať	kombinovať
B. konceptuálne poznatky	opísať	interpretovať, rozoznať	experimentovať	vysvetliť, porovnať	odhadnúť, určiť	plánovať, načrtnúť
C. procedurálne poznatky	usporiadať	Predpokladať	vypočítať, riešiť	rozlišovať, znázorniť	vyvodiť, usúdiť	vytvoriť, poskladať, navrhnúť
D. metakognitívne poznatky	použiť	Spracovať	skonstruovať	vytvoriť	vykonať, vyjadriť	aktualizovať, zdokonaľiť

(Majherová, 2010)⁴¹⁶

⁴¹⁴ Mazur Group. [online] Dostupné na internete: <http://mazur.harvard.edu/> [citované 17. 2. 2015].

⁴¹⁵ MAZUR, Eric – CROUCH, Catherine H. *Peer Instruction: Ten Years of Experience and Results*. 2001. [online] Dostupné na internete: <http://mazur.harvard.edu/publications.php?function=display&rowid=113> [citované 17. 2. 2015].

⁴¹⁶ MAJHEROVÁ, Janka. *Revidovaná Bloomova taxonómia a kompetencie pre používanie IKT*. [online] Dostupné na internete: http://www.pdf.umb.sk/~lrovnanova/taxonomia_ciele_Anderson.pdf [citované 17. 2. 2015].

Vytvorenie priestoru na dosiahnutie vyšších stupňov taxonómie, ako aj na učiteľskú asistenciu pri ich dosahovaní, je nakoniec cieľom celej novej metodiky.

Plusy, prínosy a výhody

Najčastejším prínosom je obrovský potenciál tejto metodiky pre relatívne jednoduchú a bezbolestnú **personalizáciu vyučovania**,⁴¹⁷⁴¹⁸ teda jeho prispôsobenie konkrétnym učebným potrebám individuálnych žiakov. Keďže každý žiak, študent, vlastne každý človek preferuje iný štýl učenia sa, inak si informácie zapamätáva a inak sa dostáva od „vedomostí“ k „pochopeniu“, každý má aj iné učebné potreby. Tie ďalej ovplyvňuje aj

⁴¹⁷ Pod „personalizáciou vyučovania“, alebo „personalizovaným učením“ (z anglického *personalised learning*) rozumieme taký druh vyučovania, pri ktorom sa zo všeobecného hľadiska spája *individualizácia vyučovania* (chápaná ako prispôsobenie tempa), *jeho diferenciácia* (prispôsobenie prístupu) a *napojenie na záujmy a predchádzajúce skúsenosti žiaka*. *Transforming American Education: Learning by Technology*. [online] Dostupné na internete: <http://tech.ed.gov/wp-content/uploads/2013/10/netp2010.pdf> [citované 17. 2. 2015]. (Pre tabuľku porovnávajúcu personalizáciu, individualizáciu a diferenciáciu, pozri /v anglickom jazyku/ BRAY, Barbara – MCCLASKEY, Kathleen: *Personalization v Differentiation v Individualization Chart*. [online] Dostupné na internete: <http://image.slidesharecdn.com/personalizedlearningchart-120122130323-phpapp02/95/personalized-learning-chart-version-3-1-638.jpg?cb=1386031307> [citované 17. 2. 2015]).

⁴¹⁸ LIPTON, Rachel. *What is a Flipped Classroom and What are the Benefits*. [online] Dostupné na <http://alchemylearning.com/flipped-classroom-benefits/> [citované 17. 2. 2015]; HILL, Charles A. *The Benefits of Flipping Your Classroom*. [online] Dostupné na internete: <http://www.facultyfocus.com/articles/instructional-design/the-benefits-of-flipping-your-classroom/> [citované 17. 2. 2015]; HUDSON, Hannah. *The Flipped Classroom: What are the Pros and Cons?* [online] Dostupné na internete: <http://www.weareteachers.com/blogs/post/2012/12/12/the-flipped-classroom-what-are-the-pros-and-cons-> [citované 17. 2. 2015]; Kayla.e. *Pros & Cons*. [online]. Dostupné na internete: <http://blog.sharpschool.com/21st-century-learning/the-pros-and-cons-of-the-flipped-classroom/> [citované 17. 2. 2015].

rozdielne nadanie, vlastné tempo, či rôzne nastavený denný biorytmus. Obrátená škola umožňuje žiakovi „prebrať“ učivo tak, ako mu to najlepšie vyhovuje. Naraz alebo s prestávkami, s opakovaným sledovaním, v čase v ktorom sa mu najlepšie sústreďí, a v neposlednom rade bez stresu spôsobovaného v bežnej triede tlakom okolia na neustály „celospoločenský“ rovnomerne rýchly postup vpred, ktorý nezriedka zabráni menej sebavedomému dieťaťu v prípade nedostatočného pochopenia preberanej látky zdvihnúť ruku a požiadať o komplexnejšie vysvetlenie. **Individualizácia vyučovania** zároveň prirodzenou cestou prispieva k presunu zodpovednosti za učenie do rúk žiaka samotného. Už sa nemôže stať, že dieťa z rôznych dôvodov učivo počas hodiny nezvládne „zachytiť“. Keďže pri obrátenej škole sa musí žiak sám rozhodnúť, akým spôsobom bude informácie prijímať, metodika vlastne motivuje žiakov identifikovať a využívať svoj vlastný ideálny spôsob učenia sa.⁴¹⁹ Učí ich, ako sa majú učiť.

Takisto obrátená škola **vedie deti k objavovaniu** – pri obrátenej škole môže dieťa sledovanie videolekcie kedykoľvek prerušiť a odpovede na prípadné otázky hľadať – či už priamo internetovým prieskumom,

⁴¹⁹ Naučiť sa, ako sa mi najlepšie učí, je pre žiaka veľmi prínosné – osobne nevyhovujúci spôsob učenia a učenia sa môže byť významnou prekážkou v úspešnom fungovaní v škole a pôsobiť veľmi demotivačne. V tradičnom systéme sa v konečnom dôsledku od žiakov očakáva, že sa prispôbia vyučovaciemu štýlu učiteľa – naopak, obrátená škola dáva učiteľovi možnosť a oveľa väčšiu voľnosť prispôbiť hodiny nielen prevažujúcemu učebnému štýlu triedy, ale aj venovať pozornosť individuálnym potrebám konkrétnych žiakov (na čo v tradičnom vyučovaní ostáva priestor len zriedka). Poznať a využívať svoj vlastný učebný štýl môže zásadne ovplyvniť úspešnosť fungovania žiaka na škole a neskôr aj jeho celú budúcnosť.

v encyklopédii z domácej knižnice, alebo trebárs prostredníctvom diskusie s vedomosťami oplývajúcim rodinným príslušníkom. A ako pripomína svetoznámy filozof a lingvista Noam Chomsky: „*O tom by malo byť vyučovanie: inšpirovať študentov, aby sami objavovali, aby pochybovali ak nesúhlasia, aby hľadali lepšie alternatívy, ak si myslia, že také existujú, aby sa prepracovali cez úspechy minulosti a sami sa v nich stali majstrami, pretože ich to baví. [...] Vzdelávanie je v skutočnosti zamerané na pomáhanie študentom, aby sa stali schopnými sami sa učiť, pretože to človek robí v skutočnom živote.*“⁴²⁰

Prostredníctvom videolekcie obrátená škola **pomáha aj žiakom, ktorí sa z rôznych dôvodov nemôžu vyučovania zúčastniť**. Keďže k informáciám majú prístup aj mimo štandardného vyučovania, na jednej strane dostávajú možnosť vyhnúť sa zameškávaniu, na druhej strane učiteľ nemusí tráviť svoj vzácny čas opakovaním a vysvetľovaním základnej látky počas individuálnych konzultácií.⁴²¹

Presunutie expozičnej časti vyučovania do domáceho prostredia a fixačnej a aplikačnej časti do školského tiež umožňuje vyučujúcemu **naplniť svoje hodiny obsahom**, na ktorý nikdy predtým nezostával čas, **ktorý považuje za prínosnejší ako samotné prednášanie** učiva, a/alebo

⁴²⁰ CHOMSKY, Noam. *The Purpose of Education*. Videozáznam príspevku autora na konferenciu *Learning Without Frontiers* 2012, 1. 2. 2012, 20. – 21. Minúta. [online] Dostupné na internete: https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=DdNAUJWJN08 [citované 17. 2. 2015].

⁴²¹ *Flipped Classroom Resources*. Utah Education Network. [online] Dostupné na internete: <http://www.uen.org/flipped/> [citované 17. 2. 2015].

ktorý by deti jednoducho individuálne nezvládali. Najmä ak sú z času na čas publikované výsledky medzinárodných prieskumov takých základných schopností, ako je napríklad čitateľská gramotnosť, v ktorých Slovensko, bohužiaľ, v posledných rokoch nedosahuje príliš potešujúce výsledky.⁴²² Navyše, takéto vzdelávanie je oveľa efektívnejšie aj z pohľadu neurovedy – ako uvádza Lojová: „*Mozog je zameraný na zmysel a význam vnímaných informácií a jeho aktivita prirodzene smeruje k zmysluplnej kategorizácii a organizácii informácií. [...] Hľadanie významu a následná potreba konať a pôsobiť na naše prostredie je automatická, vedie k cieľavedomému správaniu a riešeniu problémov. Ak neumožníme mozgu pátrať po tom, aký majú veci zmysel, aký má daná skúsenosť význam, ako ju môžeme následne zužitkovať v každodennom živote, nevyužívame a ignorujeme vrodenú dispozíciu, čím znižujeme efektívnosť učenia sa.*“⁴²³

Obrátená škola takisto **umožňuje vyučujúcemu stráviť viac času počas hodiny asistenciou žiakom, ktorí ju potrebujú a**, naopak, poskytnúť **viac priestoru na samostatný postup tým, ktorí sú rýchlejší** ako väčšina. Učiteľovou úlohou už nie je len predniesť učivo skupine detí tak, aby ho čo možno najväčší počet čo najrýchlejšie pochopil. Zrazu má možnosť venovať sa individuálnym žiakom, prípadne skupinám, podľa ich aktuálnej potreby. Dĺžka a intenzita skutočnej interakcie medzi konkrétnym žiakom

⁴²² PISA – *What Students Know and Can Do: Student Performance in Mathematics, Reading and Science*. [online] Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/PISA-2012-results-snapshot-Volume-I-ENG.pdf> [citované 17. 2. 2015].

⁴²³ LOJOVÁ, *Individuálne osobitosti*, s.77. Napriek tomu, že publikácia sa zameriava na výučbu cudzích jazykov, v uvedenej časti sa venuje vzdelávaniu všeobecne.

a vyučujúcim teda vo významnej miere narastá. Táto interakcie je prospešná nielen pre prácu žiakov, ale aj pre prácu učiteľa – minimálne hodnotenie výkonu sa môže stať oveľa objektívnejším, lebo sa už nespolieha len na číselný výsledok štandardizovaného testu, ale môže reflektovať aj mieru skutočného zapojenia jednotlivca do pracovného procesu počas vyučovacej hodiny.

Takisto **žiaci omnoho viac spolupracujú a komunikujú medzi sebou** – intenzívne sa využíva peer-teaching, čo je prospešné nielen pre nadobúdanie a precvičovanie celého radu sociálnych zručností,⁴²⁴ ale aj ako tréning aplikácie učiva prostredníctvom jeho vysvetľovania.⁴²⁵ Z pozorovaní učiteľov vyplýva, že zároveň sa zlepšujú aj akademické výsledky.⁴²⁶ Nie je to neočakávané – veď Bloom už v roku 1984 tvrdil: „*Priemerný študent, ktorý má prístup k asistencii jeden-na-jedného, vďaka neustálej spätnej*

⁴²⁴ Napríklad aktívne počúvanie, kritické myslenie, sebakvadrácia, riešenie konfliktov, poskytovanie aj prijímanie spätnej väzby, práca v skupine, a iné. Prítomnosť alebo neprítomnosť týchto zručností u žiaka môže mať úplne zásadný význam pre jeho budúcnosť, keďže sú dôležité nielen v neskoršom zamestnaní, ale aj pre všeobecné, každodenné fungovanie v ľudskej spoločnosti. *Škola 21: Osobné a sociálne kompetencie*. [online] Dostupné na internete: <http://www.skola21.sk/kniznica/klima/osobne-socialne-kompetencie/dalej> [citované 17. 2. 2015].

⁴²⁵ Ktorý možno považovať za jeden z vôbec najefektívnejších spôsobov zapamätania aj pochopenia učiva. Už Seneca ml. píše v *Etických listoch* Lucíliovi „docendo discimus“, teda „vyučovaním sa učíme“. V modernej dobe je tento princíp základom metodiky *učenie vyučovaním* (z nem. Lernen durch Lehren) vyvinutej nemeckým profesorom Jean-Pol Martinom. SENECA, Lucius Annaeus. *Výbor z listů Luciliovi*. [online]. Dostupné na internete: http://taufi.net/doku.php/filozofie/seneca_-_vybor_z_listu_luciliovi [citované 17. 2. 2015]; SKINNER, Jody. *The Koblenz Model within Anglo-American Cultural Studies at German Universities*. [online] Dostupné na internete: http://www.developingteachers.com/articles_tchtraining/koblenz1_jody.htm [citované 17. 2. 2015].

⁴²⁶ *Flipped Classroom Resources* [citované 17.2. 2015].

väzbe a korektívnemu procesu môže dosiahnuť akademické výsledky na úrovni až 98. percentilu študentskej populácie“.⁴²⁷

Obrátená škola teda má potenciál prispievať k rozvoju všetkých tzv. „kľúčových kompetencií“ vytýčených expertmi Rady Európy, ktorými sú: učenie, objavovanie, myslenie a uvažovanie, komunikácia, kooperácia, práca a prispôsobenie sa zmenám.⁴²⁸

V neposlednom rade obrátenie vyučovania **umožní učiteľovi objektívnejšie a komplexnejšie hodnotiť** za ich vlastnú prácu a vyhnúť sa príliš aktívnemu zapojeniu rodičov do riešenia domácich zadaní dieťaťa. Ak je domácou úlohou žiaka jednoducho pozrieť si video, mizne priestor na nepochopenie úlohy, čím sa znižuje aj potenciál pre neprimeranú pomoc tretích osôb.

Nevýhody, riziká, prekážky a mínusy

Jednou z najčastejšie citovaných prekážok a nevýhod zavedenia obrátenej školy je **zväčšenie objemu práce učiteľa**. Je to určite validná výhrada – podľa nedávnych správ sú napríklad vo Veľkej Británii učitelia pracovníkmi s najväčším množstvom odpracovaných neplatených nadčasov.

⁴²⁷ KACHKA, *Understanding the Flipped Classroom*, [citované 17.2. 2015].

⁴²⁸ KMEŤ, Pavol. *Súčasný premeny školstva na Slovensku*. [online] Dostupné na internete: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec1/pdf_doc/100.pdf [citované 17. 2. 2015].

Podľa tohto najnovšieho výskumu viac ako polovica britských pedagógov odpracuje bezplatne nad rámec pracovnej doby až 12 hodín týždenne.⁴²⁹

Významnou prekážkou obrátenej školy môže byť tiež **absentujúce technické vybavenie**, ktoré možno očakávať skôr na strane žiakov. Vlastníctvo osobného počítača s pripojením na internet je síce už aj v našom kultúrno-ekonomickom prostredí veľmi rozšírené, nie je však absolútnou samozrejmosťou, a to dokonca ani v regiónoch s priaznivejším ekonomickým vývojom. Nedostatočnú technickú vybavenosť žiakov síce je možné čiastočne kompenzovať nahrávaním materiálov na usb-kľúče, CD nosiče, alebo prístupom do špecializovanej učebne, no nie je to systémové riešenie. Komplikáciou je potom napríklad obmedzený počet prístrojov v takýchto učebniach, obmedzený prístup žiakov do takýchto učební, alebo aj praktická náročnosť nahrávania lekcí na ten-ktorý prenosný nosič všetkým, ktorí to potrebujú. Z technického hľadiska je prekážkou aj **nedostatočná zručnosť** (skôr vyučujúceho ako žiakov) **pri spracovávaní multimediálneho materiálu**, najmä ak sa učiteľ rozhodne vyrábať vlastné videá. Rizikom metodiky obrátená škola je nepochybne aj **klíma konkrétnej triedy, vedenia školy** a postoj jej členov k zmenám dovtedy zaužívaného spôsobu vyučovania.

K prekážkam či komplikáciám obrátenej školy môžeme s určitosťou zaradiť tiež **veľkosť žiackej skupiny**, s ktorou pracujeme. Pri príliš veľkom

⁴²⁹ WIGGINS, Kaye. *Teachers Work More Overtime Than Any Other Professionals, Analysis Finds*. [online] Dostupné na internete: <https://news.tes.co.uk/b/news/2015/02/27/teachers-work-more-overtime-than-other-professionals-analysis-finds.aspx> [citované 17. 2. 2015].

počte žiakov sa objavuje riziko, že niektoré výhody systému jednoducho zmiznú. Z pohľadu učiteľa vychovaného skôr v tradičnom systéme vyučovania môže byť tiež za problém novej metodiky považovaná jej čiastočná **nepredvídateľnosť**, ktorá sa týka priebehu hodiny, ale aj jej výsledkov. Keď poskytneme žiakom na hodine väčšiu voľnosť, respektíve priestor na sebaujadrenie a vlastnú iniciatívu, nutne sa vystavujeme riziku neočakávaných situácií – diskusie sa rozvinú smerom ktorý sme nepredpokladali, aktivita deťom zaberie menej času, ako sme si naplánovali (prípadne ich zaujme natol'ko, že sa jej budú chcieť intenzívnejšie venovať).

Jednou z výhrad voči obrátenej škole býva tiež, že je to pre deti len „ďalšie pozeranie do obrazovky“. V tom prípade by sa tiež dalo polemizovať o nevhodnom **navýšení množstva „domácej úlohy“**, voči ktorej samotnému princípu má časť učiteľov aj vedeckej obce, podľa nedávnych výskumov, nie úplne neopodstatnené výhrady.⁴³⁰

Posledným rizikom je **nesprávne pochopenie zmyslu obráteného vyučovania** zo strany učiteľa. Obrátená škola nie je synonymom online-vzdelávania, aj keď s týmto vzdelávacím systémom ju spájajú určité charakteristiky. Systém tiež nemá v žiadnom prípade uvoľniť učiteľovi čas na hodine na navýšenie množstva informácií, ktoré sa majú deti naučiť. Takisto nová metodika nie je snahou o popretie alebo devalváciu hodnoty učiteľa v triede, jeho rolu len mení a z istého uhla pohľadu dokonca

⁴³⁰ PARKER, Clifton B. *Stanford Research Shows Pitfalls of Homework*. [online] Dostupné na internete: <http://news.stanford.edu/news/2014/march/too-much-homework-031014.html> [citované 17. 2. 2015].

posilňuje. Obracať vyučovanie tiež nemá zmysel v snahe vyhovieť požiadavke rýchlo a jednoducho zapojiť do vyučovania informačné a komunikačné technológie a tým ho „zmodernizovať“ – obrátená škola nemá byť o videách, je predovšetkým o zmene druhu pôsobenia vyučujúceho na žiakov,⁴³¹ zefektívnení vyučovania a jeho prispôbení realite 21. storočia.

Alternatívne formy obrátenej školy

Najčastejšie sa obrátená škola spomína v súvislosti so zapojením videolekcií, ktoré sú dostupné online. Je síce pravda, že až v tejto forme získala skutočne masovú popularitu, no nie je to jediný spôsob, ako vyučovanie obrátiť. Pomerne rozšírené je napríklad obrátené vyučovanie využívajúce texty – najmä pri štúdiu humanitných predmetov je relatívne bežné, že žiaci a študenti z času na čas dostanú za úlohu naštudovať si individuálne materiál, s ktorým budú neskôr pracovať počas vyučovacej hodiny.

Ďalšou úzko súvisiacou metodikou je tzv. „majstrovské vyučovanie“,⁴³² na ktoré potom nadväzuje „obrátené majstrovské vyučovanie“.⁴³³ Pôvodný termín bol navrhnutý Benjaminom Bloomom v 60. rokoch 20. storočia. Vychádza z premisy, že „škola môže poskytnúť nielen

⁴³¹ BERGMANN, Jonathan – OVERMYER, Jerry – WILLIE, Bret. *The Flipped Class: What it Is and What it is Not*. [online] Dostupné na internete: <http://www.thedailyriff.com/articles/the-flipped-class-conversation-689.php> [citované 17. 2. 2015].

⁴³² Z anglického *mastery learning*.

⁴³³ Z anglického *flipped mastery learning*.

rovnosť vzdelávacích možností, ale aj rovnosť vzdelávacích výsledkov“.⁴³⁴ Podľa Blooma až 90 % detí môže dosiahnuť vynikajúce výsledky, ak ich vyučujúci nájde správny spôsob vyučovania, teda najmä ak budú vyučované vhodnými metódami a dostanú dostatok času.⁴³⁵ Bloom (aj ďalší propagátori majstrovského vyučovania, napríklad James Block) bol už vo svojej dobe kritizovaný za prílišný optimizmus a nesúlad s realitou. Lowell Horton v odbornom časopise *Educational Leadership* už v roku 1979 upozorňuje na rad faktorov, ktoré z majstrovského vyučovania robia koncept bez širšej využiteľnosti, konkrétne: a) potreba širokého konsenzu pedagogickej obce na špecifických vzdelávacích cieľoch; b) nedostatok hodnotiacich prostriedkov a komplikovanosť ich použitia; c) absencia korektívnych prostriedkov; d) zväčšenie množstva práce učiteľa o až 20 %; e) dôraz na predškolské vzdelávanie; f) problém definície kurikula; g) zmena variability času a obsahu; h) stigma metodológie založenej na behaviorizme; i) nepripravenosť učiteľov na takýto systém.⁴³⁶ Metodológia „obráteneho majstrovského vyučovania“ na časť tejto kritiky odpovedá. Využíva videolekcie na doma, typické pre obrátenú školu, a zároveň poskytuje študentom možnosť individuálnej rýchlosti progresu, čo je typické pre majstrovské vzdelávanie. Obrátené majstrovské vzdelávanie (opäť

⁴³⁴ HORTON, Lowell. Mastery Learning: Sound in Theory, But... In *Educational Leadership*, 1979, roč. 37, č. 2, [online] Dostupné na internete: http://www.ascd.org/ASCD/pdf/journals/ed_lead/el_197911_horton.pdf [citované 17. 2. 2015].

⁴³⁵ BLOOM, Benjamin S. *Learning for Mastery*. [online] Dostupné na internete: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED053419.pdf> [citované 17. 2. 2015].

⁴³⁶ HORTON, *Mastery Learning* [citované 17.2. 2015].

spopularizované predovšetkým Jonathanom Bergmannom a Aaronom Samsom) tak využíva výhody oboch systémov. Je konceptom, ktorý si každý vyučujúci môže – a má – upraviť podľa vlastných potrieb a potrieb svojej triedy. Z toho logicky vyplýva, že konkrétnych foriem zavedenia metodiky bude toľko, koľko bude vyučujúcich, ktorí sa na jej zavedenie odhodlajú.⁴³⁷

Na webovej stránke *Školy liberálnych štúdií University of Iowa* na otázku „*Prečo študovať históriu?*“ odpovedá profesorka Constance H. Berman takto: „*História je jadrom humanitných vied. Je o riešení problémov, zbieraní dôkazov, a ich spájaní, aby sme pochopili, čo sa v minulých civilizáciách stalo – a prečo. Svojím globálnym záberom nám história pomáha chápať dnešné krízy aj úspechy. Je o pochopení, že to, čo sa stalo, môže byť ponímané rôzne, v závislosti od zvoleného uhla pohľadu. [...] História síce nemôže naše dnešné alebo budúce problémy vyriešiť, môže ale poskytnúť širší pohľad na to, ako rôzni ľudia veci robili, či mohli robiť. Štúdium histórie teda nie je len o suchých dátumoch a bitkách, ani o memorizácii metód a dialektov, ale je prístupom k minulosti, v ktorej môžeme všetci odhaľovať skutočných ľudí, ktorí tým dnešným vôbec nie sú nepodobní.*“⁴³⁸ Napriek týmto ohnivým slovám sa štúdium histórie nachádza tak trochu v kríze. Pozícia histórie ako predmetu štúdia, dejepisu ako školského predmetu a jeho vyučovania, nie je momentálne práve ideálna.

⁴³⁷ 7 Unique Flipped Classroom Models – Which is Right for You?. [online] Dostupné na internete: <http://panopto.com/blog/7-unique-flipped-classroom-models-right/> [citované 17. 2. 2015].

⁴³⁸ BERMAN, Constance H. Why Study History?. [online] Dostupné na internete: <http://clas.uiowa.edu/history/about/why-study-history> [citované 17. 2. 2015].

Tento fenomén sa týka celého takzvaného „Západného“ sveta a všetkých úrovní vzdelávania.⁴³⁹ Učelia potrebujú, aby študenti zvládli štandardizovaný test, prípadne aby inšpekcia nemala čo vyčítať.

Metodika obrátená škola má ambíciu prispieť k zlepšeniu celkovej situácie. Pri správne zvolenej forme prevrátenia vyučovania sa totiž obrátená škola na vyučovanie dejepisu priam ideálne hodí, a to z nasledovných dôvodov: Pracovať s informáciami je potrebné naučiť sa *a trénovať*. Žiaci v škole trávajú polovicu svojho bdelého času, je preto prirodzené, že daný tréning by mal prebiehať aj tu. V dejepise, ktorý na zodpovednej práci s informáciami stojí a padá, je potom takáto aktivita zvlášť žiaduca. Prezident *Národnej rady humanitných štúdií* (USA) Steven A. Goldberg zdôrazňuje: *„Dnešní študenti sú digitálni domorodci. S ľahkosťou sa pohybujú po internete, komunikujú novými spôsobmi cez Facebook a Twitter a sú napojení na svoje iPody. Stále však musíme študentov učiť kriticky myslieť. Stále potrebujú vedieť ako nájsť relevantné a spoľahlivé zdroje a ako využívať digitálne pomôcky a zdroje efektívne. Stále potrebujú vedieť ako rozoznať primárne a sekundárne zdroje a ako odhadnúť ich validitu a spoľahlivosť. A stále sa potrebujú učiť analyzovať a interpretovať*

⁴³⁹ DE OLIVEIRA, Luciana C. "History Doesn't Count": Challenges of Teaching History in California Schools. In *The History Teacher*, 2008, roč. 41, č. 3, s. 363-378. [online] Dostupné na internete: <http://www.jstor.org/stable/i30036911> [citované 17. 2. 2015].

informácie, hodnotiť protichodné zdroje, a používať historické myslenie, aby boli schopní formulovať argument či tézu.“⁴⁴⁰

Nová metodika dáva priestor na hodnotenie pochopenia historických dejov, schopnosti aplikácie naučených informácií a ich analýzy. Výhodou je tiež, že hodnotenie môže prebiehať kontinuálne. To na jednej strane odstraňuje riziko horšieho celkového výsledku spôsobeného ľubovoľným akútnym problémom na strane žiaka a na druhej strane zabraňuje žiakovi získať lepšie hodnotenie „neférovým“ priživením na práci aktívnejšieho spolužiaka.

Vyučovanie s využitím metodiky obrátená škola má tiež potenciál byť pre žiakov oveľa zaujímavejšie a aktivizujúcejšie, ako je to pri tradičnom spôsobe výučby. To výrazne zvyšuje motiváciu žiakov a teda aj výslednú efektivitu celého vyučovacieho procesu.

Naším problémom nie je, že by nudila *história*. Problém je, ak nudí školský dejepis.

Obrátená škola ďalej umožňuje učiteľovi klásť väčší dôraz na multiperspektivitu. Ako uvádza Stradling: „[...]historici, ale aj iní, ktorí sa snažia rekonštruovať minulosť[...] interpretujú a používajú rovnaké informácie, ale iným spôsobom, vyberajú a dávajú dôraz na iné aspekty získaných informácií. Inými slovami, väčšina, ak nie všetky historické javy, môžu byť interpretované a rekonštruované z rôznych pohľadov, reflektujú

⁴⁴⁰ GOLDBERG, Steven A. *21st-century Skills and History are Compatible*. [online] Dostupné na internete: <http://teachinghistory.org/issues-and-research/roundtable-response/24061> [citované 17. 2. 2015].

*obmedzené informácie, subjektívne záujmy tých, ktorí ich interpretujú a rekonštruujú.*⁴⁴¹ Ďalej pokračuje: „Raz nastane situácia, keď sa študenti dobre oboznámia s multiperspektivitou, rozvinú svoje schopnosti pri učení dejepisu potrebné pre prístupy založené na základe analýzy historických prameňov, budú vedieť aplikovať tieto schopnosti na porozumenie stále širšiemu komplexu udalostí a historického vývoja, budú mať istotu pri efektívnej práci s mnohostrannosťou pohľadov, pri použití kombinácie prameňov, rozporných interpretácií a dôjdu tak ku kompetentnému historickému vysvetleniu.“⁴⁴²

Schopnosť prichádzať ku kompetentnému historickému vysvetleniu je jedným z cieľov dejepisného vyučovania všeobecne. Cesta k nej je však dlhá. Obrátená škola má ambíciu tento proces nielen zrýchliť, ale najmä zjednodušiť a urobiť ho „bezbolestnejším“, a to z pohľadu práce tak žiaka, ako aj vyučujúceho.

Viac času a nekonečné možnosti digitálnej platformy navyše napomáhajú aj pri zaradení tzv. „prierezových tém“ a všeobecnom spájaní dejepisu s inými vyučovacími predmetmi. Toto spájanie sa zrazu stáva nielen jednoduchším a technicky menej náročným, ale aj lacnejším. Čo je nemenej dôležité, stáva sa tiež prístupnejším, a to a) vďaka využitiu IKT v domácom prostredí s jeho neobmedzeným časom a individuálnym riadením výučby samotným žiakom; a b) vďaka využitiu hodiny na

⁴⁴¹ STRADLING, Robert. *Multiperspektivita vo vyučovaní dejepisu*. Štrasburg : Rada Európy, 2003, s. 7. [online] Dostupné na internete: <http://aplikace.msmt.cz/PDF/NHStradlingMultiperspektivita.pdf> [citované 17. 2. 2015].

⁴⁴² Tamže, s. 23 [citované 17. 2. 2015].

aplikačné, tvorivé, či analytické aktivity. Prostredníctvom interaktívnych máp alebo demografických štatistík vo videu sa môže dejepis spojiť s geografiou, alebo zaradením obrazového a hudobného materiálu s dejinami umenia. Následne je do vyučovacej hodiny možné zaradiť napríklad hĺbkové diskusie o morálnych otázkach v historickom kontexte (etika), porovnávanie dobových právnych úprav, analýzy filozofických teórií, či ekonomických ukazovateľov (náuka o spoločnosti), čítanie a reflexiu najtypickejších literárnych diel (literatúra), čítanie, analýza a interpretácia dokumentov z hľadiska používaného jazykového štýlu (materinský alebo cudzí jazyk) a v konečnom dôsledku aj kreatívnu tvorbu (výtvarná výchova, hudobná výchova, jazyky). Nová metodika takisto poskytuje priestor na spájanie a porovnávanie historických dejov s aktuálnymi udalosťami, čo je v konečnom dôsledku zmyslom celého predmetu. Žiaci (a nezriedka aj študenti stredných škôl) majú problém s formuláciou vlastných názorov, s obhájením postojov, s podložením informácií relevantnými zdrojmi, čítanie s porozumením sa zdá byť takmer neprekonateľnou prekážkou a majú len obmedzenú schopnosť pracovať s informáciami.

Recenzie

Janka HEČKOVÁ a kol. *DEJEPIS – pomôcka pre maturantov a uchádzačov o štúdium na vysokých školách.*
Nitra : Enigma, 2016, 421 s.

Martin LUPČO – Martin VASZARAB – Alena MIHÁLIKOVÁ. *Hravý dejepis. Pracovný zošit pre 9.ročník ZŠ.* Košice : Taktik, 2016, 76 s.

Mária Tonková (rec.)

V roku 2016 sa na chudobnom slovenskom knižnom trhu s dejepisnými učebnicami a podpornými pracovnými materiálmi objavilo zopár publikácií dokazujúcich, že aj v našom prostredí vznikajú viac či menej úspešné pomôcky určené na účinnejšie osvojovanie si vedomostí o minulosti našej dospelávajúcej generácie. Kolektív autorov pripravil *Hravý dejepis* – pracovný zošit z inovovaných noriem dejepisného učiva 9. ročníka základných škôl. Z pera skúsených historikov Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre vzišla ambiciózna a výrazná *Pomôcka pre maturantov a uchádzačov o štúdium na vysokých školách – Dejepis*. V situácii a podmienkach aktuálneho dejepisného vzdelávania v SR sú to záslužné činy samy o sebe. Obe pomôcky však spája dobré zázemie profesionálnych znalostí o predpokladoch, šanciach a limitoch interpretácie aktuálnych výsledkov historickej vedy v jej súčasť (a autonómnej disciplíny zároveň) dejepise, resp. v didaktike dejepisu – a tak i dobré výsledky v

prezentovaných možnostiach ako dosahovať vytýčené parciálne i komplexnejšie ciele kvalitnej dejepisnej výučby.

Sústredenosť pri zvládnutí náročných cieľov (boli podmienené už jasnou ambíciou poskytnúť celistvé spracovanie chronologicky i tematicky objemného gymnaziálneho učiva) je viditeľná predovšetkým v príručke nápadito zhrnujúcej konkrétne maturitné okruhy záväzných cieľových požiadaviek štátneho vzdelávacieho programu SR s premyslene spracovanými pasážami – odporúčaniami, ktoré logicky a zrozumiteľne prehĺbujú základné penzum príslušného učiva. Pracovný zošit sa venuje užšej problematike, pravda, takej, ktorá je už po formálnej stránke jednou z najdôležitejších súčastí dejepisnej výučby: priniesol súbor historických tém a úloh, pomocou ktorých chcú autori pomôcky jej používateľovi fixovať získané školské dejepisné vedomosti a aktivizovať jeho rozmyšľanie o súvislostiach kontroverzných dejín zatiaľ posledného ukončeného storočia ľudských dejín – teda dvadsiateho. Tu sa skrýva druhý motív, prečo uvažujeme nad oboma dejepisnými publikáciami naraz: chceme zdôrazniť, že jedným z hlavných dôvodov ich, podľa nás úspešného, výsledného efektu je aj spôsob, ktorým sa stavajú k otázkam „aktualizácie minulosti“ v dejepisnej výučbe, pričom práve v dejepisnom učive (19. a) 20. storočia je prístup k danému fenoménu nezastupiteľný. A stálo by za to podrobnejšie pripomenúť aj iný aspekt, ktorý si naša dejepisná výučba takmer nevšíma (paradoxne už vzhľadom na časové dotácie svojho predmetu) – je ňou otázka, do akej doby budú naše vzdelávacie programy dejepisné učivo moderných dejín členiť podľa kritérií prirodzených a odôvodnených

povedzme pred štvrt'storočím, vydeľovať z neho 20. storočie, kedy a ako sa v príprave obsahových (i výkonových) štandardov pozerá na dejiny 19. a 20. storočia ako na jeden celok. O spôsobe integrovania kontextu učiva humanitných predmetov sa na tomto prísne vyhradenom priestore ani neodvážime uvažovať.

Všetky nami predložené súvislosti majú svoje opodstatnenie pri posudzovaní jednej i druhej publikácie, podporujú ich kvalitu v oboch prípadoch, prirodzene však rezonujú predovšetkým v kapitolách príručky pre maturantov. Končiacemu študentovi, resp. absolventovi gymnázia s hlbším záujmom o históriu ich priamo evokujú viaceré časti jej textu – vrátane otázok o spôsobe vytvárania (kodifikovania) historických medzníkov, o dejinách súčasnosti a metodike ich výskumu a pod. S dejinami súčasnosti ako neukončenými dejinami prirodzene úzko súvisí aj otázka objektivity ich posudzovania, keďže aj tá sa už v súčasnosti formuluje inak než donedávna jednoznačný alebo aspoň prevažujúci postoj, ktorý v neukončenosti skúmaných historických procesov a v malom časovom odstupe od skúmanej problematiky videl len negatíva.

Autori *Dejepisu* účinne využili najnovšie významné príručky sumarizujúce teoretické problémy súčasnej histórie a historiografie a ich závery kvalifikovane sprostredkujú všetkým budúcim záujemcom o štúdium histórie (pod kvalifikovaným sprostredkovaním myslíme i štylisticky kvalifikované: podané tak, aby komplikovaným teoretickým východiskám, tézám a diskurzom súčasnej historiografie stredoškolský študent skutočne rozumel a zaujali ho). Za všetky pripomíname aspoň novú vysokoškolskú

učebnicu historikov Karlovej univerzity pod vedením L.Storchovej *Koncepty a dejiny* (Praha 2014), na ďalšie štúdium sa však budúcemu záujemcovi neostýchajú ponúknuť starostlivý výber časovo i tematicky širokého diapazónu prác rozmanitých historikov dostupných v slovenčine, resp. češtine (povedzme že od Herodota, Anny Komneny či Ibn Chaldúna až po syntézu moderného dejepisectva G. Iggersa...) a primerane medzi ne zaradzujú práce slovenských autorov.

Jednoduchšie povedané – slovenský záujemca o štúdium na zahraničnej vysokej škole už nie je v príprave odkázaný na zahraničnú (českú) prípravnú literatúru, čo je potešiteľné o to viac, že české učebnice, resp. študijné pomôcky sa prirodzene koncentrujú na českú problematiku hlavne v častiach venovaných národným dejinám, skúsenosti slovenských študentov českých vysokých škôl nás však často upozorňujú, že hodnotenie úrovne ich vedomostí sa v začiatkoch neodvíja od mechanického naštudovania slovenskému prostrediu vzdialenejších reálií.

Zhrnutie predstav kolektívu o potrebných znalostiach gymnaziálneho študenta pritom jasne vychádza z aktuálne platných vzdelávacích programov – dokáže však aktívne „domýšľať“ ich smerovanie, jednoznačnejšie vymedziť viaceré, v ŠVP nepresne pomenované, resp. nie úplne šťastne definované výstupy, všetky už spomínané i mnohé ďalšie pridané faktografické i metodologické súvislosti ich autorskej práce nielenže prirodzeným spôsobom napomáhajú sprehľadniť požiadavky (podstatu) základného gymnaziálneho učiva, študenta dokážu motivovať k tomu, čo je inak najväčším problémom našej dejepisnej výučby (a na druhej strane – čo

prinajmenej zahraničné vysoké školy pri výbere svojich budúcich študentov akcentujú): logické a jasné premýšľanie o smerovaní historickej vedy a jej možnostiach, predstavy o úlohe histórie v („prítomnosť minulosti“) i všetkých príslušných súvislostí – individuality vo veľkých neosobných historických procesoch, otázky a špecifiká synchronu národných a všeobecných (svetových) dejín, atď., to všetko podoprené premyslene zostavenou faktografickou poznatkovou (vedomostnou) základňou.

Zopakujme teda, že autorský kolektív J. Hečková, E. Marci, A. Kičková, M. Glejte, M. Palárik, A. Mikulášová, V. Plesníková rozdelil materiál do desiatich kapitol, vzhľadom na účel pomôcky ho prirodzene sleduje v chronologickom kontexte a zároveň synchronne, nerovnaká rozsiahlosť jednotlivých častí v sebe uvážlivo zlúčila ich predstavy o podstatných nutných historických znalostiach absolventa stredoškolského štúdia a požiadavky formulované štátnym vzdelávacím programom. Najrozsiahlejšie sú tak kapitoly venované moderným dejinám až po dejiny súčasnosti, ani chronologicky staršie obdobia a tematické okruhy v stránkovo kratších kapitolách však nie sú obsahovo ochudobnené, naopak, už vzhľadom na vymedzený počet ich strán sa dá obdivovať zručnosť podania podstatných súvislostí príslušného obdobia. (Pripomeňme ešte, že dobre zostavený výber odporúčanej literatúry je pripojený ku každému z parciálnych tematických okruhov.) Dôležitú, rovnako kvalitnú súčasť učebnice tvoria záverečné modelové testy a register základných historických termínov, s ktorými text pracuje, radi by sme vypichli vtipný spôsob radenia testových otázok – na rozdiel od učiva testové otázky nie sú usporiadané

chronologicky, takže používateľa preskúšajú z jeho znalostí oveľa dôkladnejšie.

„Testovanie“ a rozvíjanie vlastných úvah žiaka prostredníctvom úloh pracovného zošitu *Hravý dejepis* je prirodzene zostavené odlišne. Jeho hlavný avizovaný prostriedok: podnecovanie aktívnej sebavedomej „hravosti“ príslušného užívateľa je podložené a primerané už vzhľadom na určenú vekovú skupinu a mnohé úlohy možno oprávnene hodnotiť vysoko pozitívne. Nezdá sa však, že by tento spôsob mal byť jediným pre tvorivé upevňovanie historických znalostí a zručností kontroverzného 20. storočia.

Obe nami prezentované práce sú mimoriadne dobre graficky spracované. Pripomíname to preto, že táto tematika takisto tvorí bolestnú súčasť problémov slovenského školského dejepisu. Praktická dôležitosť grafickej úpravy sa zreteľne zrkadlí na výsledku pracovného zošita pre základnú školu, rovnakú ak nie väčšiu dôležitosť nadobudla v pomôcke pre maturantov (členenie textu jednotlivých kapitol na základnú tematiku a rozširujúce učivo ďalej členené na tematicky jasne oddelené súčasti atď.), kde napomáha užívateľovi výrazným spôsobom tak pri osvojovaní si poznatkov, ako aj pri ich výbere a opakovaní.

Správy

Medzinárodná vedecká konferencia: *Baníctvo na Slovensku a v Rumunsku v 15. až 18. storočí*

Miroslav Kamenický

Konferencia sa uskutočnila 13. septembra 2016 v Kremnici v prednáškovej sále *Múzea mincí a medailí Národnej banky Slovenska*. Organizátormi konferencie boli Komisia historikov Slovenska a Rumunska, Múzeum slovenského národného povstania a Národná banka Slovenska – Múzeum mincí a medailí.

Podujatie slávnostne otvorili spolupredsedia Komisie historikov Slovenska a Rumunska Nicolae Edroiu a Stanislav Mičev. Prvou odbornou prednáškou bol príspevok Zsolta Simona (Rumunská akadémia vied) *Produkcia zlata v Transylvánii v 15. storočí*. Autor predstavil najdôležitejšie náleziská zlata v Transylvánii a pokúsil sa o vyčíslenie tamojšej produkcie. Nasledoval príspevok Daniela Kianičku (Múzeum mincí a medailí Kremnica) *Baníctvo v Kremnici v 15. – 18. storočí*. Boia Stelean (Rumunsko) predstavil bane a baníctvo v Banáte v 17. a 18. storočí. Prvý blok referátov zavŕšil príspevok Miroslava Kamenického (Univerzita Komenského v Bratislave) *Kontakty v oblasti baníctva a hutníctva medzi sedmohradskými banskými oblasťami a stredoslovenskou banskou oblasťou v 17. a 18. storočí*. Autor konštatoval, že kontakty medzi sedmohradskými a slovenskými banskými oblasťami boli čulé po celý stredovek. Pre rozpad stredovekého Uhorska kontakty medzi sedmohradskými banskými oblasťami

a slovenskými oblasťami prešli transformáciou. Už sa nenachádzali v jednom štáte, ba naopak, v dvoch znepriatelených štátoch. Ako príklad kontaktov stredoslovenskej banskej oblasti a sedmohradskej banskej oblasti možno uviesť akciu Gabriela Betlena, ktorý v rokoch 1619 – 1620 priviezol zo Slovenska do Zlatny (Zalathny) niekoľko sto nemeckých a slovenských baníkov, aby oživilí tamojšie baníctvo. Je známe, že Betlen sa staral aj o pozdvihnutie hospodárstva v Sedmohradsku. Mimo iného aj podporoval rozvoj baníctva.

Habsburské panstvo nad Sedmohradskom sa po bitke pri Viedni (1683) a následných víťazstvách nad Turkami etablovalo po etapách. V roku 1691 bol vydaný Leopoldov diplom – základná zmluva medzi Sedmohradskom a habsburskou monarchiou. Po Satmárskom mieri (1711) získala habsburská monarchia úplnú kontrolu nad Sedmohradskom. A etablovala sa tu, pochopiteľne, aj erárna správa baníctva. V Sedmohradsku fungovala, podobne ako na Slovensku, inštitúcia expektanstva. Išlo o čakateľov na uvoľnené úradnícke miesta. O jednom takomto konkrétnom expektantovi, ktorí bol preložený zo Sedmohradska do stredoslovenskej banskej oblasti, nás informujú pramene z 30. rokov 18. storočia. Išlo o Sebastiána Wernbergera, ktorý o sebe v expektanstskom dotazníku uviedol, že je synom mešťana z Pasova. Narodil sa v roku 1701. Koncom 20. a začiatkom 30. rokov pôsobil v Sedmohradsku ako expektant. V roku 1733 bol preložený zo Sedmohradska do stredoslovenskej banskej oblasti, konkrétne do banskoštiavnického banského revíru. Bolo to práve v dobe, keď vedúci predstavitelia baníctva a hutníctva v Dvorskej komore vo Viedni

plánovali povzniesť baníctvo v monarchii zlepšením školenia banských odborníkov. Už v roku 1733 bola založená Banícka škola v Jáchymove v Čechách. Podobnú školu chceli založiť aj v Banskej Štiavnici. Organizáciou školy bol poverený cisársky komisár v Dolnouhorských banských mestách Ján František von Lauern. Ten poveril úradníka Jozefa Kaschnitza úlohou zorganizovať predmetnú školu. Kaschnitz naprojektoval školu a navrhol aj jej pedagógov. Za najdôležitejšieho pedagóga školy, inštruktora matematiky, navrhol práve predmetného Sebastiana Wernbergera. Wernberger mal vraj dobré znalosti z matematiky a geometrie, ktoré získal ako pomocník renomovaného viedenského dvorského matematika Jána Jakuba Marinoniho. Wernberger mal za svoju prácu dostávať pomerne slušný plat (200 zlatých ročne). Na porovnanie inštruktor baníctva a banského meračstva mal dostávať len 75 zlatých.

Wernberger sa však nakoniec inštruktorom matematiky nestal. Stal sa ním známy polyhistor Samuel Mikovíni. Škola bola založená 29. júla 1735. Wernberger ostal ako expektant v Banskej Štiavnici. Keď bol v roku 1737 na základe nariadenia Dvorskej komory vo Viedni regulovaný, resp. znížený počet expektantov v stredoslovenskej banskej oblasti na 8, bol Sebastian Wernberger, vtedy už 36-ročný expektant zo Sedmohradska, preložený, v podstate len formálne, ku ružomerskému soľnému úradu, kde bol stále evidovaný ako expektant, teda čakať na úradnícke miesto. V tom istom dokumente z roku 1737 sa pri mene Wernbergera spomína aj ďalší expektant zo Sedmohradska, vtedy pôsobiaci v banskoštiavnickej oblasti

a formálne evidovaný pri ružomerskom soľnom úrade – jeho meno bolo Dominik Weinmayer.

V roku 1762 bola panovníčkou Máriou Teréziou založená v Banskej Štiavnici vysoká banícka škola, slávna Banícka akadémia. Išlo o centrálnu vysokú školu pre výchovu banských odborníkov pre celú habsburskú monarchiu. Presnejšie štatistické údaje o počtoch študentov máme až od roku 1770. V rokoch 1770 – 1810 študovalo na Baníckej akadémii v Banskej Štiavnici celkovo 1 067 poslucháčov. Z Uhorska ich bolo 560, z rakúskej časti monarchie 393.

Medzi 560-timi poslucháčmi z Uhorska možno bezpečne zadefinovať 77 poslucháčov zo Sedmohradska (takmer 14 %). 49 poslucháčov bolo z Banátu, 434 z ďalších častí Uhorska vrátane Slovenska.

Druhý blok referátov otvoril Marius Grec (Rumunsko) príspevkom *K vývoju legislatívneho systému organizácie a využívania minerálnych zdrojov Transylvánie v 15. až 18. storočí*. Nasledoval príspevok Nicolae Edroiu (Rumunská akadémia vied) *Baníci zo Západných Karpát v druhej polovici 18. storočia*. Zuzana Mičková (Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica) osvetlila vo svojom referáte problematiku vplyvu protireformácie a rekatolizácie na osadenstvo Banskobystrického mediarskeho podniku. Peter Kónya (Prešovská univerzita) predniesol príspevok *Správa uhorských a sedmohradských baní Hospodárskou radou Františka II. Rákóciho*. Tento príspevok uzavrel druhý blok referátov.

Tretí blok referátov otvoril Michal Ďurčo príspevkom *Železorudné baníctvo v Hronci na starých mapách z 18. storočia*. Pavel Hronček

(Technická univerzita Košice) sa vo svojom príspevku zaoberal breznianskym baníctvom v doline Štiavničky v Nízkych Tatrách v 17. a 18. storočí. Eva Márza (Univerzita Alba Iulia, Rumunsko) predniesla príspevok *Banícki doktori zo Západných Karpát: Ioan Piuariu Molnar a Vasile Popp*. Tretí blok referátov zavŕšil Pavel Huszárík (Nadľak, Rumunsko) príspevkom *Príspevok slovenských komunít k rozvoju baníctva v Transylvánii*.

Štvrtý blok referátov otvorila Lucia Krchnáková z hostiteľskej inštitúcie (Múzeum mincí a medailí Kremnica) príspevkom *Dejiny banského závodu dedičnej štólne Hoffer v Bankách pri Banskej Štiavnici*. Nasledoval príspevok Pavla Rybára a Ladislava Hvizdáka *Digitálne rekonštrukcie historických banských diel v Smolníku*. Autorkou posledného referátu bola Eva Márza (Univerzita Alba Iulia, Rumunsko). Priblížila literatúru, ktorá bola publikovaná v Rumunsku o Slovákoch a Slovensku v rokoch 2012 – 2014.

Konferencia mala vysokú odbornú úroveň. Ostáva už len dúfať, že príspevky budú čo možno najskôr publikované v pripravovanej samostatnej publikácii.

Konferencia s medzinárodnou účasťou: *Pohromy, katastrofy a nešťastia v dejinách našich miest*

Miroslav Kamenický

Konferencia sa uskutočnila v Bratislave v priestoroch Univerzitnej knižnice na Ventúrskej ulici v dňoch 18. – 20. októbra 2016. Jej organizátormi boli Historický ústav SAV, Slovenská historická spoločnosť, Sekcia pre dejiny miest a Univerzitná knižnica v Bratislave.

Po slávnostnom otvorení konferencie prvou odbornou prednáškou bol príspevok Branislava Kovára z Archeologického ústavu SAV v Nitre o kolapsoch a katastrofách očami sídliskovej archeologie. Nasledoval príspevok Ota Tomečka (Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica) s názvom *1443 FUIT MAGNUS TERRAE MOTUS. Niekoľko poznámok o najstaršom doloženom zemetrasení v našich dejinách*. Autor podrobne analyzoval doterajšiu odbornú literatúru o zemetraseniach na našom území. Podrobne sa zaoberal všetkými existujúcimi správami o známom zemetrasení z roku 1443, ktoré zasiahlo najmä stredoslovenské banské mestá (Kremnicu). Zuzana Ludiková (Slovenská národná galéria v Bratislave) zasa analyzovala okolnosti, za ktorých bola postavená Maximiliánova fontána na Hlavnom námestí v Bratislave. Prvý blok referátov uzavrel Richard Pagáč (Východoslovenské múzeum, Košice) príspevkom o požiaroch v Košiciach v ranom novoveku.

Druhý blok referátov otvoril Miroslav Kamenický (Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava) príspevkom o požiaroch a zemetraseniach v Bratislave od 16. do konca 18. storočia. Peter Benka (Filozofická fakulta Univerzity Komenského) zasa informoval o živote mestskej komunity medzi obliehaním, epidémiami a požiarimi na príklade Bardejova na prelome 17. a 18. storočia. Miroslav Nemec (Historický ústav SAV) osvetlil problematiku podpaľačstva v liptovských mestách v ranom novoveku. Program prvého dňa konferencie uzatvoril príspevok Ivana Mrvu (Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava) *Katastrofa alebo nový začiatok? Požiare miest a obcí v novoveku a ich následky.*

Druhý rokovací deň konferencie otvorili svojím referátom Ľudmila Sulitková (Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, Ústí nad Labem) a Jana Jordánková (Archív mesta Brno). Informovali o prírodných katastrofách a epidémiách v predbelohorskom Brne. Daniel Haas Kianička (Múzeum mincí a medailí Kremnica) zasa hovoril o katastrofách v Kremnici v 16. a 17. storočí. Miloš Jesenský (Kysucké múzeum Čadca) sa zaoberal živelnými pohromami vo vybraných mestách žilinského kraja do 18. storočia. Jana Karlíková (Trenčín) analyzovala povodne v Trenčíne a blízkom okolí. Elena Kurincová (Múzeum mesta Bratislavy) prezentovala ikonografické zobrazenie urbánnych nešťastí (povodní a požiarov) v Bratislave. Lucia Burdová (Malokarpatské múzeum, Pezinok) sa zaoberala požiarimi a ich dopadom na mesto Pezinok a priľahlé mestá malokarpatského regiónu od novoveku do polovice 20. storočia. Peter Kónya (Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov) informoval o poslednej morovej

epidémii v hornouhorských slobodných kráľovských mestách. Marián Melo (Fakulta matematiky, fyziky a informatiky Univerzity Komenského, Bratislava) sa vo svojom príspevku venoval tuhej zime 1783/84 v Bratislave a na ďalších miestach strednej Európy.

Posledný blok referátov druhého rokovacieho dňa otvoril príspevok Beáty Ricziovej (Lekárska fakulta Univerzity Komenského, Bratislava) *Propagácia vakcinácie proti pravým kiahňam – osvetové spisy pre slovenské obyvateľstvo*. Nino Delič (Inštitút histórie Belehrad, Srbsko) predniesol príspevok *Nový Sad a revolúcia 1848 – 1849. Devastácia a nový začiatok*.

Program posledného rokovacieho dňa otvoril referát Jána Goliana (Diecézny archív Banská Bystrica) o troch ničivých epidémiách pustošiacich mestečko Detva v roku 1873. Annamária Kónyová (Prešovská univerzita) informovala o poslednom veľkom požiari Prešova 6. mája 1887. Laura Pastoreková (Ústav stavebníctva a architektúry SAV, Bratislav) referovala o vplyve vojenských udalostí na obraz slovenských miest. Vojtech Kessler (Historický ústav AV Českej republiky, Praha) predniesol príspevok *Mesto v zovretí bastiónov*.

Druhý blok referátov posledného rokovacieho dňa konferencie začala svojím vystúpením Tereza Čapandová (Filozofická fakulta Ostravskej university, Ostrava). Predniesla príspevok *Zapomenutý příběh textilního průmyslu v Bruntále*. Martin Dubiny (Fakulta architektúry STU, Bratislava) predstavil zimný prístav v Bratislave ako cieľ leteckých útokov počas druhej svetovej vojny. Tomáš Koudela (Ostravská univerzita) vystúpil s príspevkom *Olomoucké nakladatelství Votobia – regionální kultura medzi*

dvěma katastrofami. Marián Grupáč (Žilinská univerzita) hovoril o požiari Palárikovho domu v Čadci.

Príspevky na konferencii odbornou formou zmapovali ďalší zaujímavý fenomén v dejinách našich miest. Niektoré príspevky poopravovali staršie názory. Zaujímavým bol názor, že požiare priniesli v mnohých prípadoch nový rozvoj miest, keďže zhoreli staré budovy a čoskoro boli postavené nové, krajšie. I mnohí cestovatelia konštatovali túto skutočnosť – po požiaroch sa vrátili po mnohých rokoch do istých miest a zistili, že mesto výrazne opeknelo a zmodernizovalo sa.

Medzinárodná vedecko-vzdelávacia konferencia:
Człowiek w świecie bez wolności z cyklu „Edukacja –
Kultura – Społeczeństwo. Wrocław, 11. – 13. október 2016

Anna Bocková

Človek vo svete bez slobody. Téma úzko prepojená s kultúrou, životom spoločnosti, ale aj historickým vzdelávaním v škole a na verejných priestranstvách. Je pravdou, že historické vzdelanie sa neobmedzuje iba na výučbu histórie v škole, ale koná sa za účasti mnohých rôznych faktorov, inštitúcií a ľudí.

V tohtoročnom cykle konferencií *Výchova – kultúra – spoločnosť* sa v dňoch 11. – 13. októbra 2016 konala vzdelávacia konferencia organizovaná Ústavom pamäti národa a Ústavom historických a pedagogických vied Vroclavskej univerzity vo Vroclave – Európskom hlavnom meste kultúry, v spolupráci s Regionálnou skúšobnou komisiou vo Vroclave a Európskou asociáciou učiteľov histórie Educators Euroclio. Súvzťažne sa konala II. Metodická konferencia učiteľov spoločenskovedných predmetov, ktorá zhromaždila vyše sto učiteľov dejepisu, náuk o spoločnosti a filozofie stredných škôl vroclavského regiónu.

Vedecká konferencia z cyklu *Výchova – kultúra – spoločnosť*, ktorú už niekoľko rokov usporadúva s priaznivou odozvou Oddelenie didaktiky dejepisu a znalostnej spoločnosti Historického ústavu Vroclavskej univerzity, sústreďuje didaktikov dejepisu, historikov a pedagógov z

niekoľkých centier v Poľsku i zo zahraničia. Konferencii predchádzali dve podujatia: vedecký seminár pre učiteľov zameraný na vytváranie a riešenie úloh v programe *Maturita* (pripravuje Regionálna skúšobná komisia vo Vroclave) a pracovná dielňa (workshop) na tému: *Ako učiť o nepokojnej minulosti v posttotalitných európskych štátoch?* pod vedením prof. Roberta Stradlinga z Euroclio.

Októbrovej konferencie sa zúčastnili vedci, archivári, kurátori, pedagógovia z ÚPN, učitelia a doktorandi. Vystúpenia mali široký tematický záber týkajúci sa tak teórie, ako aj praxe vo výchove a vzdelávaní. Prezentovali sa námety (metodické variácie) na výučbu dejín 20. storočia, dynamiku premien totalitnej Európy, ktorá ukazuje vzájomný vzťah medzi historickým vzdelávaním v škole i mimo nej. Pozornosť sa sústreďovala aj na procedurálnu stránku získavania vedomostí a zručností študentov, ich reflektovanie dejín 20. storočia pod vplyvom školskej výučby – a na druhej strane pod vplyvom iných foriem vzdelávania – príbehov vo verejnom priestore (napríklad obrazy minulého a prítomného v prenose rodiny a životného prostredia, verejné debaty, médiálne prenosy, kultúrne, umelecké, sociálne obrazy a pod.). Dopady rôznorodých informácií na študujúcu mládež sa objasňovali aj prostredníctvom empirických prieskumov, výskumných analýz dát získaných v školskom i mimoškolskom prostredí.

Konferencia „sledovala“ proces historického vzdelávania aj za rámcami školskej politiky štátu, realizovanej prostredníctvom právnych nástrojov (napr. učebné osnovy, učebnice a skúšobný systém) a odporúčala sústrediť väčšiu pozornosť na ďalšie inštitúcie (napr. Ústav pamäti národa,

archívy, múzeá, iniciatívy zdola nahor – mimovládne, súkromné). V danom cykle *Výchova – kultúra – spoločnosť*, konkrétnejšie v oblasti „výchova“, sa upriamovala pozornosť hlavne na otázku *Čo sa deje s našimi deťmi?*, ako sa menia ich učebné návyky, akými spôsobmi im odкрývať obrazy minulosti, ako spoločne participovať na jej poznávaní, ako vnímať a reflektovať pozitívne i negatívne prejavy minulosti, ako uchovávať hodnoty kultúrneho dedičstva.

V oblasti „kultúry“ sa upriamoval záujem nielen na overené príklady poskytovaných služieb kultúrnych inštitúcií, ale aj fungovanie interaktívnych programov (chápať návštevu múzea ako súčasť výučby, ako aj prednášky múzejných pedagógov v školách). Kritika sa upriamovala na nedostatočnú interakciu spoločne realizovaných projektov. Užitočné by malo byť pochopenie vzájomných očakávaní a propagovanie skúseností z existujúcich aktivít (napr. pri definovaní cieľov a spôsobov ich vykonávania, chápania potrieb výchovy a vzdelávania, rozdelení právomocí vrátane obmedzení partnerov). V oblasti „spoločnosť“ sa sústredila pozornosť na procesy reflektovania spoločenských pomerov a transferu informácií školskou i mimoškolskou cestou do historického vedomia a pamäti mladých ľudí. Uvedomovať si, že historický obsah vzdelania v oblasti vedomostí, zručností, postojov a emócií sa prejavuje v krátkodobom i dlhodobom horizonte.

Mapovanie miest pamäti, udržiavanie pamäti a tradícií v historickom vzdelaní uviedli v príkladoch dr. hab. Bogumiła Burda z Univerzity Zielona Góra (*Pamiatníky národnej lubuskej provincie a ich úloha v školskom*

vzdelávaní) a dr. hab. Maciej Fic zo Sliezskej univerzity v Katoviciach (*O histórii Horného Sliezska a o verejnom živote – možnosti a obmedzenia*). Historické pamiatky a ich miesto v politike predstavila dr. Joanna Bugajska-Więclawska z Univerzity Marie Curie-Sklodowskej v Lubline.

O učebniciach, ich obsahu a dosahu na vzdelávanie detí a mládeže, o význame ikonografie vo výučbe súčasných dejín referoval dr. hab. Karol Sanojca z Vroclavskej univerzity, predstavujúc ukrajinskú perspektívu posledných rokov komunistického bloku (*Poľsko a Poliaci v komunistickom svete bez slobody na stránkach moderných ukrajinských učebníc*). Dr. hab. Maria Stinia z Jagelovskej univerzity analyzovala obraz komunizmu v učebnicovej ikonografii súčasných poľských učebníc dejepisu.

Dr. Anna Bocková z Univerzity Komenského v Bratislave upriamila pozornosť na rôzne médiá ovplyvňujúce školskú výučbu dejepisu a postoje slovenských študentov. Prezentovala výsledky empirických výskumov zameraných na „ukotvovanie“ pamäti na významné osobnosti slovenských dejín (*Prenos významu osobností slovenských dejín do súčasného myslenia študentov – na príklade Andreja Hlinku*) a dr. Mária Tonková tiež z Univerzity Komenského v Bratislave predstavila niekoľko príkladov – príbehov, karikatúr i výrokov vhodných pri výučbe dejín 20. storočia v širších cezhraničných kontextoch (*Percepcia československého komunistického socializmu súčasnej „každodennosti“*). Možnosti výučby dejín prostredníctvom vzdelávania v múzeu a archívoch prezentovala dr. Mirosława Bednarzak-Libera z Múzea poľského roľníckeho hnutia vo Varšave (*Múzeum poľského roľníckeho hnutia pre historické*

vzdelanie poľskej spoločnosti), dr. Małgorzata Ocytko z Univerzity v Białymstoku sprítomňovala tému totalitného režimu dvadsiateho storočia prostredníctvom výstav a vzdelávacích aktivít Vojenského múzea v Białymstoku a dr. hab Artur Pasko tiež z Univerzity v Białymstoku predstavil lekcie v Múzeu športu a cestovného ruchu vo Varšave. Wojciech Micygała, doktorand na Jagelovskej univerzite poukázal na možnosti múzejného regionálneho vzdelávania na súkromnom gymnázii v Krakove.

Hubert Mazur zo Štátneho archívu v Kielce diskutoval o spolupráci škôl a archívov v oblasti historického a občianskeho vzdelávania, o jeho možnostiach a obmedzeniach a dr. Agnieszka Rosa z Univerzity Mikuláša Kopernika v Toruni sa upriamila na problematiku politiky a historického statusu vzdelávacích aktivít štátnych archívov komunistického obdobia. Na konferencii rezonovala aj problematika vzdelávania ľudí so špeciálnymi potrebami (osoby so zdravotným zrakovým postihnutím) – mgr. Iwona Demczyszak z Ústavu pamäti národa vo Vroclave prezentovala materiály uložené v archíve ÚPN, ako edukačné materiály využiteľné v triedach s nevidiacimi alebo slabozrakými žiakmi a mgr. Jakub Stefańczyk z Jagelovskej univerzity priblížil prístupy k nevidiacim študentom prostriedkami výučby: učebnice dejepisu, dejín a spoločnosti a WOS-in ako materiály digitálnych knižníc. Dr. Bartosz Kuświk z ÚPN Opole prezentoval možnosti učenia prostredníctvom hier pre ľudí s mentálnym postihnutím. Vzdelávacie hry prezentoval ako nástroj na prácu so študentmi s miernym mentálnym postihnutím. Výchovný rozmer ÚPN predstavila aj Kamila

Sachnowska, poukázala prostredníctvom empirického výskumu na vzdelávací aspekt programu ÚPN – *Príbehy obetí komunizmu*.

Úsilím viacerých referujúcich bolo predostrieť aj vážnosť tematiky historického vedomia detí a študujúcej mládeže. Mgr. Katarzyna Kaczmarek z Opolskej univerzity sledovala túto otázku na zaujímavej téme: *Obec dvoch kultúr a historické vedomie medzi študentmi základných škôl* a dr. Katarzyna Ruhland z Vroclavskej univerzity zas na téme *Despotické výročie? Spomienka na vystúpenie 17. júna 1953 na východe nemeckej provincie* a mgr. Bartosz Pawlak z University v Opole zas na téme *Vplyv médií na historické vedomie stredoškôľakov v Opole*. Interesujúce boli aj vystúpenia: Jacek Stasioreczyk objasňoval na podmienkach obmedzenej slobody činnosť poľských vzdelávacích spoločností v štáte Litva (1918 – 1940) v prospech zachovania národnej identity a kultúry a dr. Józef Ziemczonok priblížil problematiku dedičstva exilovej výučby a profil vedca Stanislawo Kościałkowskiego.

Vplyv rôznych faktorov na tvorbu vedomostí o totalite približovali ďalší referujúci – mgr. Anna Jajor-Morawiec hovorila o precitovaní totality na vlastnej koži a úlohe svedkov vo výučbe dejepisu, mgr. Ewa Ryguła zdôrazňovala úlohu rodičov ako svedkov histórie v stredoškolskom vzdelaní. Dr. hab. Grażyna Pańko z Vroclavskej univerzity sa zamýšľala nad traumatickými zážitkami spojenými so stratou slobody počas druhej svetovej vojny na príklade denníkov a memoárov. Dr. Małgorzata Skotnicka-Palka a dr. Barbara Techmańska z tej istej univerzity nastolili pálčivé otázky k historickému vzdelávaniu mladých ľudí. Małgorzata Skotnicka-Palka

predostrela tému *Treba ovaliť Američanov, treba kričať, písať, diskutovať, nie rezignovať. Cesta Poľska do NATO* a Barbara Techmańska *Holokaust v školskom vzdelávaní i politickej debate*.

Justyna Kuświk z Univerzity v Štetíne predstavila perspektívu psychologična vo vzdelávaní pomocou týždenníkov z obdobia komunistického režimu, pravidiel spoločenského vplyvu v poľskej filmovej tvorbe v období komunizmu.

Zaujímavé boli aj úvahy o úlohe miestnych samospráv a sebvzdelávaní, role študentskej rady pri utváraní postojov vo svete bez slobody, ktoré predstavila mgr. Zofia Teresa Kozłowska z poľského Historického ústavu a dr. Ewa Rzeczkowska z Katolíckej univerzity Jána Pavla II. v Lubline prezentovala self-vzdelanie a sebvzdelávanie ako protiváhu školského modelu výučby a vzdelávania v Stalinovej dobe. Problémovú pragmatiku profesionálnych učiteľov a predovšetkým profesionálnej propagácie predložil prof. Jacek Piotrowski z Vroclavskej univerzity v referencii „*Każdy uciciel niesie żezło w batohu*“ ...*alebo ako získať titul profesora osvety*.

Autori

Prof. PhDr. Július Bartl, CSc.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Lenka Bírová

absolvent Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

PhDr. Anna Bocková, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

PhDr. Eva Frimmová, CSc.

Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava

PhDr. Jan Cholínský

Ústav pro studium totalitních režimů, Praha

Doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc.,

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Monika Tihányiová, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

PhDr. Mária Tonková, CSc.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Miriam Viršínská, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave